

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

POLITIKOS MOKSLŲ BAKALAURO PROGRAMA

MARIUS DANILEVIČIUS
IV kurso studentas

**KODĖL LIETUVOS RINKĖJAI GADINA BALSAVIMO BIULETENIUS?
2012-2024 M. SEIMO RINKIMŲ ANALIZĖ**

BAKALAURO DARBAS

Darbo vadovė: prof. dr. Ainė Ramonaitė

Vilnius, 2025 m. gegužės 15 d.

BAKALAURO DARBO PRIEŠLAPIS

Bakalauro darbo vadovės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Bakalauro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Bakalauro darbo recenzentas/ė:

.....
(v., pavardė)

Bakalauro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas „*Kodėl Lietuvos rinkėjai gadina balsavimo biuletenius? 2012-2024 m. Seimo rinkimų analizė*“ yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Marius Danilevičius

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Danilevičius M. Kodėl Lietuvos rinkėjai gadina balsavimo biuletenius? 2012-2024 m. Seimo rinkimų analizė: Politikos mokslų specialybės, bakalauro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė A. Ramonaitė. – V., 2025. – 58 p.

Reikšminiai žodžiai: balsalapių gadinimas, negaliojantys biuleteniai, Seimo rinkimai, politinė elgsena, Lietuvos rinkėjai.

Šiame darbe nagrinėjamas balsavimo biuletenių gadinimo reiškinys 2012-2024 m. Seimo rinkimuose. Darbe siekiama nustatyti, kas lemia Lietuvos rinkėjų apsisprendimą gadinti balsalapius, o ne balsuoti už tradicines ir netradicines politines partijas, ir kuo šie rinkėjai skiriasi nuo nedalyvaujančiųjų rinkimuose.

Politinės elgsenos literatūros ir ankstesnių balsalapių gadinimo tyrimų pagalba suformuluojamos pagrindinės teorinės balsalapių gadinimo priežastingumo prielaidos: ekonominis balsavimas, politinis pasitikėjimas, partinė tapatybė, domėjimasis politika, politinis veiksmingumas ir demokratijos vertinimai. Jų pagrindu keliamoms hipotezėms tikrinti pasitelkiami 2012-2024 m. atliktų porinkiminių apklausų individo lygmens duomenys. Šie duomenys analizuojami naudojant aprašomąją statistiką ir daugianarės logistinės regresijos modelį, atskleidžiantį reikšmingus skirtumus tarp biuletenius gadinančių ir balsuojančių už tradicines partijas, balsuojančių už netradicines partijas, nebalsuojančių rinkėjų.

TURINYS

Įvadas.....	6
1. Pagrindinės tyrimo sąvokos ir teorinės balsalapių gadinimo Seimo rinkimuose prielaidos	10
1.1. Negaliojantys balsalapiai	10
1.2. (Ne)balsavimo rinkimuose būdai	11
1.3. Teoriniai balsalapių gadinimo Seimo rinkimuose aiškinimai ir tyrimo hipotezės	13
1.3.1. Ekonominis balsavimas	14
1.3.2. Politinis pasitikėjimas	16
1.3.3. Partinė tapatybė	18
1.3.4. Domėjimasis politika.....	19
1.3.5. Politinis veiksmingumas	20
1.3.6. Demokratijos vertinimas	21
2. Metodologija.....	23
2.1. Tyrime naudojami duomenys	23
2.2. Statistinio modelio kintamieji	24
2.2.1. Priklausomas kintamasis	24
2.2.2. Nepriklausomi kintamieji	25
2.3. Kiekybinio tyrimo strategija	27
3. Empirinė analizė	30
3.1. Duomenų apžvalgos rezultatai	31
3.2. Daugianarės logistinės regresijos rezultatai	37
3.2.1. Biuletenius gadinusieji ir balsavusieji už tradicines politines partijas	41
3.2.2. Biuletenius gadinusieji ir balsavusieji už netradicines politines partijas	42
3.2.3. Biuletenius gadinusieji ir nebalsavusieji	44
Išvados	45
Literatūros ir šaltinių sąrašas	48
Dirbtinio intelekto naudojimo deklaracija	55
Summary.....	57

Įvadas

Nors negaliojančių biuletenių proporcija stabilių demokratijų rinkimuose dažnai yra gana nedidelė, kai kuriuose pasaulio regionuose tokių balsalapių skaičius išlieka neatskiriama rinkimų dalimi (pvz., Lotynų Amerikoje¹). Visgi apie negaliojančių biuletenių potencialią svarbą rinkimuose nereikėtų kalbėti tik išskirtinai neeuropietišku demokratijų kontekste. Demokratijose, kur rinkiminė konkurencija yra daug didesnė, o rinkiminis kaitumas (angl. *volatility*) gana žemas, keli dešimtadaliai procento balsų, kurie būna sugadinami, irgi galėtų turėti reikšmingos įtakos rinkimų baigčiai. Dalies įsitvirtinusių ilgamečių demokratijų (pvz., Belgijoje, Ispanijoje²) rinkimuose, netgi pasitaiko atvejų, kai negaliojančių balsalapių skaičius suteikia pagrindo kalbėti apie „negaliojančių biuletenių partiją“, t. y. negaliojančių biuletenių procentas pasiekia arba perkopia parlamentinę rinkimų kartelę arba sulaukia geresnių rezultatų nei mažosios partijos³. Vertinant balsalapių gadintojų elektorato rinkiminį potencialą atrodo akivaizdu, kad šis reiškinys yra vertas rinkiminės politikos ir politinės elgsenos tyrėjų dėmesio.

Tačiau rinkiminių biuletenių gadinimo reiškinio mokslinėje literatūroje susidomėta ne itin seniai. Viena iš to priežasčių yra kurį laiką nusistovėjęs požiūris, jog sugadinti biuleteniai tėra rinkėjų neapdairumo ar neišmanymo pasekmė: dar 1926 m. Rodney L. Mott teigė, kad sugadintus biuletenius paaiškina rinkiminės sistemos kompleksiskumas, klaidinantis rinkėjus⁴, o 2006 m. Andrew Reynolds ir Marco Steenbergen rinkėjų sugadintus biuletenius aiškino netinkamu paties balsalapio dizainu⁵. Visgi ilgainiui lyginamieji tyrimai atskleidė, kad balsalapių gadinimas rinkimuose nėra netyčinis ir neapgalvotas sprendimas, o individualaus lygmens apklausos tokias prielaidas tik patvirtino⁶. Nepaisant vangaus susidomėjimo, neskaitlingoje rinkiminių biuletenių gadinimo literatūroje galima aptikti ir prieštarų, kaip tokį politinės elgsenos reiškinį galima konceptualizuoti.

Pirmoji negaliojančių biuletenių reiškinį aiškinančių teorijų grupė remiasi perskyra tarp dažniausiai agreguotos biuletenių gadinimo statistikos tyrimuose naudojamų kintamųjų. Ian McAllister ir Toni Makkai, vieni garsiausių šios stovyklos atstovų, pasiūlo biuletenių gadinimą laikyti trijų – institucinių, socioekonominių ir politinio protesto – veiksnių rezultatu⁷. Instituciniai veiksniai yra susiję su institucijų sąrangų trūkumais – rinkiminių apygardų dydis ar skirtingos rinkimų

¹ Mollie J. Cohen, „Protesting via the null ballot: An assessment of the decision to cast an invalid vote in Latin America“ *Political Behavior*, 40 (2018): 395-414.

² Mert Moral, „The passive-aggressive voter: The calculus of casting an invalid vote in European democracies“ *Political Research Quarterly*, 69.4 (2016), 732.

³ Matthias Fatke ir Till Heinsohn, „Invalid voting in German constituencies“ *German Politics*, 26.2 (2017): 273-291.

⁴ Rodney L. Mott, „Invalid ballots under the hare system of proportional representation“ *American Political Science Review*, 20.4 (1926): 874-882.

⁵ Andrew Reynolds ir Marco Steenbergen, „How the world votes: the political consequences of ballot design, innovation and manipulation“ *Electoral Studies*, 25.3 (2006): 570-598.

⁶ Adélaïde Zulfikarpasic, „Le vote blanc: abstention civique ou expression politique?“ *Revue française de science politique*, 1 (2001): 247-268.

⁷ Ian McAllister ir Toni Makkai, „Institutions, society or protest? Explaining invalid votes in Australian elections“ *Electoral Studies*, 12.1 (1993): 23-40.

sistemos⁸ bei rinkėjų registracijos metodai⁹ laikomi galinčiais reikšmingai paveikti rinkėjų elgseną. Prie institucinių veiksmų priskiriami ir pačių rinkimų požymiai, t. y. rinkimų konkurencingumas¹⁰ ar racionalūs balsavimo išskaičiavimai¹¹. Tuo tarpu socioekonominiais biuletenių gadinimo veiksniais gali būti tokie visuomenės vystymosi rodikliai kaip ekonominė padėtis, urbanizacijos lygis, išsilavinimas bei raštingumas¹². Paskutiniai, politinio protesto veiksniais besiremiantys aiškinimai vertina balsalapių gadinimą kaip sąlygotą nepasitenkinimo politine ar ekonomine situacija šalyje (pvz., Fredrik Ugglą rašo apie atskirtuosius (angl. *alienated*) ir protestuojančius rinkėjus¹³, o Timothy J. Power ir J. Timmons Roberts nagrinėja autoritarinę valdžią susilpninti norinčius biuletenių gadintojus¹⁴). Pastebėtina, kad šio tipo teorijos sulaukia pagrįstos kritikos tiek dėl netyčinio biuletenio sugadinimo neįtraukimo¹⁵ į savo tyrimų modelius, tiek ir dėl to, kad nesudaro galimybių įvertinti daugialypio priežastingumo galimybės¹⁶.

Kita biuletenių gadintojų politinės elgsenos tyrėjų stovykla jau bando pasiūlyti modelius, kurie remiasi vien rinkėjų motyvų palyginamumu, o ne juos lemiančiais išorės veiksniais. Pvz., 1965 metais pasirodžiusiame tyrime Rodney P. Stiefbold siūlė biuletenių gadinimą suprasti per skirtis tarp politinio protesto, socialinio spaudimo, neišmanymo ir politinės apatijos¹⁷. Vėliau panašiai apie rinkiminių biuletenių gadinimo psichologiją mąstė ir kiti politikos mokslų tyrėjai: negaliojančių biuletenių statistikai aiškinti siūlyti nusivylimo politika (angl. *disenchantment*), savo balso nuvertinimo ir rinkėjo klaidos modeliai¹⁸, o Mert Moral gana panašiai svarstė apie rinkėjų sutrikimą (angl. *confusion*), nepasitenkinimą (angl. *discontent*) bei apatiją¹⁹. Apibendrintai šios teorijos siūlo trinarį biuletenių gadinimo paaiškinimų modelį – rinkėjų klaidos, rinkėjų nepasitenkinimo ir rinkėjų apatijos²⁰. Vis dėlto šios teorinės prieigos naudojimas taip pat sulaukia kritiškų mokslinės

⁸ André Blais ir R. Kenneth Carty, „The psychological impact of electoral laws: measuring Duverger's elusive factor“ *British Journal of political science*, 21.1 (1991): 79-93.

⁹ Steven J. Rosenstone ir Raymond E. Wolfinger, „The Effect of Registration Laws on Voter Turnout“, *American Political Science Review*, 72 (1978): 22-45.

¹⁰ Robert W. Jackman, „Political institutions and voter turnout in the industrial democracies“ *American political science review*, 81.2 (1987): 405-423.

¹¹ Anthony Downs, *An economic theory of democracy* (Niujorkas: Happer & Row, 1957).

¹² Timothy J. Power ir James C. Garand, „Determinants of invalid voting in Latin America“ *Electoral Studies*, 26.2 (2007): 432-444.

¹³ Fredrik Ugglą, „Incompetence, alienation, or calculation? Explaining levels of invalid ballots and extra-parliamentary votes“ *Comparative Political Studies*, 41.8 (2008): 1141-1164.

¹⁴ Timothy J. Power ir J. Timmons Roberts „Compulsory voting, invalid ballots, and abstention in Brazil“ *Political Research Quarterly*, 48.4 (1995): 795-826.

¹⁵ Lisa Hill ir Sally Young „Protest or error? Informal voting and compulsory voting“ *Australian Journal of Political Science*, 42:3 (2007): 515-521.

¹⁶ Karel Kouba ir Jakub Lysek, „What affects invalid voting? A review and meta-analysis“ *Government and Opposition*, 54.4 (2019): 745-775.

¹⁷ Rodney P. Stiefbold, „The significance of void ballots in West German elections“ *American Political Science Review*, 59.2 (1965): 391-407.

¹⁸ Karel Kouba ir Jakub Lysek, „Institutional determinants of invalid voting in post-communist Europe and Latin America“ *Electoral Studies*, 41 (2016): 92-104.

¹⁹ Moral, „The passive-aggressive voter“, 733.

²⁰ Amanda Driscoll ir Michael J. Nelson, „Ignorance or opposition? Blank and spoiled votes in low-information, highly politicized environments“ *Political Research Quarterly*, 67.3 (2014): 547-561.

bendruomenės atsiliepiamų dėl nepakankamai nuodugnios klasifikacijos ir neišsamaus rinkėjams kylančio nepasitenkinimo priežastingumo aiškinimo²¹ bei institucinių veikėjų vaidmens ignoravimo²². Atsižvelgus į kritiką, vieną konceptualesnių dviejų dimensijų rinkiminių biuletenių gadinimo priežastinį modelį savo 2018 metais pasirodžiusioje balsalapių gadinimo temai skirtų mokslinių tyrimų meta analizėje pasiūlė Karel Kouba ir Jakub Lysek²³.

Nors naujausi rinkiminių biuletenių gadinimo aiškinimo modeliai atrodo gana išstobulinti, mokslinėje literatūroje galima pastebėti, kad juos išbandant vis dar stokojama metodologinės įvairovės. Dauguma gadinamų biuletenių tyrimų vis dar atliekami pasitelkiant agreguotus rinkiminės ir sociodemografinės statistikos duomenis²⁴, o individo lygmens apklausomis besiremiančių arba kokybinių tyrimų pastaruoju metu atliekama vis dar žymiai mažiau. Tuo tarpu inovatyvesnių, balsalapių gadinimo eksperimentus vykdančių²⁵ arba agreguotus ir individo lygmens duomenis jungiančių daugialygių²⁶ tyrimų galima aptikti vos kelis. Verta atkreipti dėmesį, kad ir geografinė aprėptis rinkimuose gadinamų balsalapių tyrinėjimuose išlieka ribota. Dėl suprantamų priežasčių bene daugiausiai dėmesio ir toliau sulaukia Lotynų Amerikos regionas, kuriame gadinamų balsalapių statistika išraiškingiausia²⁷, taip pat studijos atliekamos ir globaliu²⁸ bei regioniniu ar organizaciniu lygiu (pvz., EBPO šalyse²⁹), tačiau Vidurio ir Rytų Europa sulaukia gana riboto tyrėjų dėmesio, o Lietuvoje tokių studijų visai nepavyksta aptikti.

Tačiau mokslinių studijų dėmesio Lietuvoje, kur negaliojančių biuletenių procentas rinkimuose yra vienas didžiausių pokomunistinių valstybių tarpe³⁰, šis reiškinys išties nusipelno. Nors Lietuvos rinkiminėje istorijoje įprastai didžiausia sugadintų balsalapių proporcija pasižymi Europos Parlamento, o mažiausia – LR Prezidento rinkimai³¹, 2024 metais, kai šalyje organizuoti net

²¹ Kouba ir Lysek, „What affects invalid voting?“, 747.

²² Gani Aldashev ir Giovanni Mastrobuoni, „Invalid ballots and electoral competition“ *Political Science Research and Methods*, 7.2 (2019): 289-310.

²³ Kouba ir Lysek, „What affects invalid voting?“, 753.

²⁴ Kouba ir Lysek, „What affects invalid voting?“, 753.

²⁵ Attila Ambrus, Ben Greiner ir Anne Sastro, „The case for nil votes: Voter behavior under asymmetric information in compulsory and voluntary voting systems“ *Journal of Public Economics*, 154 (2017): 34-48.

²⁶ Miguel Carreras, „Compulsory voting and political engagement (beyond the ballot box): A multilevel analysis“ *Electoral Studies*, 43 (2016): 158-168.

²⁷ Kouba ir Lysek, „Institutional determinants of invalid voting“, 93

²⁸ Ferran Martinez i Coma ir Annika Werner, „Compulsory voting and ethnic diversity increase invalid voting while corruption does not: an analysis of 417 parliamentary elections in 73 countries“ *Democratization* 26.2 (2019): 288-308.

²⁹ Martinez i Coma ir Werner, „Compulsory voting and ethnic diversity“, 289.

³⁰ Jakub Lysek, Tomáš Lebeda ir Karel Kouba, „Turning out but not voting: invalid ballots in post-communist parliamentary elections“ *Comparative European Politics*, 18 (2020): 190-214.

³¹ Atitinkamai sugadintų biuletenių proporcija EP rinkimuose vidutiniškai siekia 4,30% , o Prezidento rinkimuose – 1,45%. Verta atkreipti dėmesį, kad EP rinkimų vidurkis yra stipriai paveikiamas dviejų – 2009 ir 2024 m. – rinkimų žemos negaliojančių biuletenių proporcijos, kurios 2009 m. siekė 2,62%, o 2024 m. – 1,92%. Tai buvo ir metai, kai aktyvumas šiuose rinkimuose buvo rekordiškai žemas – atitinkamai 20,98 ir 28,97 proc. Kituose EP rinkimuose biuletenių gadinimo statistika buvo žymiai didesnė: 2004 m. – 6 proc., 2014 m. – 5,54 proc., 2019 – 5,41 proc. Autoriaus skaičiavimai pagal duomenis iš Vyriausioji rinkimų komisija, „Rinkimai ir referendumai“, VRK, žiūrėta 2025 m. kovo 27 d., <https://www.vrk.lt>.

treji rinkimai, didžiausia sugadintų biuletenių dalis pastebima Seimo rinkimuose³². Vis dėlto tokia statistika stebinti neturėtų, kadangi penkių procentų Seimo rinkiminę kartelę negaliojančių rinkiminių biuletenių dalis pirmame rinkimų ture praicityje jau yra perkopusi: 2008 metų rinkimuose 5,59% iš visų pateiktų biuletenių pripažinti negaliojančiais, kai aktyvumas pirmajame rinkimų ture siekė vos 48,58 proc.³³. Kai 5 proc. riba balsavime už Seimo rinkimuose dalyvavusius rinkiminiuos sąrašus nebūdavo pasiekama, prie tokio rezultato vis tiek neretai priartėta, o balsalapį sugadindavusių žmonių skaičius buvo gana reikšmingas (pvz., 2012 m. (4,23% - 57 924), 2016 m. (4,12% - 52 469) ir 2020 m. (3,53% - 41 465)³⁴). Nors agreguota statistika negali atskleisti tokios elgsenos tęstinumo ir nesudaro galimybių įvertinti, kiek šių balsalapių sugadinti tyčia, ji vis tiek indikuoja, kad metai iš metų Lietuvoje parlamento rinkimuose apie pusšimtis tūkstančių rinkėjų³⁵ atkeliauja į rinkimus, tačiau neatiduoda savo balso. Todėl kyla klausimas – kodėl reikšminga dalis Seimo rinkimuose dalyvaujančių Lietuvos rinkėjų pasirenka gadinti savo balsalapį?

Bandyamas atsakyti į šį galvosūkį yra dvejopai intriguojantis. Viena vertus, per dešimtmetį stipriai pasikeitus Lietuvos socioekonominėi šalies situacijai, gyvenimo sąlygoms Lietuvoje gerėjant (pvz., 2025 m. laimingiausių pasaulio šalių reitinge Lietuvai tenka 16 pozicija³⁶) ir demokratijos vertinimo rodikliams kukliai kylant³⁷ stabili sąmoningo balsalapių gadinimo, kuri galima interpretuoti kaip tam tikro nepasitenkinimo ar bejėgiškumo išraišką, tendencija veikiausiai indikuoja dar neišspręstas ar nesprenžiamas problemas šalyje arba politinės/partinės sistemos ydas. Net ir tokiu atveju, jei balsalapių gadinimas indikuotų rinkėjų nepasitenkinimą, pasirinkimas rinkimuose nebalsuoti už, pvz., opozicinę ar naują partiją kaip galimą alternatyvą dar labiau intriguoja. Todėl atrodo svarbu nustatyti, kokie galėtų būti Seimo rinkimų balsavimo biuletenių sugadinimo motyvai. Kita vertus, dėmesį traukia faktas, kad ši elektorato dalis, kuri savo balsą, iš esmės, iššvaisto, į rinkimus vis tiek nusprendžia ateiti. Rinkiminę elgseną nagrinėjančioje literatūroje įprasta apsisprendimą dalyvauti rinkimuose vertinti pasitelkiant Anthony Downs pasiūlytą, o vėliau William H. Riker ir Peter C. Ordeshook perinterpretuotą, formulę $V = (p \times B) - C + D$, kur V – tikimybė dalyvauti rinkimuose, p – tikimybė, kad rinkėjo balsas bus lemiamas, B – nauda rinkėjui, jei laimėtų jo palaikomas kandidatas, C – balsavimo rinkimuose kaštai ir D – pilietinė pareiga, asmens

³² Prezidento – 0,81%, EP – 1,92%, Seimo – 1,93%. Autoriaus skaičiavimai pagal duomenis iš Vyriausioji rinkimų komisija, „Rinkimai ir referendumai“, VRK, žiūrėta 2025 m. kovo 27 d., <https://www.vrk.lt>.

³³ Šarūnas Legatas ir Alvidas Lukošaitis, „Seimo rinkimai: rinkėjų aktyvumas (1990-2024 m.)“, Lietuvos Respublikos Seimas, žiūrėta 2025 m. kovo 25 d., https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=85541

³⁴ Vyriausioji rinkimų komisija, „Rinkimai ir referendumai“, VRK, žiūrėta 2025 m. kovo 27 d., <https://www.vrk.lt>.

³⁵ 2024 m. rinkimai tapo išimtimi, kur sugadintų balsalapių sk. krito iki 24 047, tačiau, autoriaus vertinimu, tai vis tiek yra reikšmingas negaliojančių biuletenių skaičius. Duomenys iš Vyriausioji rinkimų komisija, „Rinkimai ir referendumai“, VRK, žiūrėta 2025 m. kovo 27 d., <https://www.vrk.lt>.

³⁶ The World Happiness Report, „WHR Dashboard“, World Happiness Report, žiūrėta 2025 m. gegužės 12 d., https://data.worldhappiness.report/table?_gl=1*pdd5jk*_gcl_au*OTIxMTQxMTU3LjE3NDMwNzk1MDE.

³⁷ Mažvydas Jastramskis, „Demokratijos tvarumo barometras 2024“, *Geopolitikos ir saugumo studijų centras*, (2024), 23, <https://www.gssc.lt/publikacija/demokratijos-tvarumo-barometras-2024/>.

geranoriškumas arba pilietinė balsavimo nauda³⁸. Kadangi šansai tapti lemiamu balsu ir gauti svarios naudos iš balsavimo dažniausiai yra itin menki, galima manyti, kad dalyvavimą rinkimuose dažniausiu atveju lemia kitų įtaką darančių verčių skirtumas. Todėl ne mažiau intriguoja ir klausimas, kuo elektoratas, ateinantis į Seimo rinkimus sugadinti savo balsavimo biuletenius, skiriasi nuo tų, kurie šiuose rinkimuose iš viso nedalyvauja, ir kaip tai gali paaiškinti jų apsisprendimą rinkimuose dalyvauti.

Iškeltiems probleminiams klausimams – (1) kas lemia tai, kad rinkėjai Seimo rinkimuose gadina balsalapius, o ne balsuoja už kokią nors politinę jėgą, ir (2) kuo Seimo rinkimuose balsalapius gadinantys rinkėjai skiriasi nuo rinkimuose nedalyvaujančiųjų – atsakyti šiame darbe bus pasitelkta kiekybinė tyrimo strategija. Iškiriami šie pagrindiniai tyrimo žingsniai bei uždaviniai: 1) pirmiausia bus pristatytos pagrindinės šio darbo teorinės prielaidos ir jų pagrindu keliamos tyrimo hipotezės; 2) toliau bus apžvelgta tyrimo metodologija: naudojami duomenys, atsižvelgiant į teorines prielaidas į modelį įtraukti kintamieji ir pats daugianarės logistinės regresijos modelis; 3) tuomet seks išsamus atliktos analizės rezultatų aptarimas, 4) galiausiai, bus pristatytos apibendrinančios tyrimo išvados, darbo trūkumų įvertinimas bei perspektyvos tolimesniems tyrinėjimams.

1. Pagrindinės tyrimo sąvokos ir teorinės balsalapių gadinimo Seimo rinkimuose prielaidos

Išsikėlus pagrindinius probleminius šio darbo klausimus yra reikalinga aptarti ir svarbiausias jame pasitelkiamas sąvokas, pagrindines teorines galimų paaiškinimų prielaidas bei jų pagrindu keliamas hipotezes apie rinkiminę elgseną lemiančius rinkėjų skirtumus.

1.1. Negaliojantys balsalapiai

Negaliojantys rinkiminiai biuleteniai (angl. *invalid ballots*) gali būti pavadinti skėtinium terminu net kelioms skirtingoms situacijoms, nutikusioms prie balsadėžių, apibūdinti³⁹. 2022 m. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstitucinis įstatymas numato septynias situacijas, kai balsalapiai gali būti paskelbti negaliojančiais⁴⁰. Viena vertus, rinkiminiai biuleteniai gali būti užpildyti neteisingai, pvz., (1) vienmandatėje apylinkėje biuletenyje pažymėjus daugiau kaip vieną kandidatą ar nepažymėjus nė vieno arba (2) daugiamandatės rinkimų apygardos rinkimų biuletenyje pažymėjus daugiau kaip vieną kandidatų sąrašą arba nepažymėjus nė vieno sąrašo. Kita vertus, biuletenis gali būti išpaišytas, suplėšytas ar paverstas neįskaitomu – konstituciniame įstatyme numatyta, kad (3) rinkimų biuleteniai, pagal kuriuose padarytas žymas neįmanoma nustatyti rinkėjo valios, išskyrus nustatytus atvejus dėl

³⁸ William H. Riker ir Peter C. Ordeshook, „A Theory of the Calculus of Voting“ *American Political Science Review*, 62 (1968): 25–42.

³⁹ Uggla, „Incompetence, alienation, or calculation?“, 1142.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Seimas, *Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstitucinis įstatymas*, Vilnius, 2022-07-20, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/44e06821075711edbf9c72e552dd5bd>, (žiūrėta 2025 m. gegužės 12 d.).

pirmumo balsų, taip pat skelbiami negaliojančiais. Galiausiai, negaliojančiais rinkimų komisijų yra pripažįstami (4) nenustatyto pavyzdžio, (5) neantspauduoti rinkimų komisijos antspaudu, (6) ne tos vienmandatės ar (7) ne tos daugiamandatės rinkimų apygardos rinkimų biuleteniai. Verta atkreipti dėmesį, kad dalyje pasaulio valstybių daroma skirtis tarp sugadintų ir tuščiais paliktų (angl. *blank*) biuletenių⁴¹, tačiau Lietuvos Vyriausiosios rinkimų komisijos pateikiamoje statistikoje ši skirtis nėra daroma. Suprantama, kad individo lygmens analizėje, atliekamoje su apklausų duomenimis, galima kalbėti tik apie sąmoningai negaliojančiu paverstą biuletinį, tačiau ir tokiu skirties tarp pavertimo negaliojančiu būdo (pvz., paliktas tuščias, išpaišytas ar kt.) nedaroma, todėl „negaliojantys“ ir „sugadinti“ šiame darbe vartojami pakaitomis. Pakaitomis planuojama vartoti ir terminus „(rinkiminiai) balsalapiai“ ir „(rinkiminiai) biuleteniai“.

1.2. (Ne)balsavimo rinkimuose būdai

Siekiant balsalapių gadinimą rinkimuose palyginti su kitomis politinės elgsenos apraiškomis reikėtų išsamiau apsibrėžti galimas alternatyvas biuletenių gadinimui. Kaip pastebi Peter Mair, politinis dalyvavimas XXI a. gana stipriai skiriasi nuo XX a., kai dauguma nusistovėjusių politinės elgsenos teorijų buvo sukurtos: piliečiai vis labiau atsitraukia nuo tradicinių (angl. *conventional*) politinio dalyvavimo būdų, tuo tarpu ir rinkimų⁴². Mokslininko teigimu, jei dalis šiuolaikinių rinkėjų ir dalyvauja rinkimuose, juose balsą vis dažniau pasirenka atiduoti naujoms, trumpalaikius rinkėjų interesus atliepiančioms ar dėmesį patraukusioms politinėms jėgoms⁴³. Šių išvalgų ir savo analizės rezultatų pagrindu Cédric M. Koch, Carlos Meléndez ir Cristóbal Rovira Kaltwasser daro išvadą, kad galima kalbėti apie tris pagrindines šiuolaikinio elektorato dalis – balsuojančiuosius už tradicines (angl. *mainstream*) politines partijas, balsuojančius už naujas, populistines partijas ir rinkimuose nebalsuojančiuosius⁴⁴. Siekiant geriau perprasti biuletenius rinkimuose gadinančiųjų poziciją kitų rinkiminės elgsenos scenarijų atžvilgiu, balsalapių gadintojus tikslinga būtų pozicionuoti taip pat trijų grupių atžvilgiu.

Šiame darbe laikomasi nuostatos, kad yra pakankamai pagrindo balsalapių gadintojų grupę lyginti su balsuojančiais už tradicines politines partijas, balsuojančiais už netradicines politines partijas bei nebalsuojančiais. Prieš pereinant prie šių grupių lyginimo norėtusi apsibrėžti, kaip šiame darbe yra klasifikuojamas elektoratas. Nors tradicinių politinių partijų palaikymo atveju bendrinį tokių partijų apibrėžimą atrasti yra stebėtinai sunku, mokslinėje literatūroje pasitelkiami pavyzdžiai leidžia susidaryti aiškesnį vaizdą: dažniausiai tai Seymour M. Lipset ir Stein Rokkan

⁴¹ Lysek, Lebeda ir Kouba, „Turning out but not voting“, 191.

⁴² Peter Mair, *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy* (London: Verso Books, 2013), 53.

⁴³ Peter Mair, *Ruling the Void*, 53.

⁴⁴ Cédric M. Koch, Carlos Meléndez ir Cristóbal Rovira Kaltwasser, „Mainstream voters, non-voters and populist voters: what sets them apart?“ *Political Studies*, 71.3 (2023): 893-913.

aprašomas visuomenės politinės skirtis (angl. *cleavages*)⁴⁵ įkūnijančios tradicinės krikščionių demokratų ir socialdemokratų⁴⁶ bei liberalų⁴⁷ politinės partijos. Tuo tarpu balsavimo už netradicines politines partijas scenarijus reikalauja kiek išsamesnio paaiškinimo. Tyrime politinės partijos „netradiciškumo“ sąvoka interpretuojama ir pasitelkiama kelioms – (1) balsavimo už naują politinę jėgą, (2) balsavimo už populistinę politinę jėgą, (3) balsavimo už nišinę politinę jėgą – situacijoms apibūdinti.

Pirmas balsavimo už netradicinę politinę partiją būdas yra balsą atiduoti naujai į politinę šalies areną įžengusiai partijai. Gali kilti klausimas, kada partiją išties galima laikyti nauja. Akivaizdžiausias variantas būtų nauja vadinti partiją, kuri išties naujai susibūrė tik prieš rinkimus, tačiau nauja save pagrįstai galėtų vadinti ir iš kitų politinių jėgų susijungusi arba nuo kitos partijos atskilusi politinė jėga⁴⁸. Be to, atsiranda manančių, kad vien oficialus naujos partijos registravimas nėra tinkamiausias rodiklis nustatyti partijų naujumui – pvz., Krystyna Litton siūlo įvertinti politinių partijų vedlių bei rinkiminių programų kaitą⁴⁹, o Shlomit Barnea ir Gideon Rahat kalba apie partijų narių sudėties atsinaujinimo vertinimus⁵⁰. Literatūroje galima aptikti svarstymų ne tik apie struktūrinius, bet ir apie ideologinius politinės partijos naujumo požymius. Kol vieni teigia, kad naujos politinės partijos kuriasi siekdamos pakeisti senąsias politines partijas⁵¹ ar atspindėdamos naujas visuomenės politines skirtis⁵², Allan Sikk kelia idėją, kad kartais teigiamas naujumas ir yra visas partijos projektas⁵³. Kaip atskleidžia Lietuvoje atlikti Ainės Ramonaitės tyrimai⁵⁴, tai suteikia galimybę senokas ištakas turinčioms partijoms vis tiek būti laikomoms naujomis.

Partijų ideologinio naujumo tema veda ir prie kitų balsavimo už netradicines politines partijas scenarijų. Antrasis jų – balsavimas už populistines, t. y. ideologija apie blogą valdantįjį elitą ir gerus, tikrąją galią šalyje turėti privalančius žmones besivadovaujančias⁵⁵, partijas, kurios save pateikia kaip alternatyvą tradicinėms politinėms partijoms. Nors, kaip pastebi Paulius Skirkevičius, Vidurio ir Rytų

⁴⁵ Seymour M. Lipset ir Stein Rokkan, *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* (Toronto: The Free Press, 1967).

⁴⁶ Anna Grzymala-Busse, „The failure of Europe's mainstream parties“ *Journal of Democracy*, 30.4 (2019), 40.

⁴⁷ Peter Mair ir Gordon Smith, *Understanding party system change in Western Europe* (London: Frank Cass & Co. Ltd, 1990), 34

⁴⁸ Simon Hug, *Altering Party Systems: Strategic Behavior and the Emergence of New Political Parties in Western Democracies* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2001), 13.

⁴⁹ Krystyna Litton, „Party novelty: conceptualization and measurement of party change“ *Party Politics*, 21.5 (2015): 712-725.

⁵⁰ Shlomit Barnea ir Gideon Rahat, „Out with the old, in with the “New””: What Constitutes a new Party?“ *Party Politics*, 17.3 (2011): 303-320.

⁵¹ Simon Hug, *Altering Party Systems*, 1.

⁵² Piero Ignazi, „The crisis of parties and the rise of new political parties“ *Party Politics*, 2.4 (1996): 549-566.

⁵³ Allan Sikk, „Newness as a winning formula for new political parties“ *Party Politics*, 18.4 (2012): 465-486.

⁵⁴ Ainė Ramonaitė, „Valstiečių ir žaliųjų sąjungos sėkmės paslaptis: vertybinė niša ar „viltingas rinkėjas“?“, kn. *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*, sud. Mažvydas Jastramskis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018), 120–139.

⁵⁵ Cas Mudde ir Cristóbal Rovira Kaltwasser, *Populism: A very short introduction* (Niujorkas: Oxford University Press, 2017), 6.

Europos partinių sistemų tyrimuose naujoms partijoms neretai automatiškai yra primetama populistinė etiketė⁵⁶, Pippa Norris atkreipia dėmesį į platų populizmo pritaikomumą ne tik naujose partijose⁵⁷, todėl naujų ir populistinių partijų prilyginimas nebūtų korektiškas. Be to, į netradicinių politinių palaikytojų grupę įtraukiami šiame darbe bus ir tie rinkėjai, kurie balsą atidavė nišinėms politinėms partijoms. Nišinės partijos Bonnie M. Meguid yra apibrėžiamos pagal tris bruožus: naujas, iki tol partijoms konkuruojant neiškeltas problemas; partinio susiskaidymo neatitinkančias keliamas problemas; dėmesio telkimą į ribotą skaičių problemų⁵⁸. Kaip suponuoja ir apibrėžimas, nišinės partijos taip pat turėtų būti laikomos alternatyva tradicinėms partijoms, tačiau nebūtinai yra tapačios naujoms (Lietuvos atveju, P. Skirkevičius pastebi, kad naujos partijos dažniausiai neturi savosios nišos⁵⁹) ar populistinėms partijoms, todėl kaip trečioji alternatyva yra įtraukiama į šiame darbe naudojamą netradicinių partijų kategoriją.

Galiausiai, norisi glaustai aptarti ir nedalyvavimą rinkimuose. Nors tai ir nėra dažna praktika, galima aptikti tyrimų, negaliojančių biuletenių dalį pasirenkančių pridėti prie nebalsavusiųjų dalies⁶⁰, bei kitų, argumentuojančių, kad biuletenių gadinimas valstybėse, kuriose balsuoti privaloma, yra „funkcionaliai lygiavertis nebalsavimui“⁶¹ valstybėse, kur balsavimas nėra įstatymu įtvirtinta pareiga. Tokia pozicija, nors ir nekorektiška, iš dalies suprantama – balsalapių sugadinusieji išties niekam savojo balso neskiria, nebalsuoja. Tačiau rinkimuose balsalapius gadinantieji vis tiek dalyvauja, o jų balsas prisideda prie rinkiminio aktyvumo statistikos. Paprastumo dėlei šiame darbe „(rinkimuose) nebalsuojantys“ ir „(rinkimuose) nedalyvaujantys“ vartojami pakaitomis, turint omenyje situaciją, kai rinkėjas jokioje rinkimų apylinkėje, namuose ar nuotoliniu būdu savo balsalapio neatidavė, o balsalapių gadintojai šiame darbe bus laikomi „balsavusiais (ir gadinusiais biuleteni)“.

1.3. Teoriniai balsalapių gadinimo Seimo rinkimuose aiškinimai ir tyrimo hipotezės

Politikos mokslų literatūroje sunku aptikti vieną pagrindinį balsalapių gadinimą paaiškinantį modelį. Šiame darbe teorinės prielaidos, kurios toliau ir bus pristatytos, pasitelkiamos remiantis žinomiausia politinės elgsenos literatūra, negausiais biuletenių gadinimo tyrinėjimais bei Lietuvos politinės elgsenos mokslinė literatūra. Aptartų aiškinimų pagrindu kiekviename poskyryje keliamos ir tyrimo hipotezės, kurios bus patikrintos empirinėje dalyje.

⁵⁶ Paulius Skirkevičius, „Populistinės nuostatos ir balsavimas: ar populistinės nuostatos turintys rinkėjai balsuoja už naująsias partijas?(2016 metų Seimo rinkimų atvejis)“ *Politologija*, 3 (107) (2022): 51-89.

⁵⁷ Pippa Norris, „Varieties of populist parties“ *Philosophy & Social Criticism*, 45.9-10 (2019): 981-1012.

⁵⁸ Bonnie M. Meguid, „Competition between unequals: The role of mainstream party strategy in niche party success“ *American political science review*, 99.3 (2005), 347-348.

⁵⁹ Paulius Skirkevičius, „Skirtingos, bet panašios? Naujųjų partijų vieta Lietuvos partinėje sistemoje“ *Politologija*, 2 (102) (2021): 75-115.

⁶⁰ Mark Gray ir Miki Caul, „Declining voter turnout in advanced industrial democracies, 1950 to 1997: The effects of declining group mobilization“ *Comparative political studies*, 33.9 (2000): 1091-1122.

⁶¹ Jose Antonio Lavareda, *A democracia nas urnas: o processo partidário eleitoral brasileiro* (Rio de Žaneiras: Rio Fundo Editora, 1991), 40, cituota iš Power ir Roberts, „Compulsory voting, invalid ballots, and abstention in Brazil“, 803.

1.3.1. Ekonominis balsavimas

Viena iš mokslinėje literatūroje įsitvirtinusių politinės elgsenos teorijų yra ekonominis balsavimas. Tai teorija, besilaikanti prielaidos, kad rinkėjų apsisprendimą prie balsadėžių lemia racionalūs, retrospektyvūs šalies ekonominės situacijos vertinimai⁶². Ankstyvieji ekonominio balsavimo tyrimai suteikė pagrindo mąstyti apie ryšį tarp valdančiųjų „baudimo“ prie balsadėžių ir ekonomikos augimo, infliacijos ar nedarbo rodiklių vertinimo⁶³. Šalies gerbūvio poveikis apsisprendimui, ar rinkimuose palaikyti valdžioje esančiuosius, aptinkamas tiek senose demokratijose⁶⁴, tiek ir mažiau stabiluose demokratinuose režimuose⁶⁵. Retrospektyvaus ekonominio balsavimo poveikis pastebėtas ir Lietuvoje – savivaldos⁶⁶ ir prezidento⁶⁷ rinkimuose. Vis dėlto papildomi tyrimai, pvz., Morris P. Fiorina⁶⁸ ar G. Bingham Powell Jr ir Guy D. Whitten⁶⁹, indikuoja, kad ekonomikos vertinimo poveikis pasirinkimui, už ką balsuoti rinkimuose, yra stipriai susijęs ir su šalies politiniu kontekstu, politinės atsakomybės primetimo ir prisiėmimo būdais, partine sistema bei rinkimine pasiūla.

Remdamasis iš šių teorinių prielaidų kilusia atsakomybės aiškumo literatūra⁷⁰, politinio konteksto svarbai pagrindo suteikia ir Erik R. Tillman, argumentuodamas, kad neaiškiose (angl. *low-clarity*) politinėse sistemose, kuriose valdžia tarp partijų dažniausiai yra dalinamasis koalicijose (priešingai nei aiškiose (angl. *high-clarity*) dvipartinėse sistemose), ekonomine situacija nepatenkintų rinkėjų racionalūs paskaičiavimai yra apsunkinami⁷¹. Mokslininko manymu, tokioje politinėje sistemoje sumažėja piliečių galimybės vienai partijai priskirti atsakomybę už prastą ekonominę situaciją, todėl ši atsakomybė ir „baudimas“ dažnai yra primetami plačiai, t. y. keletui skirtingų politinių jėgų⁷². Tuo pačiu metu neaiškioje politinėje sistemoje atsiranda sunkumų rasti ekonomine

⁶² Gerald H. Kramer, „Short-term fluctuations in US voting behavior, 1896–1964“ *American political science review*, 65.1 (1971): 131-143.

⁶³ Michael S. Lewis-Beck, *Economics and elections: The major Western democracies* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1990).

⁶⁴ Michael S. Lewis-Beck ir Mary Stegmaier, „Economic determinants of electoral outcomes“ *Annual review of political science*, 3.1 (2000): 183-219.

⁶⁵ Michael S. Lewis-Beck ir María Celeste Ratto, „Economic voting in Latin America: A general model“ *Electoral Studies*, 32.3 (2013): 489-493.

⁶⁶ Mažvydas Jastramskis, „Balsavimo pokyčiai Lietuvos savivaldybių tarybų rinkimuose: makrolygmens analizė“ *Politologija*, 1 (2011): 29-63.

⁶⁷ Mažvydas Jastramskis, „Kas už ką balsavo 2019 metų Lietuvos prezidento rinkimuose?“ *Politologija*, 1 (97) (2020): 8-41.

⁶⁸ Morris P. Fiorina, „Economic retrospective voting in American national elections: A micro-analysis“ *American Journal of political science*, (1978): 426-443.

⁶⁹ G. Bingham Powell Jr. ir Guy D. Whitten, „A cross-national analysis of economic voting: Taking account of the political context“ *American journal of political science* (1993): 391-414.

⁷⁰ Richard Nadeau, Richard G. Niemi ir Antoine Yoshinaka, „A cross-national analysis of economic voting: taking account of the political context across time and nations“ *Electoral Studies* 21.3 (2002): 403-423; Guy D. Whitten ir Harvey D. Palmer, „Cross-national analyses of economic voting“ *Electoral Studies*, 18.1 (1999): 49-67; G. Bingham Powell Jr. ir Guy D. Whitten, „A cross-national analysis of economic voting: Taking account of the political context“ *American journal of political science* (1993): 391-414.

⁷¹ Erik R. Tillman, „Economic judgments, party choice, and voter abstention in cross-national perspective“ *Comparative Political Studies*, 41.9 (2008): 1290-1309.

⁷² Tillman, „Economic judgments, party choice, and voter abstention in cross-national perspective“, 1297.

situacija nepatenkinto rinkėjo interesus geriau atitiksiančią alternatyvą, kadangi tampa sunku nuspėti, koks koalicinis susitarimas po rinkimų galėtų būti pasiektas. Mokslininko manymu, ekonominis balsavimas tokioje politinėje sistemoje nelemia rinkėjų partinės preferencijos ir paskatinti gali nebent apskritai nedalyvauti rinkimuose⁷³.

Nuo šio argumento atsispiria Mollie J. Cohen, pasiūlydama ekonominio balsavimo įtaką įvertinti ir balsalapių gadinimui⁷⁴. Mokslininkės teigimu, gadinimui paaiškinti gali padėti būtent platus atsakomybės už netenkinančią šalies ekonomikos būklę priskyrimas: rinkiminį biuletenį gadinti, o ne už kokią nors politinę partiją balsuoti galėtų būtų linkę tie, kurie atsakomybę už jų netenkinančią ekonomikos padėtį priskiria visoms rinkiminėms alternatyvoms. Reikia pripažinti, kad M. Cohen interpretacija yra ribota, kadangi neįvertina galimybės biuletenį gadinti ne tik dėl bendro atsakomybės primetimo, bet ir dėl sunkumų atrasti alternatyvą. Visgi mokslininkės siūlymas suteikia pagrindo svarstyti, kad biuletenių gadintojus ir balsuojančius už (ne)tradicines partijas gali skirti šalies ekonomikos vertinimai – jei neaiškioje Lietuvos politinėje sistemoje, kur valdžioje dažniausiai įsitvirtina koalicijos, ekonomikos vertinimas išties, kaip numato E. Tillman, beveik neturi poveikio, kokią partiją pasirenkama palaikyti, tuomet nepasitenkinimą ekonomine situacija galėtų išreikšti tiek nebalsavimas rinkimuose, tiek ir biuletenių gadinimas. Dėl to yra keliama pirmoji tyrimo hipotezė, lyginanti biuletenių gadintojus su rinkimuose balsą bet kokiai partijai atidavusiais rinkėjais:

H1a. Labiau neigiamai šalies ekonominę padėtį vertinantys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne prabalsuoti, nei tie rinkėjai, kurie ekonominę padėtį vertina labiau teigiamai.

Lieka neaišku, kodėl balsalapius rinkimuose gadinantys rinkėjai tiesiog nepasirenka susilaikyti nuo dalyvavimo rinkimuose. Lyginant šias politinės elgsenos formas tyrėjai prieina nevienareikšmiškų rezultatų, bet vieną iš nuodugnesnių paaiškinimų pasiūlo Gabriel Katz ir Ines Levin⁷⁵, grįždami prie šiame darbe jau anksčiau minėtos balsavimo tikimybės formulės: $V = (p \times B) - C + D$. Katz ir Levin prie formulės prideda dar vieną teigiamai tikimybę dalyvauti rinkimuose paveikti turinį veiksni „E“. Šis veiksnys – tai individualus pasitenkinimo jausmas (angl. *expressive rewards*), juntamas rinkimuose parodžius (pvz., gadinant biuletenį) savąjį nepasitenkinimą *status quo*⁷⁶. Mokslininkai daro prielaidą, kad intensyvesni neigiami subjektyvūs šalies ekonominės situacijos vertinimai yra vienas iš veiksnių, galinčių vesti prie padidėjusios rinkėjų „E“ vertės, padidinančios ir tikimybę atvykti prie balsadėžių. Kitaip tariant, labiau ekonomikos situacija šalyje nepatenkinti rinkėjai turi daugiau paskatos savo protestą parodyti atvykus balsuoti nei tie, kurių šalies gerbūvio vertinimas yra pakankamai niūrus, kad būtų pasirinkta rinkimuose nebalsuoti, bet ne toks

⁷³ Tillman, „Economic judgments, party choice, and voter abstention in cross-national perspective“, 1305.

⁷⁴ Cohen, „Protesting via the null ballot“, 400.

⁷⁵ Gabriel Katz ir Ines Levin, „A general model of abstention under compulsory voting“ *Political Science Research and Methods*, 6.3 (2018): 489-508.

⁷⁶ Katz ir Levin, „A general model of abstention under compulsory voting“, 492.

neigiamas kaip balsalapį gadinti pasirengusiųjų. Katz ir Levin teorinių prielaidų pagrindu keliama hipotezė apie ekonominio balsavimo poveikį skirtumams tarp balsalapių gadintojų ir nedalyvaujančiųjų rinkimuose:

H1b. Labiau neigiamai šalies ekonominę padėtį vertinantys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne nebalsuoti, nei tie rinkėjai, kurie ekonominę padėtį vertina labiau teigiamai.

1.3.2. Politinis pasitikėjimas

Piliečių politinei elgsenai rinkimuose įtakos daro ir situacijos politinėje sistemoje vertinimai. Šiuos vertinimus galima pavadinti politiniu palaikymu, o tokio koncepto panaudojimą kildinti iš David Easton politinių nuostatų skirstymo⁷⁷. D. Easton darė perskyrą tarp individų bendro pobūdžio (angl. *diffuse*) ir specifinio politinio palaikymo: pirmasis atspindi gilumines nuostatas apie šalies politinę sistemą (pvz., politines institucijas, partinę sistemą), o antrasis – požiūrį į valdančiuosius ir aktualiausius jų politinius sprendimus. Pastarojo, su specifinėmis politikomis (angl. *policy*) susijusio, palaikymo poveikis rinkėjų elgsenai pastebimas jau senokai⁷⁸, tačiau bendro pobūdžio požiūris į institucijas vis aktualesnis tampa aiškinant šiuolaikinius iššūkius tradicinėms liberalioms demokratijoms: populistinių jėgų populiarėjimą⁷⁹, kraštutinių jėgų palaikymo išaugimą⁸⁰.

Bendro pobūdžio politinio palaikymo rodikliai gali pasiūlyti paaiškinimų ir biuletenių gadinimui. Kaip pastebi J. Lysek, Tomáš Lebeda ir K. Kouba, balsalapių gadinimas mokslinėje literatūroje neretai yra siejamas su nepasitenkinimu politine sistema⁸¹. Vieni pasirinkimą gadinti biuletenius, o ne balsuoti už politines jėgas, interpretuoja kaip aktyvų protestą prieš esamą politinę situaciją⁸², tuo tarpu kiti tai laiko nusivylimo išraiška⁸³. Pastarasis, nusivylimo dėl institucijų nepatenkintų normatyvinių lūkesčių, veiksnys rinkimuose gali būti siejamas su politiniu pasitikėjimu institucija, kurios rinkimuose ir yra dalyvaujama⁸⁴. Nepasitikėjimo politinėmis institucijomis ir balsalapių gadinimo ryšys tirtas gana plačioje geografijoje ir dažniausiai patvirtina tą patį – išaugęs nepasitikėjimas politinėmis institucijomis didina ir tikimybę šių institucijų rinkimuose gadinti savo biuletenį⁸⁵.

⁷⁷ David Easton, *A Systems Analysis of Political Life* (New York: Wiley, 1965).

⁷⁸ John Ferejohn, „Incumbent performance and electoral control“ *Public choice* (1986): 5-25.

⁷⁹ Matthijs Rooduijn, Wouter Van Der Brug ir Sarah L. De Lange, „Expressing or fuelling discontent? The relationship between populist voting and political discontent“ *Electoral studies*, 43 (2016): 32-40.

⁸⁰ Alan E. Kessler ir Gary P. Freeman, „Support for extreme right-wing parties in Western Europe: individual attributes, political attitudes, and national context“ *Comparative European Politics*, 3 (2005): 261-288.

⁸¹ Lysek, Lebeda ir Kouba, „Turning out but not voting“, 198.

⁸² Kouba ir Lysek, „What Affects Invalid Voting?“, 749.

⁸³ Fatke ir Heinsohn, „Invalid voting in German constituencies“, 278.

⁸⁴ Kimmo Grönlund ir Maija Setälä, „Political trust, satisfaction and voter turnout“ *Comparative European Politics*, 5 (2007): 400-422.

⁸⁵ Shane P. Singh, „Politically unengaged, distrusting, and disaffected individuals drive the link between compulsory voting and invalid balloting“ *Political Science Research and Methods*, 7.1 (2019): 107-123; Guilherme Arbache ir Danilo Freire, „Lack of Preferences, Political Trust and Education Levels: Alternative Explanations for Invalid Votes in Brazilian Elections“ *ELA* (2015); Marc Hooghe, Sofie Marien ir Teun Pauwels, „Where Do Distrusting Voters Turn if

Dėl ankstesnių tyrimų išvadų galima daryti prielaidą, kad pasitikėjimas Seimu gali paaiškinti skirtumus ir tarp Lietuvos rinkėjų politinės elgsenos. Todėl keliama hipotezė, kad parlamento institucija labiau nepasitikintys rinkėjai turėtų dažniau gadinti jos rinkimų biuletenį nei tie, kurie balsą atiduoda už tradicines politines partijas, dažnai sudarančias reikšmingą parlamentarų dalį:

H2a. *Mažiau Seimu pasitikintys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne balsuoti už tradicinę partiją, nei tie rinkėjai, kurie Seimu pasitiki labiau.*

Tuo tarpu apie skirtumus tarp netradicinių partijų rinkėjų ir biuletenių gadintojų kalbėti yra sunkiau. Nors mokslinėje literatūroje galima atrasti pagrindo kalbėti apie ryšį tarp balsavimo už netradicines politines partijas ir nepasitikėjimo politinėmis institucijomis⁸⁶, nepavyksta aptikti pakankamai įrodymų, kuri – gadintojų ar netradicinių partijų rinkėjų – grupė parlamentu nepasitiki stipriau. Šiame darbe laikomasi prielaidos, kad balso už alternatyvią politinę partiją atidavimas signalizuoja potencialiai aukštesnį politinio nepasitenkinimo lygį (ypač įvertinus prieš politinį elitą nukreiptų populistinių partijų ar radikalių jėgų palaikymą), o aktyvus naujumo paieškų ar protesto balsas gali vesti prie politinio nepasitikėjimo spiralsės⁸⁷ (toks reiškinys itin tikėtinas atsižvelgus į dažną hyperatskaitomybės (angl. *hyper-accountability*) taikymą⁸⁸ ir gausų balsavimą už naujas politines partijas⁸⁹). Todėl politinio pasitikėjimo atveju formuluojama dar viena, netradicinių politinių partijų rinkėjų ir rinkiminių biuletenių gadintojų skirtumus nuspėjanti hipotezė:

H2b. *Labiau Seimu pasitikintys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne balsuoti už netradicines partijas, nei tie rinkėjai, kurie Seimu pasitiki mažiau.*

Nedalyvavimas rinkimuose taip pat neretai yra siejamas su didesniu nepasitikėjimu politinėmis institucijomis⁹⁰. Visgi ieškant būdų suformuluoti pirminį spėjimą apie numatomus skirtumus yra pravartu ir vėl sugrįžti prie G. Katz ir I. Levin modelio, didžiausiu skirtumu tarp nebalsuojančiųjų ir biuletenių gadintojų laikančio pasitenkinimo išreikštu protestu vertę. Mokslininkai teigia, kad didesnis politinis nepasitenkinimas, kuriame, kaip parodyta ir anksčiau, galima atrasti politinio nepasitikėjimo šaknis, yra dar vienas veiksnys, galintis suintensyvinti E vertės apibūdinamą prie balsadėžių atvykti motyvuojantį jausmą⁹¹. Kitaip tariant, prognozuojama, kad

There is No Viable Exit or Voice Option? The Impact of Political Trust on Electoral Behaviour in the Belgian Regional Elections of June 2009“ *Government and opposition*, 46.2 (2011): 245-273.

⁸⁶ Paul Taggart, „Populism and representative politics in contemporary Europe“ *Journal of political ideologies*, 9.3 (2004): 269-288.

⁸⁷ Marc Hooghe ir Ruth Dassonneville, „A spiral of distrust: A panel study on the relation between political distrust and protest voting in Belgium“ *Government and Opposition*, 53.1 (2018): 104-130.

⁸⁸ Mažvydas Jastramskis, Vytautas Kuokštis ir Matas Baltrukevičius, „Retrospective voting in Central and Eastern Europe: Hyper-accountability, corruption or socio-economic inequality?“ *Party Politics* 27.4 (2021): 667-679.

⁸⁹ Ainė Ramonaitė, „Laisvės partijos fenomenas: naujumo efektas ar naujos vertybinės takoskyros pradžia?“ *Politologija*, 2 (102) (2021), 9.

⁹⁰ Daniel Devine, „Does political trust matter? A meta-analysis on the consequences of trust“ *Political Behavior*, 46.4 (2024): 2241-2262.

⁹¹ Katz ir Levin, 493.

nepasitikėjimas Seimu didesnis yra būtent biuletenių gadintojų, o ne nebalsuojančiųjų, grupėje. Laikantis šių prielaidų keliama dar viena hipotezė:

H2c. *Mažiau Seimu pasitikintys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne nebalsuoti, nei tie rinkėjai, kurie Seimu pasitiki labiau.*

1.3.3. Partinė tapatybė

Kiti, su vadinamąja Mičigano mokykla⁹² susiję, politinės elgsenos aiškinimai literatūroje pasitelkia partinės tapatybės (angl. *party identification*) konceptą. Partinę tapatybę galima suprasti kaip „ilgalaikį psichologinį prisirišimą prie politinės partijos“⁹³, sukuriantį tam tikrus realybės matymo akinius, formuojančius individų vertybines nuostatas ir elgesį. Partinės tapatybės poveikį politikos mokslų tyrėjai atranda tiek rinkiminėms preferencijoms⁹⁴, tiek ir pačiam dalyvavimui rinkimuose⁹⁵. Manoma, kad partinė tapatybė gali pasitarnauti aiškinant ir biuletenių gadinimo fenomeną: ir M. Moral⁹⁶, ir Alberto Liyo⁹⁷ daro prielaidą, kad vienas iš galimų biuletenių gadinimo paaiškinimų slypi rinkėjų pažiūrų neatliepiančioje partijų ar kandidatų pasiūloje. Taigi, galima spėti, kad partinę tapatybę turintys, vienai iš partijų artimi esantys rinkėjai bus labiau linkę joms atiduoti balsą, o ne jį iššvaistyti.

Tiesa, atrodo svarbu įvertinti partinių tapatybių poveikį Lietuvos kontekste. Kaip savo tyrimuose atskleidžia A. Ramonaitė, Lietuvoje partinę tapatybę turi nuo trečdaliao iki pusės visų Lietuvos rinkėjų, tačiau tradicinis Mičigano mokyklos aprašytas santykis su politine partija būdingas tik TS-LKD rėmėjams⁹⁸. Kitiems rinkėjams, kuriuos taip pat būtų galima pavadinti turinčiais partinę tapatybę, nėra būdinga prisirišti prie specifinės politinės partijos, o savo nuoseklumą šie rinkėjai išlaiko balsuodami už tos pačios ideologinės šeimos partijas (kaip pastebėta, pvz., padalinto balsavimo atveju⁹⁹). Nepaisant to, laikomasi prielaidos, kad ir Lietuvoje artumas partijai gali paveikti šansus apsispręsti balsalapį Seimo rinkimuose gadinti. Dėl minėto partinę tapatybę turinčiųjų balsavimo ideologiniais blokais, galima daryti prielaidą, kad balsuodami už naują partiją rinkėjai liks ideologiniame bloke, o ir populistines partijas palaikančiųjų tarpe bus pastebėtas partinės tapatybės

⁹² Angus Campbell et al. *The American Voter* (New York: Wiley, 1960).

⁹³ Ainė Ramonaitė, „Partinė tapatybė Lietuvoje – šeimos socializacijos, politinių skirčių ar įpročio padarinys?“ *Polilogija*, 1 (73) (2014), 4.

⁹⁴ Chris W. Bonneau ir Damon M. Cann, „Party identification and vote choice in partisan and nonpartisan elections“ *Political Behavior*, 37 (2015): 43-66.

⁹⁵ Oliver Heath, „Explaining turnout decline in Britain, 1964–2005: Party identification and the political context“ *Political Behavior*, 29 (2007): 493-516.

⁹⁶ Moral, 742.

⁹⁷ Alberto Liyo, „I Would Prefer Not To”: Establishing the Missing Link between Invalid Voting and Public Protest in Latin America“ *Latin American Politics and Society*, 66.1 (2024): 106-132.

⁹⁸ Ainė Ramonaitė, „Partinė tapatybė Lietuvoje“, 31-32.

⁹⁹ Vaidas Morkevičius, „Padalytas balsavimas Seimo rinkimuose: Lietuvos rinkėjas mėgsta „dienos pietus“ ar renkasi iš viso meniu?“, kn. *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*, sud. Mažvydas Jastramskis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018): 281-308.

poveikis¹⁰⁰. Todėl hipotezė keliama apie balsą atiduodančiųjų, t. y. ir už tradicines ir už netradicines partijas balsuojančiųjų, ir balsalapių gadintojų skirtumus:

H3a. *Politinėms partijoms artimi nesantys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne prabalsuoti, nei politinėms partijoms artimi esantys rinkėjai.*

Tuo tarpu savo kiekybinėje analizėje G. Katz ir I. Levin nustatė, kad įsitikinimas apie rinkimuose nė vieno kandidato neatstovaujamas rinkėjo pažiūras reikšmingai padidina galimybę gadinti biuletenį, bet tokio poveikio nebalsavimui neaptinka¹⁰¹. Tokie rezultatai neturėtų stebinti – biuletenių gadintojai akivaizdžiai atmets visas rinkimines alternatyvas, o nebalsuojančiųjų poelgis gali būti vedinas ne tik nepasitenkinimo pasiūla, bet ir ekonominių išskaičiavimų nebalsuoti, kai jiems artimai partijai prognozuojama pergalė, arba neturėjus galimybių balsą atiduoti. Siekiant išbandyti dėl tokių išvadų numatomą artumo partijai poveikį ir šių grupių skirtumams, keliama hipotezė:

H3b. *Politinėms partijoms artimi nesantys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne nebalsuoti, nei politinėms partijoms artimi esantys rinkėjai.*

1.3.4. Domėjimasis politika

Neretai politinės elgsenos paaiškinimams yra pasitelkiamas ir domėjimosi politika veiksnys. Mokslininkų manymu, domėjimasis politikos aktualijomis yra teigiamai susijęs su dalyvavimu rinkimuose¹⁰², o tie, kurie politiką laiko neįdomia, nuobodžia arba per daug komplikuota, joje nelinksta dalyvauti¹⁰³. Domėjimosi poveikio argumentas persikėlė ir į biuletenių gadinimo analizę. Dar 1965 m. R. P. Stiefbold atliktame biuletenių gadinimo tyrime išskyrė apatiškų nepolitizuotų biuletenių gadintojų tipą¹⁰⁴. Šiai įžvalgai antrina ir M. Moral 2016 m. tyrimas¹⁰⁵, atskleidęs politika nesidominčiams būdingą polinkį dažniau gadinti biuletenius, bei M. Cohen analizės rezultatai, kuriuose domėjimosi politika kintamasis buvo reikšmingas paaiškinant skirtumus tarp balsalapių gadintojų ir kokiai nors partijai balsą atiduodančiųjų¹⁰⁶. Dėl šių priežasčių nuspręsta ir vėl kelti vieną tradicinių ir netradicinių partijų rinkėjus su rinkiminių balsalapių gadintojais palyginančią tyrimo hipotezę:

¹⁰⁰ Abdul Noury ir Gerard Roland, „Identity politics and populism in Europe“ *Annual Review of Political Science*, 23.1 (2020): 421-439.

¹⁰¹ Katz ir Levin, 501.

¹⁰² André Blais, Elisabeth Gidengil ir Neil Nevitte, „Where does turnout decline come from?“ *European journal of political research*, 43.2 (2004): 221-236; Marvin E. Olsen, „Social participation and voting turnout: A multivariate analysis“ *American Sociological Review* (1972): 317-333.

¹⁰³ John R. Hibbing ir Elizabeth Theiss-Morse, *Stealth democracy: Americans' beliefs about how government should work* (Niujorkas: Cambridge University Press, 2002).

¹⁰⁴ Stiefbold, „The significance of void ballots in West German elections“, 406.

¹⁰⁵ Moral, 738.

¹⁰⁶ Cohen, 406.

H4a. *Politika nesidomintys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne prabalsuoti, nei politika besidomintys rinkėjai.*

Tuo tarpu biuletenių gadinimo ir nedalyvaujančių rinkimuose domėjimosi politika lyginimui prielaidų literatūroje aptikti sunku. Minėtasis M. Cohen tyrimas nenustato reikšmingo domėjimosi politika skirtumo tarp šių elektorato grupių¹⁰⁷, bet pateikia dėmesio vertą įžvalgą – biuletenių gadinimas valstybėse, kur balsavimas yra privalomas, neretai atspindi nenorą dalyvauti rinkimuose, tačiau ten, kur nebalsuodami rinkėjai kaštų nepatirtų, biuletenių gadinimas gali pagrįstai būti siejamas su didesniu įsitraukimu į šalies politikos klausimus¹⁰⁸. Tam pritaria ir Adélaïde Zulfikarpasic, teigdama, kad nebalsavimas yra nekompetencijos ar abejingumo, o biuletenių gadinimas – kompetencijos ir susidomėjimo, išraiška¹⁰⁹. Todėl ir šiame darbe laikomasi prielaidos, kad biuletenius Seimo rinkimuose nedalyvaujantys Lietuvos rinkėjai turėtų būti mažiau susidomėję politika nei tie, kurie nusprendžia gadinti biuletenį. Iš to kyla ir papildoma tyrimo hipotezė:

H4b. *Politika besidomintys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenį, o ne nebalsuoti, nei politika nesidomintys rinkėjai.*

1.3.5. Politinis veiksmingumas

Dar vienas moksliniuose tyrimuose sutinkamas politinės elgsenos aiškinimas yra susijęs su politinio veiksmingumo jausmu. Politinis veiksmingumas (angl. *political efficacy*), Campbell et al. apibrėžiamas kaip „jausmas, kad individo politinis veiksmas paveikia arba gali paveikti politinius procesus“¹¹⁰, yra jau kurį laiką paplitusi koncepcija, dažnai skirstoma į vidinį (angl. *internal*) ir išorinį (angl. *external*) politinį veiksmingumą. Tiesa, literatūroje galima pastebėti, kad naudojant šias dvi sąvokas dar tebeatsiranda painiavos, pvz., vidiniam politiniam veiksmingumui priskiriant arba tik kompetencijos dalyvauti politiniuose procesuose jausmą¹¹¹, arba ir kompetencijas, ir įsitikinimą, kad politinis veiksmas bus paveikus¹¹². Tokį nenuoseklumą lemia nevienareikšmiška pojūčio, kurį bandoma išmatuoti, būseną – įsitikinimas, kad pilietinės pareigos atlikimu ką nors galima pakeisti politinėje sistemoje yra susijęs ir su individo, ir su sistemos veiksmingumu. Įvertinus siekiamus atsakyti klausimus ir darbo apimtį apribojimus, šiame darbe vartojamas bus tik bendras politinio veiksmingumo apibrėžimas.

¹⁰⁷ Cohen, 406.

¹⁰⁸ Cohen, 402.

¹⁰⁹ Adélaïde Zulfikarpasic, „Le vote blanc: abstention civique ou expression politique?“ *Revue française de science politique*, 51.1 (2001), 267, cituota iš Uggla „Incompetence, alienation, or calculation?“, 1160.

¹¹⁰ Angus Campbell, Gerald Gurin ir Warren Edward Miller, *The voter decides* (Evanston: Row Peterson and Co, 1954), 187, cituota iš Stephen C. Craig ir Michael A. Maggioletto, „Measuring political efficacy“ *Political Methodology* (1982), 85.

¹¹¹ Richard G. Niemi, Stephen C. Craig ir Franco Mattei, „Measuring Internal Political Efficacy in the 1988 National Election Study“ *The American Political Science Review*, 85, no. 4 (1991): 1407–13.

¹¹² Gian Vittorio Caprara et al., „Perceived political self-efficacy: Theory, assessment, and applications“ *European journal of social psychology*, 39.6 (2009): 1002-1020.

Kaip ir tradicinėje balsavimo aktyvumo literatūroje, aukštesnis politinio veiksmingumo lygis ir balsavimo biuletenių gadinimo tyrimuose yra siejamas su įprastais balso atidavimo už politines jėgas būdais. Tuo tarpu su balsalapių gadinimu sumažėjusį politinį veiksmingumą sieja ir Timothy J. Power su James C. Garand¹¹³, ir K. Kouba ir J. Lysek, teigdami, kad „bejėgiškus“ balsalapių gadintojus gali paskatinti žemas juntamos politinės galios lygis, atsirandantis, pvz., dėl išankstinio įsitikinimo apie nekonkurencingų rinkimų baigtį¹¹⁴. Iš šių teorinių prielaidų darosi aišku, kad galima formuluoti hipotezę apie rinkimų biuletenius gadinančiųjų ir politinėms partijoms balsą atiduodančiųjų elgseną lemiančius politinio veiksmingumo skirtumus:

***H5a.** Žemesniu politinio veiksmingumo lygiu pasižymintys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne prabalsuoti, nei aukštesniu politinio veiksmingumo lygiu pasižymintys rinkėjai.*

Rinkiminių biuletenių gadinimo aiškinimas per politinio veiksmingumo prizmę susiduria su keblumais, kai šią elektorato grupę tenka atskirti nuo visai rinkimuose nebalsuojančiųjų. Kol dalis tyrimų neatranda aiškių skirtumų tarp šių elektorato grupių politinio veiksmingumo lygio¹¹⁵, gausesnė literatūros dalis indikuoja, kad biuletenių gadinimas kyla iš labiau rafinuoto, savo politinio dalyvavimo būdą tikslingai pasirenkančio individo apsisprendimo¹¹⁶. Ši versija skamba įtikinančiai – biuletenius gadinančiojo rinkėjo veiksmas turi didesnius kaštus nei nedalyvavimas rinkimuose, todėl balsalapių gadintojas turėtų tikėti galintis efektyviai paveikti politinę sistemą. Dėl to keliama hipotezė apie politinio veiksmingumo skirtumus tarp biuletenių gadintojų ir nebalsuojančių rinkimuose:

***H5b.** Aukštesniu politinio veiksmingumo lygiu pasižymintys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne nebalsuoti, nei žemesniu politinio veiksmingumo lygiu pasižymintys rinkėjai.*

1.3.6. Demokratijos vertinimas

Galiausiai, paskutinysis šiame darbe pasitelkiamas paaiškinimas rinkėjų politinei elgsenai yra susijęs su požiūriu į demokratiją. Jei tiksliau – su palaikymu demokratinei valstybės santvarkai, apimančiai toleranciją ir tarpusavio pasitikėjimą visuomenėje, teisės viršenybę bei aktyvų piliečių dalyvavimą politinėje sistemoje¹¹⁷. Šį palaikymą dažniausiai bandoma užčiuopti pasitenkinimo demokratijos veikimu (angl. *satisfaction with democracy*) rodikliu. Nors nesutariama, ar pasitenkinimas demokratija veda prie išaugusio¹¹⁸ ar sumažėjusio¹¹⁹ rinkiminio aktyvumo, demokratijos vertinimai išlieka aktualiu politinės elgsenos veiksniumi. Palaikymas demokratijai dažnai

¹¹³ Power ir Garand, „Determinants of invalid voting in Latin America“, 434.

¹¹⁴ Kouba ir Lysek, „What Affects Invalid Voting?“, 749-750.

¹¹⁵ Katz ir Levin, 501.

¹¹⁶ Driscoll ir Nelson, „Ignorance or opposition?“, 557.

¹¹⁷ Ronald Inglehart, „How solid is mass support for democracy—and how can we measure it?“ *PS: Political Science & Politics*, 36.1 (2003): 51-57.

¹¹⁸ Grönlund ir Setälä, „Political trust, satisfaction and voter turnout“, 400.

¹¹⁹ Lawrence Ezrow ir Georgios Xezonakis, „Satisfaction with democracy and voter turnout: A temporal perspective“ *Party Politics*, 22.1 (2016): 3-14.

aptinkamas ir biuletenių gadinimą tiriančioje literatūroje, kur neigiamas nusistatymas demokratijos atžvilgiu siejamas su išaugančiu polinkiu gadinti balsalapį – M. Cohen spėja, kad neigiamos nuostatos apie demokratiją indikuoja biuletenių gadintojų atsiskyrimą (angl. *alienation*)¹²⁰, o K. Kouba ir J. Lysek kalba apie balsalapius gadinančiųjų radikalias nuostatas demokratijos atžvilgiu¹²¹.

Vis dėlto minėtas pasitenkinimo demokratija rodiklis nėra idealus matas individų demokratijos palaikymui įvertinti: pirma, kaip pastebi Damarys Canache, Jeffery J. Mondak ir Mitchell A. Seligson, tokie rodikliai gali indikuoti tiek demokratinės politinės sistemos, tiek valdančiųjų politikų vertinimus¹²²; antra, kaip teigia Jonas Linde ir Joakim Ekman, toks vertinimas yra painus ir nevienareikšmiškas apklausų dalyviams bei neįvertina pokomunistinių valstybių išgyventos ekonominės ir politinės transformacijos „laimėtojų“ ir „pralaimėtojų“ efekto¹²³. Išties, Lietuvoje atlikti Mažvydo Jastramskio tyrimai rodo, kad neigiamos nuostatos demokratijos atžvilgiu gali būti siejamos su pozityviu sovietmečio vertinimu¹²⁴. Todėl ir šiame darbe laikomasi prielaidos, kad balsalapių gadinimo tyrimų pastebėtus demokratijos vertinimo skirtumus Lietuvos rinkėjų tarpe galima matuoti sovietmečio vertinimų (pasitarnaujančių ir politinių preferencijų¹²⁵, ir politinių skirčių¹²⁶ aiškinimui) pagalba.

Laikantis minėtos prielaidos, kad biuletenių gadintojai yra demokratijos atžvilgiu neigiamai nusistatę rinkėjai, galima daryti prielaidą, kad, lyginant su tradicinių politinių partijų, Lietuvą atvedusių iki liberaliosios demokratijos ir ją didžiąja dalimi šalyje įtvirtinusių, palaikytojais, sovietmetį biuletenių gadintojai vertins pozityviau:

H6a. Teigiamai sovietmetį vertinantys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne balsuoti už tradicines politines partijas, nei neigiamai sovietmetį vertinantys rinkėjai.

Tuo tarpu balsalapių gadintojus lyginant su netradicinėms partijoms balsą rinkimuose atiduodančiais rinkėjais galima tikėtis kiek kitokios tendencijos. Atiduotas balsas populistinėms ar kraštutinėms nišinėms politinėms partijoms, kurių grėsmę liberaliai demokratijai įvertina ir mokslininkai¹²⁷, galėtų būti interpretuotas kaip demokratijos atžvilgiu priešiškesnis, intensyvesnius neigiamus jausmus atspindintis poelgis. Tad šiame darbe iš anksto tikimasi, kad sovietmečio

¹²⁰ Cohen, 403.

¹²¹ Kouba ir Lysek, „What affects invalid voting?“, 750.

¹²² Damarys Canache, Jeffery J. Mondak ir Mitchell A. Seligson, „Meaning and measurement in cross-national research on satisfaction with democracy“ *Public opinion quarterly*, 65.4 (2001): 506-528.

¹²³ Jonas Linde ir Joakim Ekman, „Satisfaction with democracy: A note on a frequently used indicator in comparative politics“ *European journal of political research*, 42.3 (2003): 391-408.

¹²⁴ Mažvydas Jastramskis, „Demokratijos tvarumo barometras 2023“, Rytų Europos studijų centras, (2023), <https://www.eesc.lt/publikacija/demokratijos-tvarumo-ba-rometras-2023/>.

¹²⁵ Jastramskis, „Kas už ką balsavo 2019 metų Lietuvos prezidento rinkimuose?“, 35.

¹²⁶ Ainė Ramonaitė, „Mapping the Political Space in Lithuania: The Discrepancy between Party Elites and Party Supporters“ *Journal of Baltic Studies*, 51, nr. 4 (2020): 477-496.

¹²⁷ Kenneth M. Roberts, „Crises of representation and populist challenges to liberal democracy“ *Chinese Political Science Review*, 4 (2019): 188-199.; William A. Galston, „The populist challenge to liberal democracy“ *Journal of Democracy*, 29.2 (2018): 5-19.

vertinimai balsalapių gadintojai tarpe bus labiau neigiami nei netradicinių politinių partijų rinkėjų tarpe:

H6b. Neigiamai sovietmetį vertinantys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne balsuoti už netradicines politines partijas, nei teigiamai sovietmetį vertinantys rinkėjai.

Demokratijos vertinimo atveju ir vėl verta sugrįžti prie G. Katz ir I. Levin siūlymo biuletenių gadinimo ir nedalyvavimo skirtumus aiškinti per „E“ vertę, atspindinčią pasitenkinimo jausmą prie balsadėžių išreiškus savo protestą. Dar viena iš mokslininkų teoriniame modelyje pateikiamų versijų, kas galėtų padidinti subjektyvią E vertę, yra intensyvesnis nepasitenkinimo demokratija jausmas¹²⁸. Vėlesnė šių mokslininkų atlikta kiekybinė analizė tokią prielaidą tik patvirtino – balsalapių gadinimo, priešingai nei nedalyvavimo rinkimuose, tikimybę reikšmingai padidina neigiami demokratijos vertinimai. Atsižvelgus į tyrimų išvadas ir laikantis sprendimo Lietuvos rinkėjų demokratijos vertinimus matuoti per jų nuostatas apie sovietinę praeitį keliami paskutinioji šio darbo hipotezė:

H6c. Teigiamai sovietmetį vertinantys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne nebalsuoti, nei neigiamai sovietmetį vertinantys rinkėjai.

2. Metodologija

Atsakyti į šio darbo iškeltus klausimus bei patikrinti jame keliamas hipotezes nuspręsta pasitelkiant kiekybinę tyrimo strategiją. Toliau išsamiai bus aptariami tyrime panaudoti duomenys, į statistinį tyrimo modelį įtraukti kintamieji bei pati tyrimo strategija ir naudojamas daugianarės logistinės regresijos modelis.

2.1. Tyrime naudojami duomenys

Šiame darbe užsibrėžus nustatyti, kas lemia individų, gadinančių rinkiminiuosius biuletenius, elgseną, nuspręsta pasitelkti individo lygmens, o ne agreguotus, duomenis. Tokiu būdu išvengiama ekologinės klaidos, kai stebimos bendro pobūdžio tendencijos ar elgesys grupėse yra laikomi atspindinčiais ir pavienių individų savybes ar poelgius¹²⁹. Įvertinus duomenų prieinamumą Lietuvoje bei tyrimui reikalingos informacijos pobūdį priimtas sprendimas naudoti po LR Seimo rinkimų 2012-2024 m. vykdytų porinkiminių apklausų duomenis. Senesnių, po 2004-2008 m. LR Seimo rinkimų atliktų porinkiminių apklausų nuspręsta į tyrimą neįtraukti tiek dėl išsiplėsiąčio stebimų atvejų laikotarpio, tiek ir įvertinus tuo metu vykusias gana sparčias socialines, ekonomines ir politines

¹²⁸ Katz ir Levin, 493.

¹²⁹ David A. Freedman, „Ecological inference and the ecological fallacy“ *International Encyclopedia of the social & Behavioral sciences*, 6.4027-4030 (1999): 1-7.

permainas šalyje, galinčias iškreipti tyrimo rezultatus. 2012 m.¹³⁰, 2016 m.¹³¹ ir 2020 m.¹³² porinkiminės apklausos buvo atliktos kaip dalis Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto (VU TSPMI) tyrėjų bei jų kolegų vykdyto projekto „Lietuvos nacionalinė rinkiminė studija“¹³³, o 2024 m. porinkiminė apklausa atlikta kaip VU TSPMI tyrėjų vykdomo projekto „Parama demokratinėms institucijoms ir visuomenės poliarizacija: tarpusavio sąveikų analizė“¹³⁴ dalis. 2012, 2016 ir 2020 metų apklausų rezultatų duomenų failai bei apklausose naudoti klausimynai gauti iš Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų duomenų archyvo (LiDA) kolekcijų. Pilnas 2024 m. duomenų rinkinys nebuvo prieinamas, tačiau buvo gauta prieiga prie dalies šio duomenų failo – pagal apklausoje naudotą klausimyną buvo pasirinkti ir gauti šiam tyrimui reikalingi kintamieji. Tyrimui pasitelkti originalūs, nesutvarkyti apklausų duomenų failai, kadangi po duomenų saugotojų ir rengėjų atliktų duomenų perkodavimo veiksmų failuose buvo panaikinti apklaustųjų atsakymai apie balsalapių gadinimą. Iš keturių duomenų failų išrinkus tyrimui reikalingus kintamuosius bei įvedus papildomus kontrolinius kintamuosius, jų kategorijos buvo harmonizuotos pagal suvienodintą skalę arba pakeistos į kiekybinių kintamųjų skalę. Galiausiai, šie duomenų failai buvo sujungti – duomenų failas, sudarytas iš 6129 atvejų, ir buvo naudojamas tyrime.

2.2. Statistinio modelio kintamieji

2.2.1. Priklausomas kintamasis

Darbe naudojamo statistinio modelio priklausomas kintamasis yra *balsavimas Seimo rinkimų daugiamandatėje apygardoje*. Remiantis pristatytomis teorinėmis prielaidomis priklausomą kintamąjį nuspręsta suskirstyti į keturias kategorijas: „Balsavo ir gadino biuletenį“, „Balsavo už tradicinę politinę partiją“, „Balsavo už netradicinę politinę partiją“ ir „Nebalsavo rinkimuose“. Tradicinėmis partijomis tyrime laikytos krikdemiškos, socialdemokratiškos bei liberalios Lietuvos partijos: taip tyrime pagal The Manifesto Project¹³⁵ duomenis buvo atrinktos Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai (TS-LKD), Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP) ir Liberalų sąjūdis (LS). Liberalia duomenų bazėje laikytą Darbo partiją nuspręsta priskirti prie netradicinių

¹³⁰ Ainė Ramonaitė Rūta Žiliukaitė, Jūratė Kavaliauskaitė, Mažvydas Jastramskis, Laima Nevinskaitė, 2021, „Post-Election Survey, November - December 2012“, <https://hdl.handle.net/21.12137/C6YH6D>, Lithuanian Data Archive for SSH (LiDA), V3.

¹³¹ Ainė Ramonaitė, Mažvydas Jastramskis, Jūratė Kavaliauskaitė, Vaidas Morkevičius, Ieva Petronytė, 2021, „Post-Election Survey, November - December 2016“, <https://hdl.handle.net/21.12137/CGJGCI>, Lithuanian Data Archive for SSH (LiDA), V3.

¹³² Ainė Ramonaitė, Mažvydas Jastramskis, Jūratė Kavaliauskaitė, Vaidas Morkevičius, Lukas Pukelis, Jogilė Ulinskaitė, Adelė Vaiginytė, Paulius Vijeikis, 2022, „Post-Election Survey, January - February 2021“, <https://hdl.handle.net/21.12137/KVY7LE>, Lithuanian Data Archive for SSH (LiDA), V3.

¹³³ Lithuanian National Election Study, žiūrėta 2025 gegužės 12 d., <http://www.lnes.tspmi.vu.lt>.

¹³⁴ Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, „Parama demokratinėms institucijoms ir visuomenės poliarizacija: tarpusavio sąveikų analizė“, VU TSPMI, žiūrėta 2025 m. gegužės 12 d., <https://www.tspmi.vu.lt/tyrimas/parama-demokratinems-institucijoms-ir-visuomenes-poliarizacija-tarpusavio-saveiku-analize/>.

¹³⁵ Manifesto project, „Manifesto project database“, žiūrėta 2025 m. gegužės 13 d., <https://manifesto-project.wzb.eu>.

partijų įvertinus jos populistines pozicijas V-Party duomenų bazėje¹³⁶. Visos kitos Seimo rinkimuose (daugiamandatėje apygardoje) dalyvavusios partijos priskirtos prie netradicinių partijų.

Priklausomo kintamojo kategorijas nustatyti padeda atsakymai į porinkiminių apklausų klausimus „Ar jūs balsavote <rinkimų data> vykusiuose rinkimuose į Seimą?“ ir „Už kurios partijos sąrašą jūs balsavote rinkimuose į Lietuvos Seimą <rinkimų data>?“. Pirmuoju atveju atsakymai išskiria apklausos dalyvius, patenkančius į „Nebalsavo rinkimuose“ kategoriją, o antrasis klausimas balsavusius išskiria į gadinusius ir balsavusių už (ne)tradicines partijas, kadangi be partijų įvardinimo klausimyne numatyta galimybė nurodyti gadinus biuletenį. Balsalapių gadinimo klausimu 2012 m. ir 2024 m. apklausose atskirai buvo koduojamas atsakymas „Sugadinau biuletenį“, o 2016 ir 2020 metų apklausose šis atsakymas koduojamas jau kaip „Sugadino biuletenį / Nebalsavo už partiją – balsavo tik už kandidatą (-ę)“, tačiau atsakymo reikšmės tai nekeičia, kadangi balsavus tik už kandidatą paliktas tuščias daugiamandatės apygardos rinkiminis biuletenis balsus skaičiuojančių rinkimų komisijų taip pat būtų laikomas negaliojančiu.

2.2.2. Nepriklausomi kintamieji

Vadovaujantis tyrimo teorinėmis prielaidomis į statistinį modelį įtrauktas Lietuvos *ekonomikos vertinimas*. Visų į tyrimą įtraukiamų porinkiminių apklausų metu respondentams atsakyti į klausimą „Ar, jūsų manymu, Lietuvos ekonomikos būklė per pastaruosius 12 mėnesių ...?“ buvo pateikti 5 variantai: „Labai pagerėjo“, „Šiek tiek pagerėjo“, „Iš esmės nepasikeitė“, „Šiek tiek pablogėjo“, „Labai pablogėjo“. Nors 2012-2024 metais apklausose vienoda išsilaikiusi kintamojo klasifikacija ir sudaro sąlygas nieko nekeičiant jį įtraukti į statistinį modelį, patogesniau interpretavimui šį kintamąjį nuspręsta konvertuoti į skaitinę skalę nuo 1 iki 5, o toliau jai pritaikyti „min-max“ normalizaciją¹³⁷. Tokiu būdu visi pasirinkimai įgavo proporcingą skaitinę reikšmę nuo 0 iki 1, kur 0 – Lietuvos ekonomikos būklė vertinama kaip labai pagerėjusi, o 1 – Lietuvos ekonomikos būklė vertinama kaip labai pablogėjusi.

Politiniam pasitikėjimui įvertinti į statistinį modelį įtrauktas apklausų dalyvių *pasitikėjimas Seimu*. Porinkiminėse apklausose įvertinti savo pasitikėjimą Lietuvos parlamentu 2012, 2016 ir 2020 m. porinkiminėse apklausose respondentai galėjo skalėje nuo 1 iki 10, kur 0 reiškia visišką nepasitikėjimą, o 10 reiškia visišką pasitikėjimą. Tuo tarpu 2024 m. atliktoje apklausoje vertinimui skirta skalė buvo reikšmingai pakeista: atsakant respondentams buvo galima pasirinkti iš kategorinių variantų „labai pasitikiu“, „daugmaž pasitikiu“, „ne itin pasitikiu“ bei „nė kiek nepasitikiu“. Dėl šios aplinkybės, siekiant kuo labiau suderinamų kintamųjų verčių nuspręsta 2024 m. apklausos kategorijas perkoduoti į skaitines vertes (nuo 1 – „nė kiek nepasitikiu“ iki 4 – „labai pasitikiu“), o vėliau visų

¹³⁶ V-dem, „V-Party Dataset“, žiūrėta 2025 m. gegužės 13 d., <https://v-dem.net/data/v-party-dataset/>.

¹³⁷ Henderi Henderi, Tri Wahyuningsih ir Efana Rahwanto, „Comparison of Min-Max normalization and Z-Score Normalization in the K-nearest neighbor (kNN) Algorithm to Test the Accuracy of Types of Breast Cancer“ *International Journal of Informatics and Information Systems*, 4.1 (2021): 13-20.

tyrime naudojamų apklausų duomenų Seimo pasitikėjimo vertėms taip pat pritaikyti „min-max“ normalizaciją. Taip visi pasirinkimai įgavo proporcingą skaitinę reikšmę nuo 0 iki 1, kur 0 – Seimu yra visiškai nepasitikima, o 1 – Seimu yra visiškai pasitikima.

Dar vienas nepriklausomas tyrimo kintamasis yra *artumas partijai*, kuriuo įprastai nustatoma individo partinė tapatybė. Kintamojo reikšmės gana akivaizdžios – porinkiminėse apklausose dalyvavusių rinkėjų buvo klausiama „Ar Jūs jaučiatės artimas kuriai nors konkrečiai politinei partijai?“. Į klausimą 2012-2024 m. atsakyti buvo galima teigiamai („Taip“), neigiamai („Ne“) arba nenurodyti atsakymo („Nežino“/„Neatsakė“). Pastarosios reikšmės tyrimo duomenų rinkiniuose panaikintos, o likusiųjų atsakymų variantų pagrindu šio nepriklausomo kintamojo vertės suskirstytos į kategorijas „Yra artimas partijai“ ir „Nėra artimas partijai“.

Kitas modelyje pasitelkiamas kintamasis – *nesidomėjimas politika*. Tyrime šis veiksnys konceptualizuojamas neigiama forma, kadangi įvertinus teorinio pagrindo ir hipotezių keliamas prielaidas tikimasi, kad nesidomėjimo poveikis turėtų tiksliau atspindėti nuspėjamus priežastinius ryšius. Vis dėlto porinkiminių apklausų klausimai buvo formuluojami per domėjimosi prizmę ir skirtingais metais kiek skyrėsi: 2012 m. klausta „Ar apskritai Jūs domitės politika?“, 2016 ir 2020 m. užduotas klausimas „Ar Jūs domitės politika?“, o 2024 m. teirautasi „Kiek Jūs domitės politika?“. Aptarto kintamojo kategorijos tyrime pasitelkiamuose 2016-2024 m. duomenų failuose yra „Labai domisi“, „Greičiau domisi“, „Greičiau nesidomi“, „Visiškai nesidomi“, o senesnėje 2012 m. apklausoje respondantai rinkosi iš variantų „Labai domiuosi“, „Domiuosi“, „Nelabai domiuosi“ ir „Visiškai nesidomiu“. Nors ir menkai besiskiriančios, į statistinį modelį kintamojo vertės buvo vis tiek buvo įtrauktos kiek kitokiu pavidalu – pagal anksčiau įvardytus atsakymų variantų eiliškumus kintamojo kategorijoms buvo suteiktos skaitinės vertės nuo 1 („labai domisi“) iki 4 („visiškai nesidomi“), o pats kintamasis į statistinį modelį įtrauktas kaip skaitinis.

Tyrime naudojamas ir *politiniu veiksmingumu* pavadintas nepriklausomas kintamasis. Nuo 2016 iki 2024 metų porinkiminėse apklausose rinkėjų buvo klausiama – „Vieni mano, kad nesvarbu, už ką žmonės balsuoja, nes tai nieko nekeičia. Kiti mano, kad tai, už ką žmonės balsuoja, gali daug ką pakeisti. Kokia jūsų nuomonė?“. Atsakyti prašoma buvo naudojant skalę nuo 1 iki 5, kur „1“ reiškia, kad tai, už ką žmonės balsuoja, nieko nekeičia, o „5“ reiškia, kad tai, už ką žmonės balsuoja, gali daug ką pakeisti. Tačiau 2012 m. tokios formuluotės klausimo porinkiminėje apklausoje dar nebuvo. Todėl nuspręsta 2012 m. atveju pasinaudoti kitokios formuluotės, tačiau į tapačius individo politinio veiksmingumo sentimentus apeliuojančiu, klausimu apie tai, kiek paprasti Lietuvos žmonės turi įtakos priimant šaliai svarbius sprendimus. Tokį vertinimą 2012 m. prašyta pateikti 10 balų skalėje, kur 0 reiškia „neturi jokios įtakos“, o 10 – „turi labai didelę įtaką“. Suprantama, kad toks sprendimas apsunkina galimybes individų atsakymus skirtingose apklausose harmonizuoti bei kelia pagrįstų abejonių dėl šio kintamojo įtraukimo į tyrimą, tačiau tai daroma manant, kad tokių vertinimų

įtraukimas į tyrimo modelį gali atskleisti teorinių prielaidų indikuojamus ryšius. Dėl skirtingų vertinimo skalių ir šiuo atveju teko pritaikyti min-max normalizaciją, kintamųjų vertes išdėliojusią skalėje nuo 0, žyminčio įsitikinimą, kad individas šalies politinėje sistemoje negali nieko pakeisti, iki 1, žyminčio įsitikinimą apie didelę individų įtaką Lietuvos politinėje sistemoje.

Kaip minėta ir anksčiau, neigiamos rinkėjų nuostatos demokratijos atžvilgiu tyrime bus matuojamos *sovietmečio vertinimo* kintamuoju. Modelyje panaudotos penkios kiekvienoje apklausoje vienodai įvardytos atsakymų į klausimus „Ar sutinkate su teiginiu, kad sovietiniais laikais buvo geriau gyventi nei dabar Lietuvoje?“ (2012-2020 m.) ir „Kaip jūs vertinate teiginį, kad sovietiniais laikais buvo geriau gyventi nei dabar Lietuvoje? Ar jūs su juo...?“ (2024 m.) kategorijos. Respondentų atsakymų variantai „Visiškai sutinku“, „Sutinku“, „Nei taip, nei ne“, „Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“ kategorine forma buvo įtraukti į tyrimo statistinį modelį.

Galiausiai, į modelį įtraukti ir keli kontroliniai kintamieji. Pirma, tai respondentų *amžius*. Nors moksliniai tyrimai ir nevienareikšmiškai vertina amžiaus įtaką rinkiminei elgsenai (pvz., poveikį rinkiminių aktyvumui¹³⁸ ar politinėms preferencijoms¹³⁹), tačiau ryšys su polinkiu gadinti rinkiminį biuletenį vis dėlto atrandamas¹⁴⁰. Antra, statistiniame modelyje kontroliuotas rinkėjų *išsilavinimo lygis* (skirstant jį į žemą (pradinis ir pagrindinis), vidutinį (vidurinis ir profesinis) ir aukštą (aukštasis)), kurio atveju atrandamas taip pat nevienareikšmiškas¹⁴¹ ryšys su biuletenių gadinimu. Kitas kontrolinis nepriklausomas kintamasis yra apklausos dalyvių *pajamos* (jas taip pat skirstant į žemas, vidutines ir aukštas pagal pačių nurodytas pajamas arba pajamų grupes), kurios gali atspindėti skirtingus dalyvavimo rinkimuose kaštus ir veikti kaip pseudo kintamasis apklaustųjų marginalizacijai vertinti. Galiausiai, į tyrimą įtrauktas *dummy* kintamasis *rinkimų metai*, turintis padėti užčiuopti su specifiniais rinkimais susijusias, rinkiminei elgsenai poveikį darusias sąlygas.

2.3. Kiekybinio tyrimo strategija

Kiekybinį tyrimą šiame darbe planuojama atlikti dviem etapais. Pirma, pavieniui bus išanalizuoti nepriklausomų kintamųjų ir priklausomo kintamojo santykiai. Tokia įprastai statistinius modelius lydinti dalis suteiks pirminės informacijos apie (ne)pasiteisinančias tyrimo prielaidas ir suteiks pagrindo kitam tyrimo etapui. Antrajame žingsnyje bus sukurtas daugianarės logistinės regresijos modelis, atskleisiantis skirtingų nepriklausomų kintamųjų poveikį priklausomam

¹³⁸ Kaat Smets, „A widening generational divide? The age gap in voter turnout through time and space“ *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 22.4 (2012): 407-430.

¹³⁹ Benny Geys, Tom-Reiel Heggedal ir Rune J. Sørensen, „Age and vote choice: Is there a conservative shift among older voters?“ *Electoral Studies*, 78 (2022): 102485.

¹⁴⁰ Lisa Hill ir Serrin Rutledge-Prior, „Young people and intentional informal voting in Australia“, *Australian Journal of Political Science*, 51:3, (2016): 400-417

¹⁴¹ Mollie J. Cohen, „A dynamic model of the invalid vote: How a changing candidate menu shapes null voting behavior“ *Electoral studies* 53 (2018): 111-121; David C. Kimball ir Martha Kropf, „Ballot design and unrecorded votes on paper-based ballots“ *Public opinion quarterly*, 69.4 (2005): 508-529.

kintamajam, kai nepriklausomi kintamieji yra kontroliuojami. Visgi šią kiek labiau komplikuoatą tyrimo dalį kyla poreikis aptarti plačiau.

Aprašydami daugianarę logistinę regresiją Vydas Čekavičius ir Gediminas Murauskas teigia, kad daugianarė logistinė regresija yra „dvinarės logistinės regresijos apibendrinimas, kai priklausomas kintamasis įgyja daugiau nei dvi skirtingas reikšmes“¹⁴². Toks apibūdinimas išties tinkamas, tačiau geresniam jo supratimui būtų naudinga perprasti, kaip veikia dvinarė logistinė regresija. Toliau pasitelkiamas V. Čekavičiaus ir G. Murausko pavyzdys¹⁴³: sakykime, kad „Y“ yra priklausomas kintamasis, įgaunantis kodų reikšmes 1 ir 0, o „X“, „Z“ ir „W“ – nepriklausomi kintamieji (regresoriai). Tikimybė įvykti vienam iš priklausomo kintamojo koduojamų įvykių yra „P“. Dvinarės logistinės regresijos modelio funkcija (dar vadinama *logit* funkcija¹⁴⁴) sudaroma skaičiuojant priklausomo kintamojo koduojamų įvykių tikimybių santykio natūrinį logaritmą ir gali būti užrašyta taip¹⁴⁵:

$$\ln \frac{P(Y = 1)}{P(Y = 0)} = C + b_1X + b_2Z + b_3W$$

Šią lygtį taip pat galima užrašyti ir tokia forma:

$$P(Y = 1) = \frac{e^z}{1 + e^z} = \frac{1}{1 + e^{-z}} \quad , \quad P(Y = 0) = 1 - P(Y = 1),$$

kur

$$z = C + b_1X + b_2Z + b_3W.$$

Koeficientų C, b₁, b₂, b₃ reikšmės nėra žinomos, o jų įverčiai yra apskaičiuojami panaudojus tyrimo duomenis. Bazinei analizei šių koeficientų vertės suteikia pakankamai informacijos – jei b prie nepriklausomo kintamojo yra teigiamas, tai šiam kintamajam didėjant tikimybė įvykti įvykiui Y=1 taip pat didėja, o koeficientui įgavus neigiamą reikšmę šio įvykio tikimybė didėjant nepriklausomam kintamajam mažėja. Žinoma, išsamesnei analizei yra pasitelkiamos galimybės (angl. *odds*), galimybių santykiai (angl. *odds ratios*) bei prognozuojamos tikimybės.

Daugianarė logistinė regresija ir jos rezultatų interpretavimas taip pat vadovaujasi panašiomis taisyklėmis. Pasitelkiant kitą V. Čekavičiaus ir G. Murausko pavyzdį¹⁴⁶: jei „Y“ yra priklausomas kintamasis, įgaunantis reikšmes 1, 2, 3 ir 4, tai viena iš šių kategorijų daugianarės logistinės regresijos modelyje yra laikoma referentine, t. y. palyginimo kategorija. Tuomet modelis rezultatams

¹⁴² Vydas Čekavičius ir Gediminas Murauskas, *Taikomoji regresinė analizė socialiniuose tyrimuose* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014), 307.

¹⁴³ Čekavičius ir Murauskas, *Taikomoji regresinė analizė socialiniuose tyrimuose*, 210-211.

¹⁴⁴ Vilniaus Gedimino technikos universitetas, „11 Paskaita. Logistinė regresija“, žiūrėta 2025 m. gegužės 13 d., http://techmat.vgtu.lt/views/dalykai/Taikomoji_statistika_Paskaitos-20190705/11paskaita.pdf

¹⁴⁵ Čia ir toliau formulių pavyzdžiai iš Čekavičiaus ir Murausko, *Taikomoji regresinė analizė socialiniuose tyrimuose*.

¹⁴⁶ Čekavičius ir Murauskas, 307-308.

apskaičiuoti pasitelkia keletą dalinių dvinarės logistinės regresijos modelio formulių. Pateikiamo pavyzdžio atveju sudaromos 3 formules (kategorija $Y = 4$ yra referentinė):

$$\ln \frac{P(Y = 1)}{P(Y = 4)} = C_1 + b_1X + b_2Z + b_3W$$

$$\ln \frac{P(Y = 2)}{P(Y = 4)} = C_2 + b_4X + b_5Z + b_6W$$

$$\ln \frac{P(Y = 3)}{P(Y = 4)} = C_3 + b_7X + b_8Z + b_9W$$

Koeficientų C_{1-3} , B_{1-9} reikšmės taip pat nėra žinomos ir apskaičiuojamos yra tik panaudojus imties duomenis. Teigiami koeficientai rodo, kad didėjant nepriklausomam kintamajam, tikimybė įvykti įvykiui, palyginus ją su kontrolinės kategorijos tikimybe, didėja, o neigiami koeficientai indikuoja, kad taip lyginama tikimybė mažėja. Šių formulių rezultatai yra tikimybių santykių logaritmai, kurie gali būti panaudojami apskaičiuojant kiekvieno iš priklausomo kintamojo koduojamų įvykių tikimybes, o šie rodikliai jau gali būti paverčiami į galimybes (t. y. kiek kartų labiau tikėtina, kad Y turės vieną vertę, o ne kitą) bei šių galimybių santykį (su exp funkcija). Tiesa, aptarus teorinius (daugianarės) logistinės regresijos bruožus, reikia pripažinti, kad tokios programinės įrangos kaip SPSS, Stata ir R (pastarosios programos „nnet“ paketo funkcija „multinom“ naudojama ir šiame tyrime) žymiai palengvina daugianarės logistinės regresijos atlikimą ir didžiąją dalį skaičiavimų bei konversijų atlieka pačios.

Visgi net su programinių įrangų pagalba siekiant sudaryti korektiškus rezultatus suteikti galintį daugianarės logistinės regresijos modelį reikia įvertinti keletą išankstinių reikalavimų jame pasitelkiamiems duomenims. Pirmasis jų susijęs su modelyje naudojamų duomenų rūšimi: priklausomas daugianarės logistinės regresijos kintamasis privalo būt kategorinis, o nepriklausomi kintamieji – intervaliniai arba kategoriniai¹⁴⁷. Modelyje visi kategoriniai nepriklausomi kintamieji yra konvertuojami į 1/0 reikšmes turinčius rinkinius, tačiau statistinių tyrimų programinė įranga tai atlieka pati. Antrasis reikalavimas yra susijęs su poreikiu nepriklausomiems kintamiesiems itin stipriai nekoreliuoti tarpusavyje. Šiame darbe pasitelkiamo modelio kintamųjų multikolinearumui patikrinti naudotas VIF (angl. *Variance Inflation Factor*) koeficientas, rodantis, kiek koeficiento reikšmė yra padidinama dėl multikolinearumo poveikio¹⁴⁸: R programoje atlikus patikrinimus, tyrimo modelyje naudojamų kintamųjų VIF vertė nežymiai perkopdavo 1 (didžiausia siekė 1,266), o tai leidžia daryti prielaidą, kad multikolinearumo keliamų problemų yra išvengiama¹⁴⁹.

¹⁴⁷ Čekanavičius ir Murauskas, 310.

¹⁴⁸ Penn State Eberly College of Science, „Detecting Multicollinearity Using Variance Inflation Factors“, žiūrėta 2025 m. gegužės 13 d., <https://online.stat.psu.edu/stat462/node/180/>.

¹⁴⁹ N. A. M. R. Senaviratna ir T. M. J. A. Cooray, „Diagnosing multicollinearity of logistic regression model“ *Asian Journal of Probability and Statistics*, 5.2 (2019): 1-9.

Galiausiai, daugianarės logistinės regresijos modelyje naudojamiems duomenims keliami jų proporcingumo reikalavimai. V. Čekanavičius ir G. Murauskas kalba apie kiekvienos kategorijos apylygę proporciją duomenų rinkinyje¹⁵⁰, tačiau dažniau mokslinėje literatūroje yra užsimenama apie atvejų ir kintamųjų santykį (angl. *events per variable, EPV*)¹⁵¹. Dėl šio santykio ribos nėra sutariama: Alvar R. Feinstein siūlo santykį 1:20¹⁵², kur vienam nepriklausomam kintamajam duomenų rinkinyje tenka bent 20 kiekvienos priklausomo kintamojo kategorijos atvejų, o kiti apsiriboja ir santykiu 1:10¹⁵³. Pastarasis santykis ir tapo nerašyta taisykle mokslinėse studijose, pasitelkiančiose logistinės regresijos modelius. Vis dėlto nusistovėjusią ribą vis dažniau imama kritikuoti. Delphine S. Courvoisier et al. kritikuoja paties EPV naudojimą interpretuoti parametrų reikšmes kaip teisingas¹⁵⁴, o dar kiti bando iš naujo įvertinti griežtos taisyklės naudojimą: David W. Hosmer ir Stanley Lemeshow teigia, kad įvykių ir kintamųjų santykis gali stipriai priklausyti nuo nepriklausomų kintamųjų, įvykio bei duomenų rinkinio savybių¹⁵⁵, o Eric Vittinghoff ir Charles E. McCulloch pastebi, kad 10 siekianti EPV riba nėra pagrįsta ir nustato, kad 5–9 EPV vertę turintys logistiniai modeliai reikalauja tik kiek atsargesnės interpretacijos, o ne modelio atmetimo¹⁵⁶. Šiame darbe negausiausioje priklausomo kintamojo grupėje pasiekiamas tik maždaug 1:7 (kur vienam nepriklausomam tyrimo kintamajam tenka apie 7 biuletenių gadinimo atvejus) kintamųjų ir įvykių santykis, tačiau atsižvelgiant į mokslininkų pastebėjimus nuspręsta pristatyti logistinės regresijos modelį šiame darbe vis tiek pritaikyti. Tai daroma dar ir įvertinus paties tyrimo objektu tapusio biuletenių gadinimo retumą, alternatyvių duomenų neprieinamumą, teorinių išvalgų keliamą poreikį į modelį įtraukti pasirinktus kintamuosius bei laiko apribojimus, sulaikiusius nuo suvaržyto (angl. *penalized*) daugianarės logistinės regresijos modelio, tokioje situacijoje galinčio atliepti mažesnio EPV keliamus iššūkius, sukonstravimo.

3. Empirinė analizė

Toliau siekiant atsakyti į tyrime užduodamus klausimus apie Lietuvos rinkėjų politinę elgseną ir patikrinti keliamas hipotezes yra analizuojami porinkiminių apklausų individo lygmens duomenys. Pirmiausia bus pasitelkiama aprašomoji statistika, galinti iš dalies paremti tyrimo hipotezes arba priversti jomis suabejoti bei suteikti pagrindo tolimesnės analizės poreikiui. Tuomet bus pereita prie

¹⁵⁰ Čekanavičius ir Murauskas, 311.

¹⁵¹ Jill C. Stoltzfus, „Logistic regression: a brief primer“ *Academic emergency medicine*, 18.10 (2011): 1099-1104.

¹⁵² Alvan R. Feinstein, *Multivariable analysis: an introduction* (New Haven: Yale University Press, 1996).

¹⁵³ Peter Peduzzi et al., „A simulation study of the number of events per variable in logistic regression analysis“ *Journal of clinical epidemiology*, 49.12 (1996): 1373-1379.

¹⁵⁴ Delphine S. Courvoisier et al., „Performance of logistic regression modeling: beyond the number of events per variable, the role of data structure“ *Journal of clinical epidemiology*, 64.9 (2011): 993-1000.

¹⁵⁵ David W. Hosmer ir Stanley Lemeshow, *Applied Logistic Regression* (Hoboken: Wiley-Interscience, 2000).

¹⁵⁶ Eric Vittinghoff ir Charles E. McCulloch, „Relaxing the Rule of Ten Events per Variable in Logistic and Cox Regression“, *American Journal of Epidemiology*, Volume 165, Issue 6 (2007): 710–718.

daugianarės logistinės regresijos rezultatų, atskleidžiančių labiau niuansuotą tyrime vertinamų kintamųjų poveikį bei skirtumus tarp rinkėjų grupių.

3.1. Duomenų apžvalgos rezultatai

1 lentelėje galima matyti, kaip priklausomo kintamojo kategorijos yra pasiskirstę pagal tyrime naudojamų skirtingų metų porinkiminių apklausų duomenų failus. Nors apklausa ir yra reprezentatyvios, norisi atkreipti dėmesį, kad rinkimuose nedalyvavusiųjų proporcija šiuose duomenyse yra pastebimai mažesnė, nei rinkimų statistikoje. Pvz., 2012 m. Seimo rinkimų pirmame ture nedalyvavo 47,07% registruotų rinkėjų¹⁵⁷, tad apklausoje jis žymiai mažesnis. Tokia pati „pozityvaus“ skirtumo tendencija galioja ir visoms kitoms apklausoms. Šį neatitikimą galima paaiškinti jau seniai mokslinėje literatūroje aptartu reiškiniu, kai dalyvavimo rinkimuose statistiką porinkiminėse apklausose veikia tiek didesnis rinkimuose dalyvaujančiųjų polinkis dalyvauti rinkėjų apklausose¹⁵⁸, tiek ir apklausų dalyvių polinkis melagingai nurodyti balsavus rinkimuose¹⁵⁹. Bet tai nėra vienintelis neatitikimas. Balsalapių gadintojų santykis su savo balsą kažkuriai politinei jėgai atidavusiais rinkėjais taip pat yra pastebimai mažesnis nei rinkimuose¹⁶⁰. Šiuo atveju tokią tendenciją, tikėtina, paaiškinti gali padėti prisimenama skirtis tarp tyčinio ir netyčinio rinkiminių biuletenių gadinimo – pastarasis individų apklausose niekaip neatsispindi, todėl stebimų gadinimo atveju skaičius apklausų duomenyse yra menkesnis.

	2012 m.		2016 m.		2020 m.		2024 m.		Viso	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Balsavo ir gadino biuletenį	25	1,73%	14	0,99%	19	1,23%	10	0,82%	68	1,21%
Balsavo už tradicinę politinę partiją	462	32,06%	401	28,36%	624	40,31%	326	26,88%	1813	32,28%
Balsavo už Netradicinę politinę partiją	441	30,60%	489	34,58%	566	36,56%	408	33,64%	1904	33,90%
Nebalsavo rinkimuose	513	35,60%	510	36,07%	339	21,90%	469	38,66%	1831	32,60%
Viso	1441	100%	1414	100%	1548	100%	1213	100%	5616	100%

1 lentelė. Tyrime stebimų atvejų pasiskirstymas pagal priklausomojo kintamojo kategorijas.

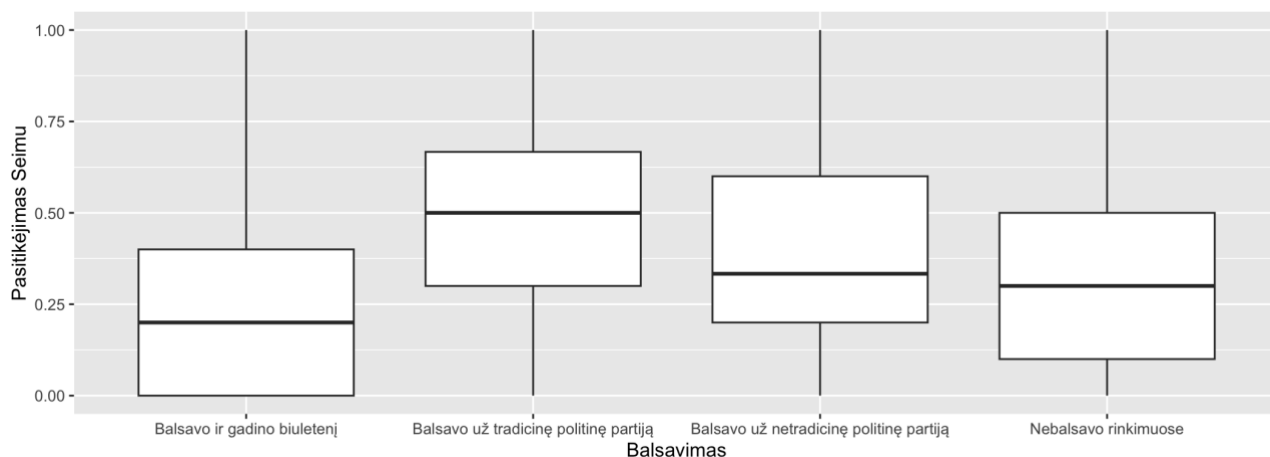
¹⁵⁷ Vyriausioji rinkimų komisija, „Rinkimai ir referendumai“, VRK, žiūrėta 2025 m. kovo 27 d., <https://www.vrk.lt>.

¹⁵⁸ Robert JJ Voogt ir Willem E. Saris, „To participate or not to participate: The link between survey participation, electoral participation, and political interest“ *Political Analysis*, 11.2 (2003): 164-179.

¹⁵⁹ Stanley Presser, „Can Changes in Context Reduce Vote Overporting in Surveys?“ *Public Opinion Quarterly*, 54.4 (1990): 586-593.

¹⁶⁰ Toks santykis 2012 m. Seimo rinkimų pirmame ture buvo maždaug 1:23, o apklausoje – 1:36. Panašūs skirtumai pastebimi ir 2016 m. (1:23 rinkimuose, 1:64 apklausoje), 2020 m. (1:27 rinkimuose, 1:62 apklausoje) ir 2024 m. (1:51 rinkimuose, 1:73 apklausoje) duomenyse. Autoriaus skaičiavimai pagal duomenis iš Vyriausioji rinkimų komisija, „Rinkimai ir referendumai“, VRK, žiūrėta 2025 m. gegužės 12 d., <https://www.vrk.lt>.

Retrospektyvaus ekonomikos situacijos vertinimo ir pasitikėjimo Seimu rodiklių pirminės analizės pateikiami rezultatai nėra vienareikšmiški. Subjektyvūs šalies ekonominės situacijos įverčiai skirtingose priklausomo kintamojo kategorijose beveik nesiskiria – skalėje nuo 0 iki 1 nebalsavusiųjų ir už tradicines bei netradicines partijas balsavusiųjų įverčio mediana siekia 0,5, o biuletenių gadintojų grupėje mediana yra 0,75. Skirtumai tarp priklausomo kintamojo grupių tokie maži, kad Lietuvos ekonomikos įvertinimų vidurkiai vos varijuoja nuo 0,579 (balsavo už tradicinę partiją) iki 0,663 (gadino rinkiminį biuletinį). Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad šalies ekonomikos vertinimas elektorato grupių skirti ir biuletenių gadinimo reiškinio paaiškinti nepadedą, o tai suteikia pagrindo abejoti ir H1a bei H1b aprašytais spėjimais. Tuo tarpu pasitikėjimo Seimu rodikliai piešia kitą vaizdą (žr. 1 pav.). Stačiakampėje diagramoje (angl. *box plot*) matoma, kad rinkiminių biuletenių gadinusiųjų rinkėjų pasitikėjimo Seimu įvertinimas žemiausias – grupės rodiklių mediana skalėje nuo 0 iki 1 siekia 0,2, o vidurkis pasiekia tik 0,287. Tokiai statistikai ganėtinai ryškus kontrastas yra Seimo rinkimuose balsavusiųjų už tradicines politines partijas vertinimai. Jau vien šios grupės pirmojo kvartilio vertė pranoksta balsalapių gadintojų vertinimų medianą ir siekia 0,3. Pasitikėjimo Seimu įvertinimo vidurkis balsavusiųjų už tradicines partijas yra 0,483, bet šis matmuo sumažėja tarp už netradicines balsavusiųjų (iki 0,421) ir dar labiau – tarp nebalsavusiųjų (0,383). Panašu, kad Seimo institucija labiau pasitikintieji šios institucijos rinkimuose ir balsuoja, o ne boikotuoja rinkimus, tačiau pasitikėjimo skirtumai dar išraiškingesni su tais, kurie prie balsadėžių savo balsalapius gadina (šie pirminiai rezultatai suteikia paramos H2a ir H2c, bet kol kas prieštarauja H2b spėjimams).

1 pav. Pasitikėjimo Seimu įvertinimų tarp priklausomo kintamojo grupių stačiakampės diagramos.

Žemiau pateikta porinė artumo partijai ir priklausomo kintamojo kategorijų dažnių lentelė (žr. 2 lentelę) atskleidžia ryškius skirtumus tarp artimų ir neartimų partijoms rinkėjų. Kokiai nors politinei jėgai prielankūs piliečiai dažniau Seimo rinkimuose už vieną jų ir balsuoja – kone pusė (47,70%) artimų partijai rinkėjų balsavo už tradicinę partiją, o maždaug 43 iš šimto artimų politinei partijai apklausų dalyvių pasirinko Seimo rinkimuose palaikyti kitas politines jėgas. Turint artimą partiją itin retai yra nebalsuojama, o dar rečiau – gadinamas rinkiminis biuletenis (vos 0,22 proc. iš artimą partiją

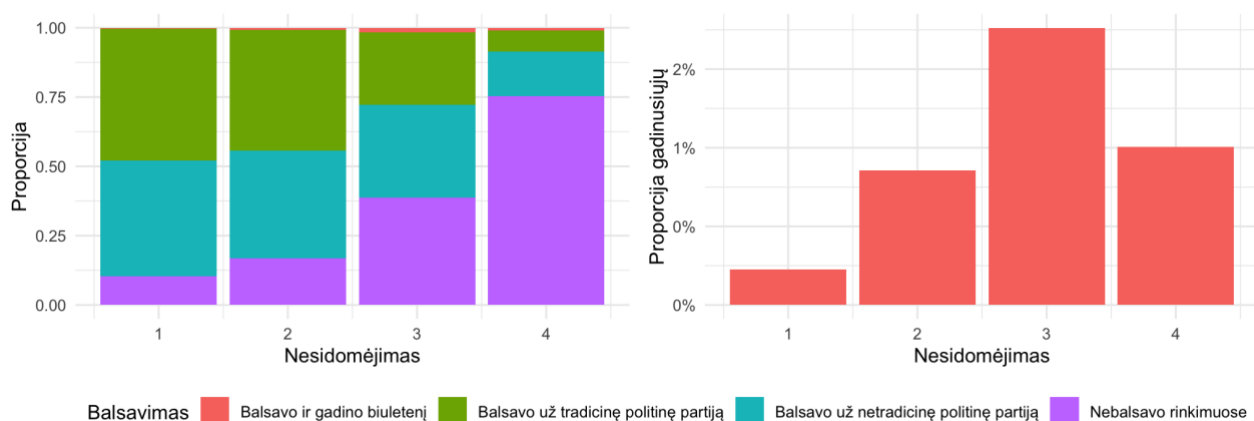
turinčiųjų). Tuo tarpu artimos partijos neturinčiųjų tarpe tendencija priešinga – net 45,09 proc. šios grupės atstovų pasirinko rinkimuose nedalyvauti ir už nieką balso neatiduoti. Nors ši proporcija yra pranokstama bendros balsavusiųjų už tradicines ir netradicines partijas dalies (atitinkamai 24,19% ir 29,01%), tai vis tiek iškalbingas skirtumas. Atrodo, kad šioje rinkėjų grupėje balsuojama irgi kitaip – netradicinės partijos sulaukia daugiau palaikymo nei tradicinės partijos. Galiausiai, partijai neartimų rinkėjų balsalapių gadinimo mastai žymiai skiriasi nuo politinei jėgai artimais save laikančiųjų grupės. Pats politinės elgsenos retumas neleidžia kalbėti apie milžinišką rinkėjų dalį (1,71%) šios nepriklausomojo kintamojo grupės tarpe, tačiau politinei partijai neartimųjų tarpe gadinančiųjų biuletenį dalis daugiau nei 7 kartus didesnė. Pastebėti skirtumai tarp artumą politinei partijai jaučiančiųjų ir nejaučiančių rinkėjų suteikia pagrindo kalbėti apie šio veiksnio įtaką rinkiminei elgsenai: panašu, kad artimos partijos turėjimas gali būti siejamas su didesniu polinkiu balsuoti už įvairaus tipo partijas, o tokio ryšio su politine jėga stoka – su didesniu polinkiu tiek nebalsuoti, tiek ir gadinti rinkiminiuos biuletenius. Duomenų apžvalga suteikia pirminės paramos H3a hipotezei, tačiau H3b nuspėjamiems skirtumams dar reikalinga papildoma analizė.

	Artumas partijai			
	Yra artimas/-a		Nėra artimas/-a	
	N	%	N	%
Balsavo ir gadino biuletenį	4	0,22%	60	1,71%
Balsavo už tradicinę politinę partiją	862	47,70%	847	24,19%
Balsavo už Netradicinę politinę partiją	781	43,22%	1016	29,01%
Nebalsavo rinkimuose	160	8,86%	1579	45,09%
Viso	1807	100%	3502	100%

2 lentelė. Porinė artimumo partijai ir priklausomo kintamojo kategorijų dažnių lentelė.

Nesidomėjimo politika įverčio statistikos tendencijos pavaizduotos stulpelinėje diagramoje 2 pav. Itin maža balsalapių gadintojų proporcija sudaro sunkumą vizualizuoti šios rodiklius, todėl paprastesnei interpretacijai tik balsalapių gadintojų grupės proporcinis grafikas 2 pav. pateikiamas šalia bendro grafiko. Galima pastebėti kelis tendencingumus: pirma, nebalsavusiųjų rinkimuose proporcija akivaizdžiai auga didėjant nesidomėjimo politika įverčiui. Tarp labiausiai politika susidomėjusiųjų prie balsadėžių neateinančių rinkėjų dalis siekia kiek daugiau nei dešimtadalį, o labiausiai nesidominčiųjų politika grupėje nebalsuoja jau net 72,25% rinkėjų. Antra, už partijas balsuojančiųjų atveju tendencija yra atvirkštinė – vis mažiau domintis politika mažėja ir balsuojančiųjų proporcija. Balsavimo už tradicines partijas atveju ši dalis smunka daugiau nei 40 procentų – nuo 47,61% tarp labiausiai susidomėjusiųjų iki pusaštunto procento tarp labiausiai

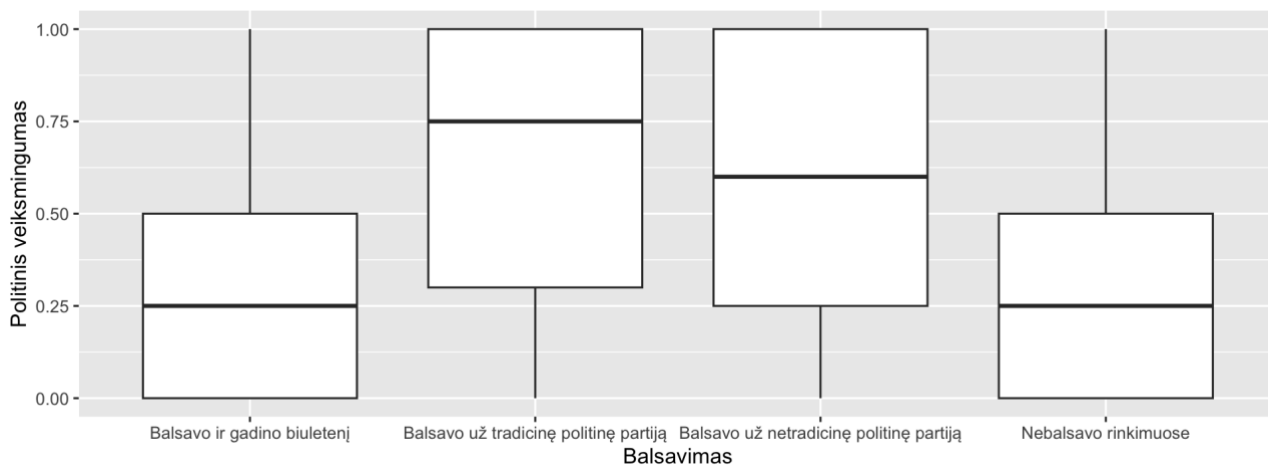
politikos klausimais nesuinteresuotų rinkėjų, o balsuojančiųjų už netradicines partijas dalis susidomėjimui politika smunkant nuo vieno kraštutinumo iki kito susitraukia mažiau – nuo 41,91% iki 16,21%. Vis dėlto rinkiminių biuletenių gadinimo atveju tendencija nėra itin nuosekli: individų nesidomėjimo įverčiui kylant nuo 1 iki 3, didėja ir kukli biuletenių gadinimo dalis (atitinkamai 0,23%, 0,86% ir 1,76%), tačiau menkiausiai politika besidominčiųjų tarpe biuletenių gadintojų dalis smunka iki vos daugiau nei procento. Apžvelgus tyrimo duomenis atrodo, kad didesnis individų nurodomas nesidomėjimo politika lygis gali būti siejamas su mažesniu polinkiu balsuoti už politines jėgas bei dažnesniu nedalyvavimu rinkimuose, tačiau apie poveikį balsalapių gadinimui (ir H4a ir H4b (ne)pasitvirtinimą) šiame etape pateikti pirminės išvadas sunku.

2 pav. Stulpelinės diagramos, vaizduojančios visų priklausomo kintamojo grupių (kairėje) ir balsalapių gadintojų (dešinėje) proporcijas keičiantis nepriklausomo nesidomėjimo politika kintamojo vėrtėms.

Subjektyvūs individų politinio veiksmingumo įvertinimai taip pat reikšmingai atskiria priklausomo kintamojo grupes. Žemiau esantis 3 pav. grafiškai perteikia priklausomo kintamojo grupių įsitikinimus apie tai, kiek daug galios jie turi valstybės politiniame gyvenime. Iš pirmo žvilgsnio išsiskiria dvi – (1) pozityviau savo pajėgumus vertinančių, už įvairias politines partijas rinkimuose balsuojančių ir (2) labiau neigiamai savo įtaką vertinančių balsalapių gadintojų ir rinkimuose nedalyvaujančiųjų – grupės. Pirmuoju atveju daugiausiai pasitikėjimo savo veiksmingumu turi už tradicines partijas balsuojantieji, kurių vertinimų vidurkis prilygsta 0,623, o mediana pasiekia net 0,750. Jiems nedaug pozityviu nusiteikimu nusileidžia ir už netradicines partijas balsuojantieji – šioje elektorato grupėje vidurkis siekia 0,581, o mediana – kiek žemesnė ir yra lygi 0,600. Politinių jėgų rinkėjų gretose individo politinio veiksmingumo vertinimų statistikos trečiasis kvartilis lygus 1, o tai reiškia, kad bent ketvirtis šių grupių atstovų savo potencialią įtaką vertina maksimaliai. Priešingoje spektro pusėje esantys rinkimuose nedalyvaujantieji vidutiniškai savo politinę galią vertina 0,373, o dar kiek žemesnis vidurkis balsalapių gadintojų grupėje, kur jis siekia jau tik 0,332. Abiejų grupių įverčių trečiasis kvartilis siekia 0,5 – trys ketvirtadaliai šių grupių atstovų

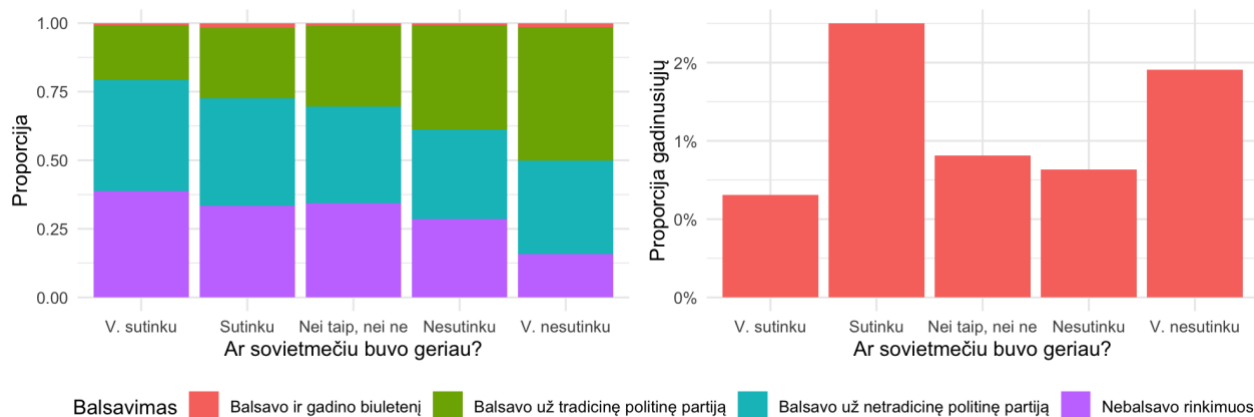
pateikia ne aukštesnį savo politinio veiksmingumo įvertinimą. Aptarti statistiniai skirtumai suteikia pagrindo kalbėti apie rinkiminę elgseną veikiančius subjektyvaus veiksmingumo įvertinimo skirtumus. Atrodo, kad labiau savo politinę galią Lietuvoje tikintys rinkėjai ja ir naudojami dažniau – labiau linksta savo balsu pasinaudoti balsuodami už politines jėgas, kai žemesnio vertinimo grupėse auga polinkis rinkimuose nedalyvauti arba savo balsalapį sugadinti (paremiama H5a hipotezė, bet kol kas ne H5b hipotezė).

3 pav. Politinio veiksmingumo įvertinimų tarp priklausomo kintamojo grupių stačiakampės diagramos.

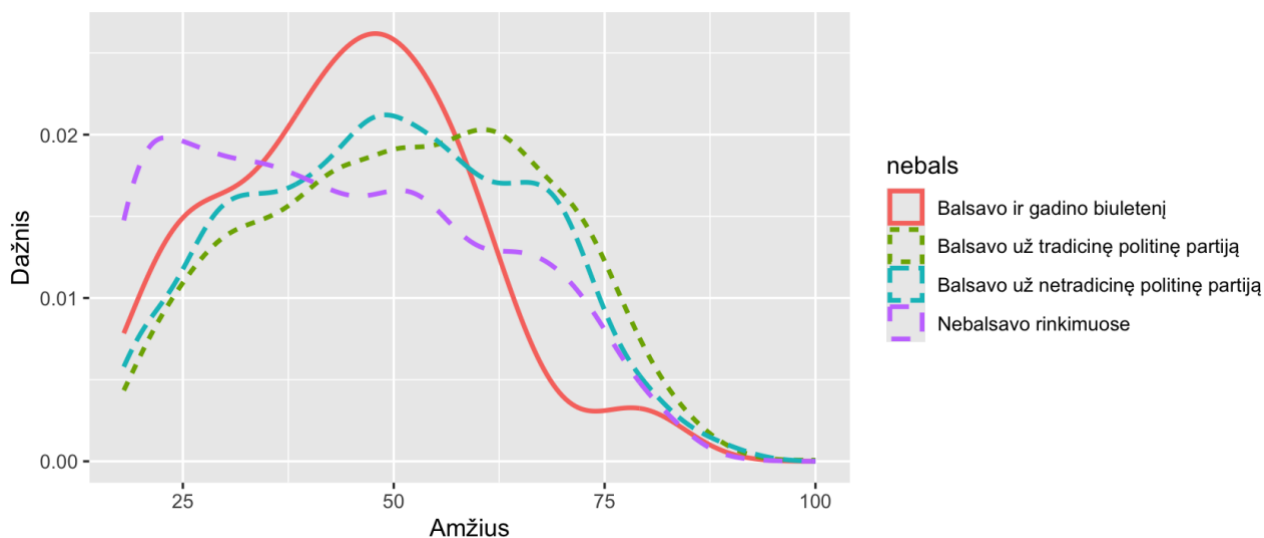
Bendroje sovietmečio vertinimo statistikoje taipogi galima pastebėti tendencijų, leidžiančių svarstyti apie priežastinius ryšius. Žemiau esančio 4 pav. kairėje pusėje pavaizduotame visų priklausomo kintamojo grupių proporcijų skirtingose sovietmečio vertinimo kategorijose grafike galima išvelgti nebalsavusiųjų dalies mažėjimą labiau neigiamai šį sovietmetį vertinančiųjų tarpe. Nuosekliai besitraukianti proporcija sumenksta beveik perpus – nuo 38,78 proc. nebalsuojančių tarp „visiškai sutinkančių“, kad sovietmečiu Lietuvoje gyventi buvo geriau, iki 15,79 proc. tarp visiškai tam prieštaraujančių rinkėjų. Tuo tarpu tradicinių partijų rinkėjų dalis pasiskirsto priešingai (nuo penktadalio visų „visiškai sutinkančių“ iki beveik pusės „visiškai nesutinkančių“). Pastebėtina, kad už netradicines partijas balsuojančiųjų proporcija kiek didesnė yra būtent teigiamai, o ne neigiamai, sovietmetį prisimenančių pusėje (pvz., „visiškai sutinku“ – 40,52%, „sutinku“ – 39,14%), tačiau sovietmečio vertinimui kintant itin stipriai nevarijuoja – mažiausia tampa tarp „nesutinkančiųjų“ ir siekia 32,70%, nors tarp atsakiusiųjų „visiškai nesutinku“ 34% balsavo už netradicines partijas. Paprastesnės interpretacijos dėlei balsalapių gadintojų dalis pateikiama 4 pav. dešinėje. Ir šįkart išvelgti aiškų ryšį sunku – didžiausia gadintojų proporcija pasiekama tarp „sutinkančių“ su teigiamu sovietmečio vertinimu (1,75%), bet abiejuose neigiamo komunistinės praeities vertinimo lygiuose gadintojų dalis yra didesnė nei „visiškai sutinkančiųjų“. Peršasi išvada, kad sovietinės praeities vertinimai paaiškina tik dalį rinkiminės elgsenos: balsuojančių už tradicines partijas ir nebalsuojančiųjų iš viso atvejais prastėjant sovietmečio vertinimui galima matyti atvirkštinį ryšį,

tačiau netradicinių partijų rinkėjų ir biuletenių gadintojų atveju skirtumų ir dėsningumų vien pirminė duomenų analizė neatskleidžia ir nesuteikia paramos hipotezėms H6a, H6b ir H6c.

4 pav. Stulpelinės diagramos, vaizduojančios visų priklausomo kintamojo grupių (kairėje) ir balsalapių gadintojų (dešinėje) proporcijas skirtingose nepriklausomo sovietmečio vertinimo kintamojo kategorijose.

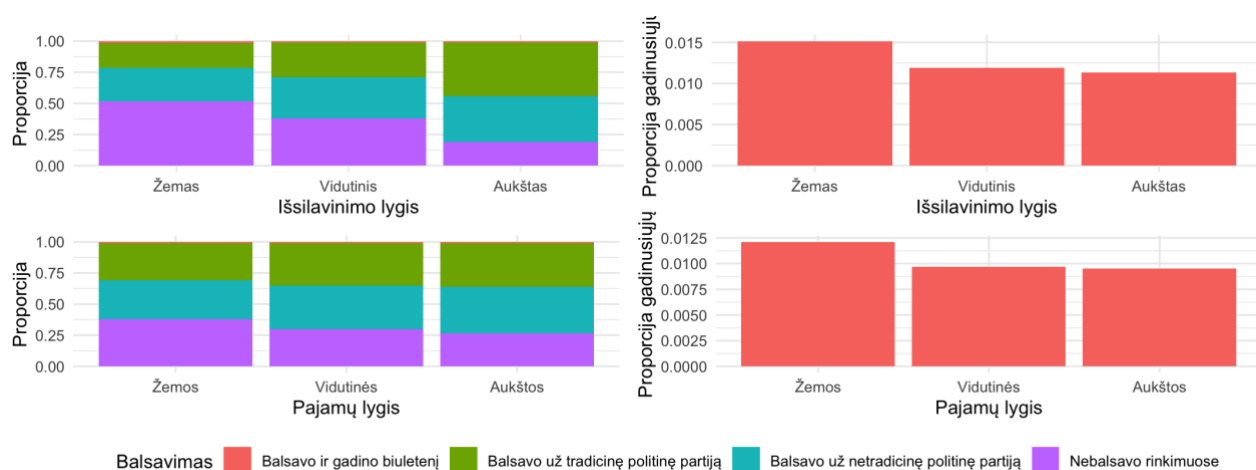
Skirtingų priklausomo kintamojo kategorijų imties amžiaus pasiskirstymui atvaizduoti pasitelktas branduolinio tankio (angl. *kernel density*) grafikas¹⁶¹ (žr. 5 pav.). Galima pastebėti, kad jaunesnių rinkėjų tarpe dažniau renkamas rinkimuose iš viso nedalyvauti. Tuo tarpu dauguma prie balsadėžių balsą už kokią nors partiją atiduodančių rinkėjų yra vidutinio arba vyresnio amžiaus, nors ir reikia paminėti, kad už tradicines partijas balsuoja nežymiai vyresni nei netradicines partijas rinkimuose palaikantys rinkėjai (pirmųjų amžiaus vidurkis siekia 51-erius, o antrųjų – 49-erius metus). Grafike vaizduojama amžiaus statistika balsalapių gadintojų grupėje leidžia daryti prielaidą, kad rinkimuose biuletenį gadinti linkę kiek jaunesni rinkėjai, kurių bendras amžiaus vidurkis, siekiantis 44 metus, tai tik patvirtina.

¹⁶¹ Yen-Chi Chen, „A tutorial on kernel density estimation and recent advances“, *Biostatistics & Epidemiology*, 1:1 (2017): 161-187.

5 pav. Skirtingų priklausomo kintamojo kategorijų branduolinio amžiaus tankio grafikas.

Tuo tarpu pirminė išsilavinimo ir pajamų lygių analizė nesuteikia vienareikšmio atsakymo apie socioekonominių veiksnių įtaką (žr. 6 pav.). Keičiantis rinkėjų išsilavinimo lygiui galima kalbėti ir apie besikeičiančias rinkėjų grupių proporcijas. Nebalsavusiųjų dalis, perkopianti pusę visų žemo išsilavinimo lygio rinkėjų, susitraukia iki mažiau nei penktadalio (18,87%) aukštą išsilavinimo lygi įgijusių grupėje. Kuklesnis tokio tipo kritimas (nuo 1,52 proc. iki 1,13 proc.) matomas ir balsalapių gadintojų atveju, tačiau balsuojančiųjų už partijas proporcija augant išsilavinimo lygiui keičiasi atvirkščiai: tradicinėms partijoms balsą atiduodančių dalis išauga dvigubai, o netradicines partijas palaikančiųjų – kone trečdaliu. Vis dėlto pajamų lygio pokyčiai tokių ryškių skirtumų nesukuria. Nors ir šiam lygiui kylant nebalsuojančiųjų ir balsalapių gadinančiųjų dalis mažėja, o (ne)tradicinių partijų rinkėjų dalis didėja, pokyčiai yra itin nedideli.

6 pav. Stulpelinės diagramos, vaizduojančios visų priklausomo kintamojo grupių (kairėje) ir balsalapių gadintojų (dešinėje) proporcijas skirtingose nepriklausomų išsilavinimo lygio (viršuje) ir pajamų lygio (apačioje) kategorijose.

3.2. Daugianarės logistinės regresijos rezultatai

Atskirų tyrime naudojamų kintamųjų analizė atskleidė, kad yra pagrindo kalbėti apie dalies jų ryšį su balsavimo biuletenių gadinimu. Tačiau pirminė analizė negali suteikti patikimų išvadų apie rinkiminę individų elgseną lemiančius veiksnius bei skirtumus tarp elektorato grupių, kadangi analizuojami jie buvo pavieniui. Siekiant geresnę paaiškinamąją galią turinčių, hipotezes patikrinti leidžiančių ir į tyrime keliamus klausimus atsakyti padėti galinčių tyrimo išvadų, kyla poreikis įvertinti nepriklausomų kintamųjų įtaką kontroliuojant jų poveikį bendrame statistiniame modelyje.

Modelio rezultatai pateikiami žemiau esančioje 3 lentelėje. Lentelės stulpeliai suskirstyti pagal priklausomo kintamojo kategorijas. Ketvirtoji „Balsavo ir gadino biuletenį“ kategorija yra referentinė, todėl šios grupės lentelėje nėra, o visi pateikiami rezultatai atspindi atitinkamos priklausomo kintamojo grupės palyginimo su referentine grupe rezultatus. Stulpeliuose pateikiami R

programos apskaičiuoti ir mokslinių tyrimų modelių rezultatams perteikti neretai pasitelkiami logaritminiai koeficientai (b). Stulpeliuose taip pat nurodytas kintamųjų statistinis reikšmingumas (p), matuojamas (suprantant ir įvertinant tokio matavimo trūkumus¹⁶²) P verte (angl. *P value*) – paryškintos tik reikšmingų koeficientų vertės, mažesnės nei 0,05 (tokia P vertės riba įprastai yra pasitelkiama socialinių mokslų tyrimuose). Taip pat lentelėje nurodomas ir galimybių santykis $\text{Exp}(b)$, atspindintis, kiek kartų padidėja galimybė (angl. *odds*), kad rinkėjas pasielgs viena iš priklausomojo kintamojo kategorijų numatomų galimybių, palyginus su referentiniu balsalapių gadinimo įvykiu, kai nepriklausomo kintamojo vertė padidėja vienu vienetu¹⁶³. Lentelės eilutėse nurodyti visi modelyje naudoti nepriklausomi kintamieji (referentinė kategorija nurodoma prie kintamojo pavadinimo). Nepriklausomų kintamųjų sąrašo viršuje įtraukta ir modelio konstanta (angl. *intercept*), pateikianti situacijos, kai visų nepriklausomų kintamųjų reikšmė lygi 0 (kategorinių kintamųjų atveju esant referentinei grupei), statistinius rodiklius.

Kintamieji	Balsavo už tradicinę politinę partiją			Balsavo už netradicinę politinę partiją			Nebalsavo rinkimuose		
	b	p	Exp (b)	b	p	Exp (b)	b	p	Exp (b)
Konstanta	2,06	0,042	7,82	3,26	0,001	25,9	3,15	0,002	23,4
Amžius	0,013	0,334	1,01	0,000	0,989	1,00	-0,013	0,330	0,987
Išsilavinimo lygis (ref. žemas)									
Vidutinis	0,899	0,170	2,46	0,695	0,285	2,00	0,419	0,517	1,52
Aukštas	1,21	0,105	3,35	0,863	0,245	2,37	0,017	0,981	1,02
Pajamų lygis (ref. žemos)									
Vidutinės	-0,386	0,479	0,680	-0,412	0,449	0,662	-0,715	0,188	0,489
Aukštos	-0,285	0,650	0,752	-0,066	0,917	0,937	-0,475	0,448	0,622
Rinkimų metai (ref. 2012)									
2016	-0,215	0,712	0,806	0,290	0,618	1,34	0,253	0,663	1,29
2020	-0,426	0,479	0,653	0,224	0,709	1,25	0,352	0,557	1,42
2024	-0,906	0,179	0,404	0,165	0,807	1,18	0,615	0,360	1,85
Ekonomikos vertinimas	0,178	0,832	1,20	0,336	0,689	1,40	0,306	0,715	1,36
Pasitikėjimas Seimu	2,14	0,013	8,54	0,982	0,256	2,67	1,22	0,160	3,37
Nesidomėjimas politika	-0,283	0,283	0,753	-0,149	0,570	0,861	0,544	0,039	1,72
Politinis veiksmingumas	1,83	0,005	6,26	1,72	0,008	5,61	0,429	0,510	1,54
Artumas partijai (ref.)									

¹⁶² Sander Greenland et al., „Statistical tests, P values, confidence intervals, and power: a guide to misinterpretations“ *European journal of epidemiology*, 31.4 (2016): 337-350.

¹⁶³ Kategorinio nepriklausomo kintamojo atveju, lyginant su referentine nepriklausomo kintamojo grupe.

<i>nėra artimas partijai</i>									
Yra artimas partijai	2,22	0,003	9,23	2,18	0,004	8,83	0,676	0,373	1,97
Sovietmečio vertinimas (ref. <i>visiškai sutinku</i>)									
Sutinku	-1,05	0,082	0,351	-1,22	0,041	0,297	-1,39	0,020	0,249
Nei taip, nei ne	-0,683	0,226	0,505	-1,27	0,023	0,280	-1,12	0,046	0,327
Nesutinku	-0,787	0,180	0,455	-1,73	0,003	0,177	-1,30	0,027	0,273
Visiškai nesutinku	-1,10	0,063	0,334	-2,18	0,000	0,114	-2,19	0,000	0,111

3 lentelė. Daugianarės logistinės regresijos modelio rezultatai. Priklausomo kintamojo referentinė kategorija buvo „Balsavo ir gadino biuletenį“. Tikėtinumų santykio kriterijaus (G kriterijaus) $p < 0,05$. Nagelkerke pseudo $R^2 = 0,334$. $N = 3926$.

Tuo pačiu 4 lentelėje pateikiamas ir modelio prognozuojamų vidutinio ribinio poveikio (angl. *average marginal effects, AME*) procentinės vertės. Kiekvienai iš priklausomo kintamojo kategorijų modelis apskaičiuo vidutinį prognozuojamą procentinės tikimybės (angl. *probability*) pasielgti vienu iš numatytų politinės elgsenos scenarijų pokytį nepriklausomo kintamojo vertei padidėjus per vieną vieneta¹⁶⁴. Ši vertė apskaičiuojama įvertinus kiekvienos nepriklausomo kintamojo vertės poveikį ir neįvertina santykių nelinearumo, todėl tiksliai neatspindi kiekvieno nepriklausomo kintamojo vertės pokyčio atvejo. Apskaičiuotas AME rodiklis pateikiamas, pirma, dėl paprastesnio modelio rezultatų interpretavimo – galimybių santykių analizė įprastai laikoma sunkiau perprantama¹⁶⁵, o AME atveju pateikiami paprastesni ir intuityvesni prognozuojamų procentinių tikimybių pokyčiai. Dar svarbesnis, antrasis, motyvas pateikti vidutinio ribinio poveikio vertes yra abejotinas galimybių santykio $\text{Exp}(b)$ tinkamumas perteikti nepriklausomų kintamųjų poveikio priklausomam kintamajam stiprumą. Kaip pastebi Carina Mood, tiek logaritminė b koeficiento reikšmė, tiek ir galimybių santykio $\text{Exp}(b)$ reikšmė yra veikiamos modelyje nestebimo heterogeniškumo, todėl šių modelio pateikiamų rodiklių naudojimas interpretuojant poveikį nėra korektiškas¹⁶⁶. Šis faktas sudaro problemų ir lyginant modelio rezultatus tarp skirtingų grupių ar imčių. C. Mood analizė atskleidžia, kad vidutinio ribinio poveikio rodikliai yra beveik nepaveikiami heterogeniškumo, todėl laiko juos logistinių regresijų modelių rezultatus vertinti leidžiančia alternatyva¹⁶⁷. 4 lentelėje šalia AME įverčių pateikiamas ir jų

¹⁶⁴ Kategorinio kintamojo atveju – lyginant su referentine grupe.

¹⁶⁵ J. Martin Bland ir Douglas G. Altman, „The odds ratio“ *BMJ*, 320.7247 (2000): 1468.

¹⁶⁶ Carina Mood, „Logistic regression: Why we cannot do what we think we can do, and what we can do about it“ *European sociological review*, 26.1 (2010): 67-82.

¹⁶⁷ Kaip pastebima, vis dažniau pasitelkiama socialinių mokslų tyrimuose. Žr. pvz., Andrew Heiss, „Marginalia: A Guide to Figuring Out What the Heck Marginal Effects, Marginal Slopes, Average Marginal Effects, Marginal Effects at the Mean, and All These Other Marginal Things Are“, žiūrėta 2025 m. gegužės 13 d., <https://www.andrewheiss.com/blog/2022/05/20/marginalia/>.

statistinis reikšmingumas (p), matuojamas P verte (paryškintos mažesnės nei 0,05 vertės). Svarbu atkreipti dėmesį, kad šis statistinis reikšmingumas nereiškia nepriklausomo kintamojo statistinio reikšmingumo modelyje – jis tik indikuoja, ar yra galimybė, kad AME vertė yra lygi 0 ir nepakankamai užtikrintai teisingai nurodo ryšio kryptį ir stiprumą.

	Balsavo ir gadino biuletenį		Balsavo už tradicinę politinę partiją		Balsavo už netradicinę politinę partiją		Nebalsavo rinkimuose	
	AME	p	AME	p	AME	Sig.	AME	p
Amžius	+ 0,001	0,900	+ 0,326	0,000	-0,058	0,266	-0,269	0,000
Išsilavinimo lygis (ref. žemas)								
Vidutinis	-0,565	0,441	+ 5.654	0,045	+ 0,461	0,881	-5.550	0,034
Aukštas	-0,565	0,475	+12,107	0,000	+3.094	0,363	-14,636	0,000
Pajamų lygis (ref. žemos)								
Vidutinės	+ 0,361	0,300	+ 2,412	0,216	+ 2,048	0,307	-4,821	0,004
Aukštos	+0,176	0,634	+1.683	0,442	+ 6.304	0,006	-4,798	0,011
Rinkimų metai (ref. 2012)								
2016	-0,076	0,846	-10,076	0,000	+ 7,333	0,002	+2,820	0,109
2020	-0,049	0,905	-13,899	0,000	+ 7,915	0,001	+6,033	0,002
2024	-0,041	0,928	-23,179	0,000	+ 9,809	0,000	+13,411	0,000
Ekonomikos vertinimas	-0,197	0,735	-2,815	0,367	+2,381	0,000	+0,631	0,000
Pasitikėjimas Seimu	-0,976	0,116	+21,360	0,000	-16,944	0,000	-3,44	0,173
Nesidomėjimas politika	-0,064	0,707	-6,887	0,000	-3,974	0,000	+10,925	0,000
Politisnis veiksmingumas	-0,866	0,063	+10,423	0,000	+9,607	0,000	-19,165	0,000
Artumas partijai (ref. nėra artimas partijai)								
Yra artimas partijai	-0,828	0,000	+10,224	0,000	+11,791	0,000	-21,187	0,000
Sovietmečio vertinimas (ref. visiškai sutinku)								
Sutinku	+0,514	0,097	+3,618	0,186	-0,505	0,873	-3,627	0,135
Nei taip, nei ne	+0,400	0,078	+9,725	0,000	-9,062	0,003	-1,063	0,652
Nesutinku	+0,562	0,082	+14,759	0,000	-15,881	0,000	+0,561	0,829
Visiškai nesutinku	+1.162	0,041	+20,748	0,000	-14,822	0,000	-7,087	0,010

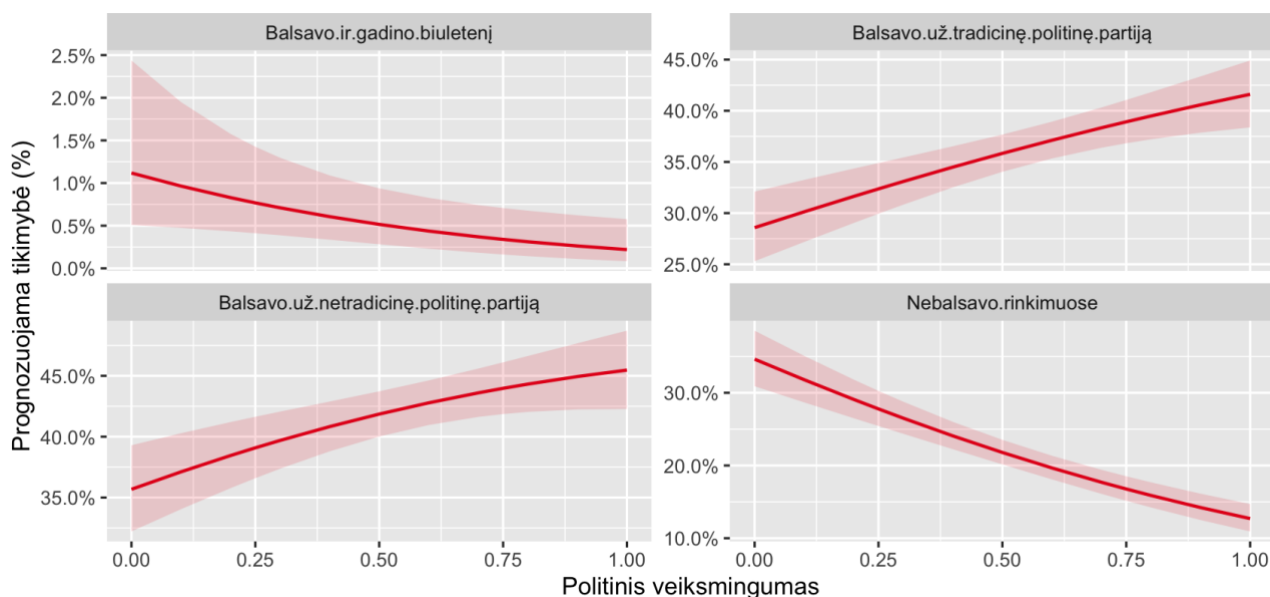
4 lentelė. Tyrimo daigianarės logistinės regresijos modelio nepriklausomų kintamųjų vidutinio ribinio poveikio procentinės vertės suapvalintomis tūkstantosiomis dalimis.

Daugianarės logistinės regresijos rezultatai 3 lentelėje atskleidžia platesnio aptarimo vertus skirtumus tarp priklausomo kintamojo kategorijų, kurių palyginimas ir yra šio darbo dėmesio centre. Tuo metu 4 lentelės informacija suteikia galimybę tiksliau įvertinti abiejų lyginamų priklausomo kintamojo grupių tikimybes keičiantis modelio reikšmingais įvardijamų nepriklausomų kintamųjų vertėms. Galima pastebėti, kad nė vienas iš kontrolinių kintamųjų, ankstesnės analizės metu sudariusių pagrindo išvelgti skirtumus tarp priklausomo kintamojo kategorijų, logistiniame modelyje reikšmingai neveikia priklausomo kintamojo. Statistiškai nereikšmingos rinkimų metų *dummy* kintamojo koeficientų vertės taip pat leidžia daryti prielaidą, kad specifinių rinkimų kontekstas neturėjo esminio poveikio rinkiminei elgsenai skirtinguose Seimo rinkimuose. Visgi akį labiausiai traukia faktas, kad dalis į modelį įtrauktų nepriklausomų kintamųjų reikšmingai pavienių elektorato grupių skirtumus nuo balsalapių gadiniojų veikia ne visose modelio lygintose priklausomo kintamojo kategorijų porose. Apie kiekvieną iš atvejų plačiau bus aptariama toliau sekančiuose poskyriuose.

3.2.1. Biuletenius gadinusieji ir balsavusieji už tradicines politines partijas

Palyginęs biuletenius Seimo rinkimuose gadinusiųjų ir už tradicines politines jėgas balsavusiųjų porinkiminių apklausų dalyvių grupes, modelis išskyrė tris statistiškai reikšmingus skirtumus lemiančius nepriklausomus kintamuosius – pasitikėjimo Seimu įvertį, politinio veiksmingumo vertinimą bei artumą partijai. Pirma, daugianaris modelis atskleidžia, kad geresnį pasitikėjimo Seimu rodiklį galima sieti ir su didesniais šansais balsuoti už tradicines partijas, o ne gadinti biuletenį. Kadangi pasitikėjimo Seimu rodikliai buvo normalizuoti, modelis projektuoja, kad pasitikėjimui pasikeitus nuo 0 iki 1, tikimybės balsuoti už tradicinę partiją išaugs vidutiniškai daugiau nei 21%, o gadinti biuletenį, prognozuojama, turėtų mažėti. Tai savo ruožtu galima interpretuoti kaip indikaciją, kad biuletenių gadintojai Lietuvoje yra labiau linkę nepasitikėti parlamentu nei tie, kurie pasirenka balsuoti už tradicinę politinę partiją.

Antra, tokioje pačioje skalėje normalizuoto politinio veiksmingumo įvertinimo pokytis nuo 0 iki 1 taip pat, prognozuojama statistinio modelio, padidina tikimybę balsuoti už tradicinę partiją (+10,423%) ir turėtų mažinti balsalapių gadinimo šansus. Tai reiškia, kad, palyginus su visiškai savo politine galia netikinčiais, kitoje šio spektro pusėje esantys visiškai savo galimybėmis kažką valstybėje pakeisti pasitikintys individai turi didesnius šansus prabalsuoti už tradicinę partiją nei gadinti biuletenį. Šiuos skirtumus gerai iliustruoja 7 pav. Trečias, modelio įvardijamas reikšmingą poveikį elektoratui turintis veiksnys, išskiriantis balsalapių gadintojus nuo tradicines partijas pasirenkančių rinkėjų, yra artumas politinei partijai. Statistinis modelis prognozuoja, kad individų, galinčių kurią nors politinę jėgą laikyti sau artima, tikimybė balsuoti už tradicinę partiją vidutiniškai padidėja kiek daugiau nei 10 proc., kai gadinimo tikimybė vidutiniškai smunka 0,828 procentinio punkto.

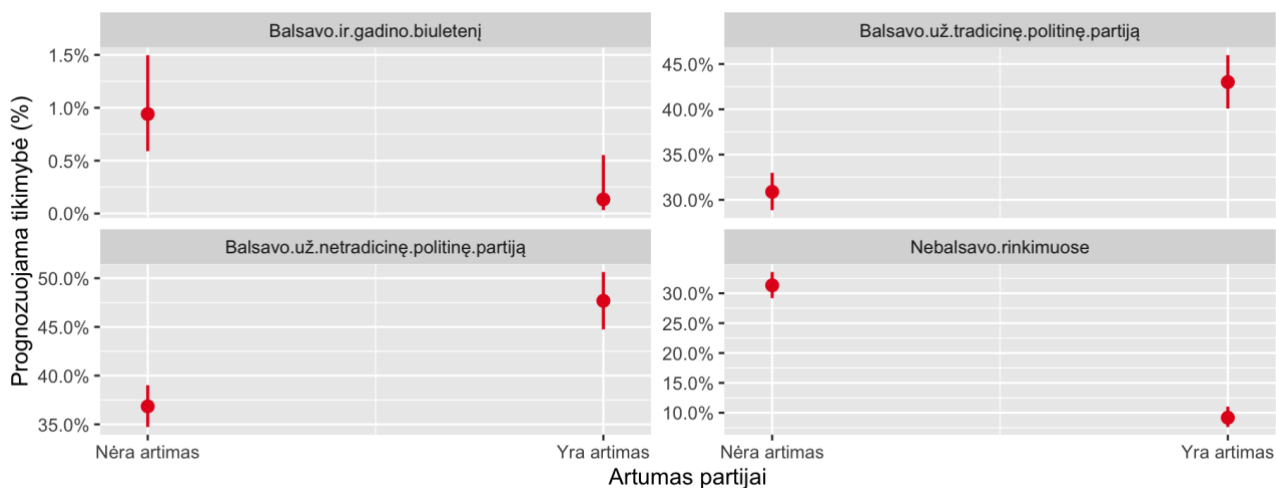
7 pav. Prognozuojamos priklausomo kintamojo kategorijų įvykimo tikimybės keičiantis individų politinio veiksmingumo įvertinimui.

Daugianarės logistinės regresijos rezultatai lyginant balsavusius už tradicines politines partijas ir gadinusius rinkiminiuosius biuletenius rinkėjus suteikia pagrindo kalbėti apie pasitvirtinančią H2a pasitikėjimo Seimu poveikio hipotezę ir iš šioje priklausomo kintamojo kategorijų poroje pasitvirtinančias H3a bei H5a hipotezes, kalbėjusias apie artumo politinei partijai bei tikėjimo savo galimybėmis reikšmingai paveikti politinę sistemą įtaką biuletenių gadinimo šansams. H1a, H4a ir H6a hipotezės, kėlusios, atitinkamai, retrospektyvaus ekonomikos vertinimo, nesidomėjimo politika ir sovietmečio vertinimo įtakos versijas, modelio rezultatuose nesulaukia pakankamai paramos. Tyrimo rezultatai sudaro įspūdį, kad, lyginant su tradicinių partijų rinkėjais, rinkiminių biuletenių gadintojai yra skeptiškesni parlamento ir jį sudarančių partijų atžvilgiu ir neturi juos tenkinančios partijos alternatyvos, todėl ir jų įsitikinimas savo gebėjimu politinėje sistemoje sukurti esminių pokyčių yra menkas.

3.2.2. Biuletenius gadinusieji ir balsavusieji už netradicines politines partijas

Dar viena, rinkiminių biuletenių gadintojų ir balsą rinkimuose netradicinei partijai atidavusių rinkėjų analizė taip pat suteikia įdomių rezultatų. Ir šiuo atveju statistinis modelis išskiria tris statistiškai reikšmingai priklausymo elektorato grupėms tikimybes veikiančius kintamuosius. Tiesa, aptariamoje analizės grupėje jau negalima kalbėti apie pasitvirtinimo Seimu poveikį, o tai, veikiausiai, signalizuoja, kad biuletenius gadinančiųjų ir netradicinių politinių partijų palaikytojų požiūris į parlamentą žymiai nesiskiria. Reikšmingą poveikį, kaip ir pirmuoju atveju, turi politinio veiksmingumo vertinimas: palyginus individus su 0 ir su 1 prilygstančiu savosios politinės įtakos įvertinimu, antrųjų tikimybės balsuoti už netradicines partijas vidutiniškai auga beveik 10 proc., o tikimybė gadinti biuletenį – smunka. Kaip ir tradicinių partijų palaikytojų atveju, turint artimą partijai

tikimybė balsuoti už netradicinę politinę jėgą vidutiniškai išauga daugiau nei 12 proc, o gadinti biuletenį – vidutiniškai smunka per 0,828 proc. Skirtumus nuo balsuojančiųjų ir gadinančiųjų gana gerai iliustruoja 8 pav. Panašu, kad rinkėjo artumas partijai reikšmingai paveikia tikimybę, kad balsas ir bus atiduodamas už vieną iš jų, o atstumas nuo politinių jėgų gali būti siejamas su balso iššvaistymu paverčiant rinkiminį balsalapį negaliojančiu.

8 pav. Prognozuojamos priklausomo kintamojo kategorijų įvykimo tikimybės tarp artimų ir neartimų politinėms partijoms individų.

Modeliui balsalapių gadintojus lyginant su netradicinių partijų rinkėjų grupe, reikšmingai priklausymą vienai ar kitai elektorato daliai veikia ir sovietmečio vertinimas. Balsavimo už netradicines politines jėgas atveju, neigiamas požiūris į sovietinę praeitį gali būti siejamas su mažėjančiomis tikimybėmis priklausyti šiai elektorato daliai (modeliuojama, kad prognozuojama tikimybė balsuoti už netradicines partijas palyginus su „visiškai sutinkančiais“ krenta vertinimui blogėjant – tarp grupių „nei taip, nei ne“, „nesutinku“, „visiškai nesutinku“ atitinkamai vidutiniškai maždaug 9, 16 ir 15 procentinių punktų). Tuo tarpu „visiškas nesutikimas“ tikimybę gadinti rinkiminį biuletenį reikšmingai stipriai didina. Tokia statistika indikuoja, kad gadintojų ir netradicinių partijų rinkėjų atveju galima kalbėti apie neigiamo sovietmečio vertinimo sąsajas su išaugančiu polinkiu gadinti rinkiminį balsalapį ir mažėjančiomis tikimybėmis balsuoti už netradicines politines partijas.

Kaip ir gretinimo su tradicinių politinių jėgų rinkėjais atveju, biuletenių gadintojų ir netradicinių politinių partijų rinkėjų analizė suteikia pagrindo hipotezėms H3a (artumo partijai versija) ir H5a (galimybės paveikti politinę sistemą) ir nesuteikia pagrindo H1a, numačiusiai ekonominio balsavimo apraiškas, bei H4a hipotezei, spėjusiai, kad nesidomėjimas politika didins šansus gadinti biuletenius, o ne prabalsuoti. Tačiau yra dėmesio vertų skirtumų: H2b hipotezė dėl pasitikėjimo Seimu neturi pakankamai paramos ir dėl to turi būti atmetama, tačiau H6b sulaukia paramos dėl išsiskiriančių biuletenių gadintojų ir netradicinių partijų rinkėjų skirtumų vertinant sovietmetį. Iš refleksijos apie hipotezių (ne)pasitvirtinimą galima susidaryti vaizdą, kad,

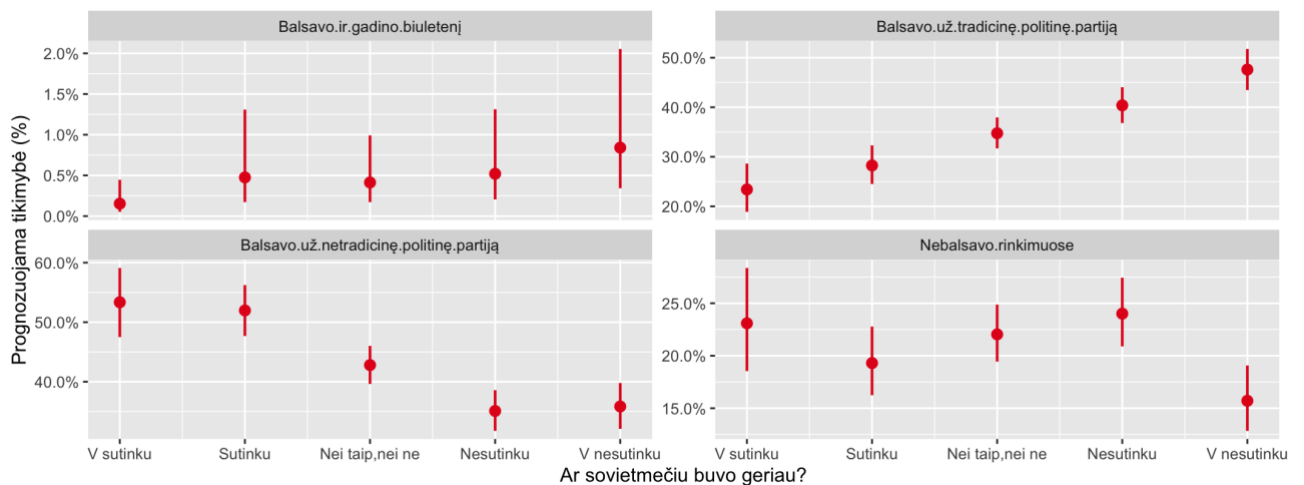
priešpriešinant netradicinių politinių partijų rinkėjams, biuletenių gadintojų elgseną ir vėl galima aiškinti jiems tinkamų rinkiminių alternatyvų stoka, kuri negali būti užpildoma ne tik naujų partijų, bet ir įvairių populistinių ar radikalių jėgų, kadangi rinkiminių biuletenių gadintojų gretose Lietuvos demokratinės sistemos vertinimas, atsiskleidžiantis per sovietmečio vertinimą, yra reikšmingai pozityvesnis.

3.2.3. Biuletenius gadinusieji ir nebalsavusieji

Paskutinė daugianarės logistinės regresijos modelio palyginta priklausomo kintamojo kategorijų pora buvo biuletenių gadintojai ir rinkimuose nedalyvavę rinkėjai. Ir šiuo atveju modelio rezultatai atskleidžia intriguojantį vaizdą. Pirmiausia, kaip ir netradicinių partijų rinkėjų atveju, pasitikėjimo Seimu įverčiai nesukuria reikšmingų skirtumų tarp rinkėjų – panašu, kad galima kalbėti apie panašų ir šių grupių požiūrį į Lietuvos parlamentą. Be to, anksčiau aptartų grupių atveju reikšmingais buvę žmonių politinio veiksmingumo bei artimumo politinei partijai kintamieji šioje grupėje jau nėra reikšmingi aiškinant rinkėjų apsisprendimą gadinti rinkiminį biuletinį arba nebalsuoti. Tokia modelio išvada taip pat indikuoja galimai panašų šių priklausomo kintamojo grupių atstovų subjektyvios politinės galios vertinimą bei santykį su šalies politinėmis partijomis (žr. 7 pav. ir 8 pav.).

Vis dėlto tikimybę nebalsuoti rinkimuose, o ne pasirodyti ir sugadinti rinkiminį biuletinį juose, reikšmingai veikia nesidomėjimo politika lygis. Statistinis modelis numato teigiamą ryšį tarp menkesnio intereso šalies politiniu gyvenimu ir apsisprendimo į rinkimus neiti, o ne gadinti biuletinį. Keturbalės skalės kintamajam padidėjus vienu vienetu, modelis prognozuoja, tikimybė nebalsuoti rinkimuose padidėja apytiksliai 11 procentinių punktų. Apie tikslesnį poveikį tikimybei Seimo rinkimuose gadinti balsavimo biuletinį pagal AME vertes pakomentuoti dėl statistinio šių verčių reikšmingumo nepavyksta, tačiau vidutiniškai numanomas tikimybės mažėjimas. Panašu, kad balsalapius sugadinti linkę rinkėjai yra labiau susidomėję tuo, kas dedasi jų valstybėje, nei namuose rinkimų dieną pasiliekančieji.

Kitas reikšmingas skirtumas tarp rinkimuose nedalyvaujančiųjų ir biuletenių gadintojų – sovietinės praeities vertinimas. 9 pav. atskleidžia, kad abiejų grupių atveju skirtumai tarp visiškai sutinkančių ir visiškai nesutinkančių su teiginiu, kad sovietmečiu Lietuvoje gyventi buvo geriau yra reikšmingi, tačiau žymi priešingas tendencijas. Palyginus su „visiškai sutinkančiais“, „visiškai nesutinkančiųjų“ tikimybė gadinti biuletinį išauga vidutiniškai daugiau nei 1 procentu, o tikimybė Seimo rinkimuose nebalsuoti smunka vidutiniškai 7 procentais. Lyginant abi grupes, polinkis nebalsuoti, o ne gadinti, smunka sovietmečio vertinimui prastėjant. Panašu, kad biuletenių gadintojų nuomonė apie sovietmetį yra reikšmingai prastesnė ir lemia politinės elgsenos skirtumus.

9 pav. Prognozuojamos priklausomo kintamojo kategorijų įvykimo tikimybės skirtingose sovietmečio vertinimo kategorijose. Sutrumpinimai vizualizavimo reikmėms: „V sutinku“ – „Visiškai sutinku“; „V nesutinku“ – „Visiškai nesutinku“.

Biuletenių gadintojų ir rinkimuose nedalyvaujančiųjų, analizė leidžia galutinai atmesti ekonominio balsavimo modelį šiame tyrime, kadangi H1b hipotezė nepasitvirtina. Neigiami nusistatymai apie šalies politines institucijas (H2c) irgi reikšmingai nepadidina tikimybės biuletenius rinkimuose gadinti, o ne juose nepasirodyti, todėl ir ši hipotezė turi būti atmetama. Tačiau neigiamų nusistatymų demokratijos atveju situacija kiek kitokia: nors originaliai suformuluotą H6c hipotezė atsižvelgus į statistinio modelio rezultatus reikia atmesti, rezultatai netgi prieštarauja išankstiniams spėjimams apie biuletenių gadintojų ir rinkimuose nedalyvaujančių skirtumus. Taip pat yra pastebimas nesidomėjimo politika poveikis (H4b), o, artumo partijai (H3b) ir politinio veiksmingumo (H5b) teorinės prielaidos aiškinant šių elektorato grupių skirtumus nepasiteisino. Palyginus šias priklausomo kintamojo kategorijas, rinkiminių biuletenių gadintojai gali būti nušviečiami visai kitaip nei tikėtasi. Atrodo, kad į rinkimus biuletenių gadintojai ateina vedini ne siekio protestuoti prieš demokratinę Lietuvos politinę sistemą, bet priešingai – namuose rinkimų dieną jie nelieka dėl pozityvesnio nusiteikimo Lietuvos demokratijos atžvilgiu ir suinteresuotumo politine situacija šalyje.

Išvados

Šio darbo dėmesio centre atsidūrė Seimo 2012-2024 m. rinkimuose savo balsavimo biuletenius gadinantys rinkėjai. Ilgametėje nepriklausomybę atgavusios Lietuvos parlamento rinkimų istorijoje ganėtinai stabilia išliekanti negaliojančių biuletenių dalis suteikia pagrindo bandyti atsakyti į dvejopą tyrimo galvosūkį. Viena vertus, kyla klausimas, kas lemia dalies rinkėjų Seimo rinkimuose apsisprendimą gadinti savo rinkiminį biuletenį ir taip, iš esmės, iššvaistyti, o ne atiduoti tradicinėms arba alternatyvą siūlančioms netradicinėms politinėms partijoms, savo balsą šiuose rinkimuose. Kita vertus, šiame darbe pabandyta nustatyti dar ir tai, kuo skiriasi biuletenį gadinantys ir Seimo rinkimų balsadėžes aplenkiantys rinkėjai.

Darbas taip pat siekė praplėsti mokslinių biuletenių gadinimo tyrinėjimų geografiją ir prisidėti prie gana neskaitlingos biuletenių gadinimą tiriančios literatūros. Dalies jos siūlomų politinės elgsenos modelių konceptualizavimo pagrindu buvo iškelta keturiolika hipotezių apie balsalapių gadinimui įtaką darančius veiksnius, kurios buvo tikrinamos pasitelkiant daugianarės logistinės regresijos modelį. Jo rezultatai suteikė pakankamai paramos penkioms hipotezėms: H2a, spėjusiai, kad Seimu nepasitikintys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne balsuoti už tradicines partijas; H3a, spėjusiai, kad politinėms partijoms artimi nesantys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne prabalsuoti; H4b, numačiusiai besidominčių politika polinkį gadinti biuletenius, o ne aplenkti rinkimų balsadėžės; H5a, numačiusiai, kad savo galimybes reikšmingai paveikti politinę sistema labiau neigiamai vertinantys rinkėjai bus labiau linkę gadinti biuletenius, o ne prabalsuoti; bei H6b, kuri spėjo apie neigiamo sovietmečio vertinimo poveikį rinkėjų polinkiui gadinti biuletenį, o ne balsuoti už netradicines partijas. Regresijos rezultatai paramos nesuteikia versijoms apie pasitikėjimo Seimu skirtumus tarp balsalapių gadintojų ir netradicinių partijų palaikytojų (H2b) ar nebalsuojančių rinkimuose (H2c). Taip pat nepavyksta patvirtinti kad gadinti, o ne nebalsuoti, bus labiau linkę politinėms partijoms neartimi (H3b) arba aukštesnį politinio veiksmingumo jausmą turintys (H5b) rinkėjai. Nepasitvirtina ir versija, kad politika nesidomintieji dažniau linksta gadinti biuletenius, o ne balsuoti (H4a), bei demokratinės Lietuvos politinės sistemos atžvilgiu skeptiškų rinkėjų numatyti skirtumai nuo tradicinių partijų rinkėjų (H6a) ir rinkimuose nedalyvaujančiųjų (H6c). Tuo tarpu H1a ir H1b, svarsčiosios, ar neigiamas ekonominės šalies situacijos vertinimas negalėtų paaiškinti polinkio gadinti biuletenį, tyrime nė karto nepasiteisina.

Tyrimo rezultatai pateikia naujų ir dėmesio vertų įžvalgų apie Lietuvos rinkėjų sprendimą gadinti rinkiminiuos biuletenius Seimo rinkimuose. Atliepiant pirmąjį tyrimo klausimą, atsakymas, kodėl Seimo rinkimuose yra gadinami balsavimo biuleteniai, atrodo, slypi politinių partijų pasiūloje. Balsalapius gadinantys rinkėjai, priešingai nei įprastai rinkimuose prabalsuojantieji, dažniausiai nesijaučia artimi jokiai politinei partijai: neigiamai vertina Seimą, įprastai dominuojamą tradicinių politinių partijų, bet negali leisti sau balsuoti už naujas, populistines arba demokratijai kenksmingas netradicines politines jėgas, nes palaiko demokratinę šalies sistemą ir, galima manyti, yra skeptiški į nostalgiją nukreiptiems jų siūlymams. Todėl, galiausiai, savo galimybes rinkimuose ką nors politinėje sistemoje pakeisti vertina prastai ir renkasi gadinti balsavimo biuletenį.

Tuo metu prisimenant antrąjį tyrimo galvosūkį rasta paaiškinimų, kas skiria biuletenius gadinančius asmenis nuo nebalsuojančiųjų rinkimuose. Bejėgiškumo sąlygomis šie rinkėjai visgi nėra apatiški: tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad jiems politinės šalies peripetijos yra pakankamai aktualios. Biuletenius rinkimuose gadinantys asmenys yra dar ir reikšmingai prielankesni nepriklausomos Lietuvos demokratijai nei rinkimuose nedalyvaujantys rinkėjai. Tokios tyrimo išvados verčia abejoti teoriniuose modeliuose atrandamais spėjimais, kad balsalapius gadinti,

o ne nebalsuoti rinkimuose, pasirenka itin kritiškai ir protestuoti nusiteikę rinkėjai. Panašu, kad Lietuvos rinkėjai Seimo rinkimuose net ir iššvaistydami savo balsą dalyvauja veikiau dėl rūpesčio ir palaikymo politinei sistemai, kurioje jie neranda jų interesus atitinkančių atstovų.

Žinoma, šio darbo išvadas ir jų implikacijas reikėtų vertinti atsargiai. Bene didžiausias atlikto tyrimo trūkumas, neleidžiantis generalizuoti jo rezultatų, yra sukonstruoto daugianarės logistinės regresijos modelio netobulumai, kylantys dėl itin mažos balsalapių gadintojų dalies rinkiminių apklausų duomenyse, kurie buvo pasitelkti šio darbo tyrime. Mažas atvejų ir kintamųjų santykis gali kelti pagrįstų abejonių dėl modelio rezultatuose pateikiamų ryšių stiprumo. Tačiau, autoriaus manymu, sprendimas nekonstruoti suvaržyto regresijos modelio buvo pagrįstas, o tyrimo rezultatai buvo interpretuojami pakankamai atsargiai ir suteikė užtikrinto pagrindo diskutuoti apie ryšių kryptingumą ir jų atskleidžiamus galimus paaiškinimus. Be to, šis darbas išlieka apribotas ir savo aprėptimi – analizuojamas buvo tik balsavimas daugiamandatėje rinkimų apygardoje, tačiau ne ką mažiau intriguojanti ir pilnesnį vaizdą suteikti galinti būtų ir Seimo rinkimo vienmنداčių apygardų (ne)balsavimo ir biuletenių gadinimo analizė.

Visgi, pastarasis darbo apribojimas leidžia kalbėti ir apie šio bakalauro darbo atveriamus kelius tolimesniems rinkiminių biuletenių gadinimo ir gadintojų moksliniams tyrinėjimams. Pirma, kaip ir minėta, ateityje būtų verta analizuoti ir vienmنداčių apygardų biuletenių gadinimo tendencijas arba geografinio konteksto poveikį, o tam praverstų sudėtingesnė statistinė daugialygė analizė. Antra, biuletenių gadinimo Lietuvoje tyrimai galėtų neapsiriboti vien Seimo rinkimais ir analizuoti, pavyzdžiui, Europos parlamento ar prezidento rinkimus, o tai savo ruožtu turėtų potencialo paaiškinti ir pastebimus skirtumus tarp balsalapių gadinimo statistikos skirtinguose rinkimuose. Galiausiai, šio tyrimo implikuojamas partijų pasiūlos poveikis biuletenių gadinimo motyvacijai reikalauja išsamesnės, biuletenių gadintojų politines preferencijas ištiriančios analizės. Papildomi tiek kiekybiniai, tiek ir kokybiniai tyrimai galėtų padėti tiksliau atsakyti, kokių pažiūrų rinkėjai neatranda sau tinkamos politinės partijos ir kaip jie reflektuoja savo ryšį su politine ir demokratine šalies sistema.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

1. Aldashev, Gani ir Giovanni Mastrobuoni, „Invalid ballots and electoral competition“ *Political Science Research and Methods*, 7.2 (2019): 289-310.
2. Ambrus, Attila, Ben Greiner ir Anne Sastro, „The case for nil votes: Voter behavior under asymmetric information in compulsory and voluntary voting systems“ *Journal of Public Economics*, 154 (2017): 34-48.
3. Arbache, Guilherme ir Danilo Freire, „Lack of Preferences, Political Trust and Education Levels: Alternative Explanations for Invalid Votes in Brazilian Elections“ *ELA* (2015).
4. Barnea, Shlomit ir Gideon Rahat, „‘Out with the old, in with the ‘New’’: What Constitutes a new Party?“ *Party Politics*, 17.3 (2011): 303-320.
5. Blais, André ir R. Kenneth Carty, „The psychological impact of electoral laws: measuring Duverger's elusive factor“ *British Journal of political science*, 21.1 (1991): 79-93.
6. Blais, André, Elisabeth Gidengil ir Neil Nevitte, „Where does turnout decline come from?“ *European journal of political research*, 43.2 (2004): 221-236.
7. Bland, J. Martin ir Douglas G. Altman, „The odds ratio“ *BMJ*, 320.7247 (2000).
8. Bonneau, Chris W. ir Damon M. Cann, „Party identification and vote choice in partisan and nonpartisan elections“ *Political Behavior*, 37 (2015): 43-66.
9. Campbell, Angus, et al. *The American Voter* (New York: Wiley, 1960).
10. Canache, Damarys, Jeffery J. Mondak ir Mitchell A. Seligson, „Meaning and measurement in cross-national research on satisfaction with democracy“ *Public opinion quarterly*, 65.4 (2001): 506-528.
11. Caprara, Gian Vittorio, et al., „Perceived political self-efficacy: Theory, assessment, and applications“ *European journal of social psychology*, 39.6 (2009): 1002-1020.
12. Carreras, Miguel, „Compulsory voting and political engagement (beyond the ballot box): A multilevel analysis“ *Electoral Studies*, 43 (2016): 158-168.
13. Chen, Yen-Chi, „A tutorial on kernel density estimation and recent advances“, *Biostatistics & Epidemiology*, 1:1 (2017): 161-187.
14. Cohen, Mollie J., „A dynamic model of the invalid vote: How a changing candidate menu shapes null voting behavior“ *Electoral studies* 53 (2018): 111-121.
15. Cohen, Mollie J., „Protesting via the null ballot: An assessment of the decision to cast an invalid vote in Latin America“ *Political Behavior*, 40 (2018): 395-414.
16. Courvoisier, Delphine S., et al., „Performance of logistic regression modeling: beyond the number of events per variable, the role of data structure“ *Journal of clinical epidemiology*, 64.9 (2011): 993-1000.
17. Craig, Stephen C., ir Michael A. Maggionto, „Measuring political efficacy“ *Political Methodology* (1982): 85-109.
18. Čekanavičius, Vydas ir Gediminas Murauskas, *Taikomoji regresinė analizė socialiniuose tyrimuose* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014).
19. Devine, Daniel, „Does political trust matter? A meta-analysis on the consequences of trust“ *Political Behavior*, 46.4 (2024): 2241-2262.
20. Downs, Anthony, *An economic theory of democracy* (Niujorkas: Happer & Row, 1957).
21. Driscoll, Amanda, ir Michael J. Nelson, „Ignorance or opposition? Blank and spoiled votes in low-information, highly politicized environments“ *Political Research Quarterly*, 67.3 (2014): 547-561.
22. Easton, David, *A Systems Analysis of Political Life* (New York: Wiley, 1965).
23. Ezrow, Lawrence ir Georgios Xezonakis, „Satisfaction with democracy and voter turnout: A temporal perspective“ *Party Politics*, 22.1 (2016): 3-14.

24. Fatke, Matthias ir Till Heinsohn, „Invalid voting in German constituencies“ *German Politics*, 26.2 (2017): 273-291.
25. Feinstein, Alvan R., *Multivariable analysis: an introduction* (New Haven: Yale University Press, 1996).
26. Ferejohn, John, „Incumbent performance and electoral control“ *Public choice* (1986): 5-25.
27. Fiorina, Morris P., „Economic retrospective voting in American national elections: A micro-analysis“ *American Journal of political science*, (1978): 426-443.
28. Freedman, David A., „Ecological inference and the ecological fallacy“ *International Encyclopedia of the social & Behavioral sciences*, 6.4027-4030 (1999): 1-7.
29. Galston, William A., „The populist challenge to liberal democracy“ *Journal of Democracy*, 29.2 (2018): 5-19.
30. Geys, Benny, Tom-Reiel Heggedal ir Rune J. Sørensen, „Age and vote choice: Is there a conservative shift among older voters?“ *Electoral Studies*, 78 (2022): 102485.
31. Gray, Mark ir Miki Caul, „Declining voter turnout in advanced industrial democracies, 1950 to 1997: The effects of declining group mobilization“ *Comparative political studies*, 33.9 (2000): 1091-1122.
32. Greenland, Sander, et al., „Statistical tests, P values, confidence intervals, and power: a guide to misinterpretations“ *European journal of epidemiology*, 31.4 (2016): 337-350.
33. Grönlund, Kimmo ir Maija Setälä, „Political trust, satisfaction and voter turnout“ *Comparative European Politics*, 5 (2007): 400-422.
34. Grzymala-Busse, Anna, „The failure of Europe's mainstream parties“ *Journal of Democracy*, 30.4 (2019), 40.
35. Heath, Oliver, „Explaining turnout decline in Britain, 1964–2005: Party identification and the political context“ *Political Behavior*, 29 (2007): 493-516.
36. Heiss, Andrew, „Marginalia: A Guide to Figuring Out What the Heck Marginal Effects, Marginal Slopes, Average Marginal Effects, Marginal Effects at the Mean, and All These Other Marginal Things Are”, žiūrėta 2025 m. gegužės 13 d., <https://www.andrewheiss.com/blog/2022/05/20/marginalia/>.
37. Henderi, Henderi, Tri Wahyuningsih ir Efana Rahwanto, „Comparison of Min-Max normalization and Z-Score Normalization in the K-nearest neighbor (kNN) Algorithm to Test the Accuracy of Types of Breast Cancer“ *International Journal of Informatics and Information Systems*, 4.1 (2021): 13-20.
38. Hibbing, John R. ir Elizabeth Theiss-Morse, *Stealth democracy: Americans' beliefs about how government should work* (Niujorkas: Cambridge University Press, 2002).
39. Hill, Lisa ir Sally Young, „Protest or error? Informal voting and compulsory voting“ *Australian Journal of Political Science*, 42:3 (2007): 515-521.
40. Hill, Lisa ir Serrin Rutledge-Prior, „Young people and intentional informal voting in Australia“, *Australian Journal of Political Science*, 51:3, (2016): 400-417
41. Hooghe, Marc ir Ruth Dassonneville, „A spiral of distrust: A panel study on the relation between political distrust and protest voting in Belgium“ *Government and Opposition*, 53.1 (2018): 104-130.
42. Hooghe, Marc, Sofie Marien ir Teun Pauwels, „Where Do Distrusting Voters Turn if There is No Viable Exit or Voice Option? The Impact of Political Trust on Electoral Behaviour in the Belgian Regional Elections of June 2009“ *Government and opposition*, 46.2 (2011): 245-273.
43. Hosmer, David W. ir Stanley Lemeshow, *Applied Logistic Regression* (Hoboken: Wiley-Interscience, 2000).

44. Hug, Simon, *Altering Party Systems: Strategic Behavior and the Emergence of New Political Parties in Western Democracies* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2001).
45. Ian McAllister ir Toni Makkai, „Institutions, society or protest? Explaining invalid votes in Australian elections“ *Electoral Studies*, 12.1 (1993): 23-40.
46. Ignazi, Piero, „The crisis of parties and the rise of new political parties“ *Party Politics*, 2.4 (1996): 549-566.
47. Inglehart, Ronald, „How solid is mass support for democracy—and how can we measure it?“ *PS: Political Science & Politics*, 36.1 (2003): 51-57.
48. Jackman, Robert W. „Political institutions and voter turnout in the industrial democracies“ *American political science review*, 81.2 (1987): 405-423.
49. Jastramskis, Mažvydas, „Balsavimo pokyčiai Lietuvos savivaldybių tarybų rinkimuose: makrolygmens analizė“ *Politologija*, 1 (2011): 29-63.
50. Jastramskis, Mažvydas, „Demokratijos tvarumo barometras 2023“, Rytų Europos studijų centras, (2023), <https://www.eesc.lt/publikacija/demokratijos-tvarumo-ba-rometras-2023/>.
51. Jastramskis, Mažvydas, „Demokratijos tvarumo barometras 2024“, Geopolitikos ir saugumo studijų centras, (2024), <https://www.gssc.lt/publikacija/demokratijos-tvarumo-barometras-2024/>.
52. Jastramskis, Mažvydas, „Kas už ką balsavo 2019 metų Lietuvos prezidento rinkimuose?“ *Politologija*, 1 (97) (2020): 8-41.
53. Jastramskis, Mažvydas, Vytautas Kuokštis ir Matas Baltrukevičius, „Retrospective voting in Central and Eastern Europe: Hyper-accountability, corruption or socio-economic inequality?“ *Party Politics*, 27.4 (2021): 667-679.
54. Katz, Gabriel ir Ines Levin, „A general model of abstention under compulsory voting“ *Political Science Research and Methods*, 6.3 (2018): 489-508.
55. Kessler, Alan E. ir Gary P. Freeman, „Support for extreme right-wing parties in Western Europe: individual attributes, political attitudes, and national context“ *Comparative European Politics*, 3 (2005): 261-288.
56. Kimball, David C. ir Martha Kropf, „Ballot design and unrecorded votes on paper-based ballots“ *Public opinion quarterly*, 69.4 (2005): 508-529.
57. Koch, Cédric M., Carlos Meléndez ir Cristóbal Rovira Kaltwasser, „Mainstream voters, non-voters and populist voters: what sets them apart?“ *Political Studies*, 71.3 (2023): 893-913.
58. Kouba, Karel ir Jakub Lysek, „Institutional determinants of invalid voting in post-communist Europe and Latin America“ *Electoral Studies*, 41 (2016): 92-104.
59. Kouba, Karel ir Jakub Lysek, „What affects invalid voting? A review and meta-analysis“ *Government and Opposition*, 54.4 (2019): 745-775.
60. Kramer, Gerald H., „Short-term fluctuations in US voting behavior, 1896–1964“ *American political science review*, 65.1 (1971): 131-143.
61. Legatas, Šarūnas ir Alvidas Lukošaitis, „Seimo rinkimai: rinkėjų aktyvumas (1990-2024 m.)“, Lietuvos Respublikos Seimas, žiūrėta 2025 m. kovo 25 d., https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=85541.
62. Lewis-Beck, Michael S. ir María Celeste Ratto, „Economic voting in Latin America: A general model“ *Electoral Studies*, 32.3 (2013): 489-493.
63. Lewis-Beck, Michael S. ir Mary Stegmaier, „Economic determinants of electoral outcomes“ *Annual review of political science*, 3.1 (2000): 183-219.
64. Lewis-Beck, Michael S., *Economics and elections: The major Western democracies* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1990).
65. Lietuvos Respublikos Seimas, *Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstitucinis įstatymas*, Vilnius, 2022-07-20, <https://e->

- seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/44e06821075711edbf9c72e552dd5bd, (žiūrėta 2025 m. gegužės 12 d.),
66. Linde, Jonas ir Joakim Ekman, „Satisfaction with democracy: A note on a frequently used indicator in comparative politics“ *European journal of political research*, 42.3 (2003): 391-408.
 67. Liroy, Alberto, „I Would Prefer Not To”: Establishing the Missing Link between Invalid Voting and Public Protest in Latin America“ *Latin American Politics and Society*, 66.1 (2024): 106-132.
 68. Lipset, Seymour M. ir Stein Rokkan, *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* (Toronto: The Free Press, 1967).
 69. Lithuanian National Election Study, žiūrėta 2025 gegužės 12 d., <http://www.lnes.tspmi.vu.lt>.
 70. Litton, Krystyna „Party novelty: conceptualization and measurement of party change“ *Party Politics*, 21.5 (2015): 712-725.
 71. Lysek, Jakub, Tomáš Lebeda ir Karel Kouba, „Turning out but not voting: invalid ballots in post-communist parliamentary elections“ *Comparative European Politics*, 18 (2020): 190-214.
 72. Mair, Peter ir Gordon Smith, *Understanding party system change in Western Europe* (London: Frank Cass & Co. Ltd, 1990).
 73. Mair, Peter, *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy* (London: Verso Books, 2013).
 74. Manifesto project, „Manifesto project database“, žiūrėta 2025 m. gegužės 13 d., <https://manifesto-project.wzb.eu>.
 75. Martinez i Coma, Ferran ir Annika Werner, „Compulsory voting and ethnic diversity increase invalid voting while corruption does not: An analysis of 417 parliamentary elections in 73 countries“ *Democratization*, 26.2 (2019): 288-308.
 76. Meguid, Bonnie M., „Competition between unequals: The role of mainstream party strategy in niche party success“ *American political science review*, 99.3 (2005): 347-348.
 77. Mood, Carina, „Logistic regression: Why we cannot do what we think we can do, and what we can do about it“ *European sociological review*, 26.1 (2010): 67-82.
 78. Moral, Mert, „The passive-aggressive voter: The calculus of casting an invalid vote in European democracies“ *Political Research Quarterly*, 69.4 (2016): 732-745.
 79. Morkevičius, Vaidas, „Padalytas balsavimas Seimo rinkimuose: Lietuvos rinkėjas mėgsta „dienos pietus“ ar renkasi iš viso meniu?“, kn. *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūnų problema Lietuvos politikoje*, sud. Mažvydas Jastramskis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018): 281-308.
 80. Mott, Rodney L., „Invalid ballots under the hare system of proportional representation“ *American Political Science Review*, 20.4 (1926): 874-882.
 81. Mudde, Cas ir Cristóbal Rovira Kaltwasser, *Populism: A very short introduction* (Niujorkas: Oxford University Press, 2017).
 82. Nadeau, Richard, Richard G. Niemi ir Antoine Yoshinaka, „A cross-national analysis of economic voting: taking account of the political context across time and nations“ *Electoral Studies* 21.3 (2002): 403-423.
 83. Niemi, Richard G., Stephen C. Craig ir Franco Mattei, „Measuring Internal Political Efficacy in the 1988 National Election Study“ *The American Political Science Review*, 85, no. 4 (1991): 1407-13.
 84. Norris, Pippa, „Varieties of populist parties“ *Philosophy & Social Criticism*, 45.9-10 (2019): 981-1012.

85. Noury, Abdul ir Gerard Roland, „Identity politics and populism in Europe“ *Annual Review of Political Science*, 23.1 (2020): 421-439.
86. Olsen, Marvin E., „Social participation and voting turnout: A multivariate analysis“ *American Sociological Review* (1972): 317-333.
87. Peduzzi, Peter, et al., „A simulation study of the number of events per variable in logistic regression analysis“ *Journal of clinical epidemiology*, 49.12 (1996): 1373-1379.
88. Penn State Eberly College of Science, „Detecting Multicollinearity Using Variance Inflation Factors“, žiūrėta 2025 m. gegužės 13 d., <https://online.stat.psu.edu/stat462/node/180/>.
89. Powell Jr., G. Bingham ir Guy D. Whitten, „A cross-national analysis of economic voting: Taking account of the political context“ *American journal of political science* (1993): 391-414.
90. Power, Timothy J. ir J. Timmons Roberts, „Compulsory voting, invalid ballots, and abstention in Brazil“ *Political Research Quarterly*, 48.4 (1995): 795-826.
91. Power, Timothy J. ir James C. Garand, „Determinants of invalid voting in Latin America“ *Electoral Studies*, 26.2 (2007): 432-444.
92. Presser, Stanley, „Can Changes in Context Reduce Vote Overreporting in Surveys?“ *Public Opinion Quarterly*, 54.4 (1990): 586-593.
93. Ramonaitė, Ainė, „Laisvės partijos fenomenas: naujumo efektas ar naujos vertybinės takoskyros pradžia?“ *Politologija*, 2 (102) (2021): 8-37.
94. Ramonaitė, Ainė, „Mapping the Political Space in Lithuania: The Discrepancy between Party Elites and Party Supporters“ *Journal of Baltic Studies*, 51, nr. 4 (2020): 477–496.
95. Ramonaitė, Ainė, „Partinė tapatybė Lietuvoje – šeimos socializacijos, politinių skirčių ar įpročio padarinys?“ *Politologija*, 1 (73) (2014): 3-35.
96. Ramonaitė, Ainė, „Valstiečių ir žaliųjų sąjungos sėkmės paslaptis: vertybinė niša ar „viltingasis rinkėjas“?“, kn. *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūnų problema Lietuvos politikoje*, sud. Mažvydas Jastramskis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018), 120–139.
97. Ramonaitė, Ainė, Mažvydas Jastramskis, Jūratė Kavaliauskaitė, Vaidas Morkevičius, Ieva Petronytė, 2021, „Post-Election Survey, November - December 2016“, <https://hdl.handle.net/21.12137/CGJGCI>, Lithuanian Data Archive for SSH (LiDA), V3.
98. Ramonaitė, Ainė, Mažvydas Jastramskis, Jūratė Kavaliauskaitė, Vaidas Morkevičius, Lukas Pukelis, Jogilė Ulinskaitė, Adelė Vaiginytė, Paulius Vijeikis, 2022, „Post-Election Survey, January - February 2021“, <https://hdl.handle.net/21.12137/KVY7LE>, Lithuanian Data Archive for SSH (LiDA), V3.
99. Ramonaitė, Ainė, Rūta Žiliukaitė, Jūratė Kavaliauskaitė, Mažvydas Jastramskis, Laima Nevinskaitė, 2021, „Post-Election Survey, November - December 2012“, <https://hdl.handle.net/21.12137/C6YH6D>, Lithuanian Data Archive for SSH (LiDA), V3.
100. Reynolds, Andrew ir Marco Steenbergen, „How the world votes: the political consequences of ballot design, innovation and manipulation“ *Electoral Studies*, 25.3 (2006): 570-598.
101. Riker, William H. ir Peter C. Ordeshook, „A Theory of the Calculus of Voting“ *American Political Science Review*, 62 (1968): 25–42.
102. Roberts, Kenneth M., „Crises of representation and populist challenges to liberal democracy“ *Chinese Political Science Review*, 4 (2019): 188-199.;
103. Rooduijn, Matthijs, Wouter Van Der Brug ir Sarah L. De Lange, „Expressing or fuelling discontent? The relationship between populist voting and political discontent“ *Electoral studies*, 43 (2016): 32-40.

104. Rosenstone, Steven J. ir Raymond E. Wolfinger, „The Effect of Registration Laws on Voter Turnout“, *American Political Science Review*, 72 (1978): 22-45.
105. Senaviratna, N. A. M. R. ir T. M. J. A. Cooray, „Diagnosing multicollinearity of logistic regression model“ *Asian Journal of Probability and Statistics*, 5.2 (2019): 1-9.
106. Sikk, Allan, „Newness as a winning formula for new political parties“ *Party Politics*, 18.4 (2012): 465-486.
107. Singh, Shane P., „Politically unengaged, distrusting, and disaffected individuals drive the link between compulsory voting and invalid balloting“ *Political Science Research and Methods*, 7.1 (2019): 107-123;
108. Skirkevičius, Paulius, „Populistiškos nuostatos ir balsavimas: ar populistinės nuostatos turintys rinkėjai balsuoja už naująsias partijas? (2016 metų Seimo rinkimų atvejis)“ *Politologija*, 3 (107) (2022): 51-89.
109. Skirkevičius, Paulius, „Skirtingos, bet panašios? Naujųjų partijų vieta Lietuvos partinėje sistemoje“ *Politologija*, 2 (102) (2021): 75-115.
110. Smets, Kaat, „A widening generational divide? The age gap in voter turnout through time and space“ *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 22.4 (2012): 407-430.
111. Stiefbold, Rodney P., „The significance of void ballots in West German elections“ *American Political Science Review*, 59.2 (1965): 391-407.
112. Stoltzfus, Jill C., „Logistic regression: a brief primer“ *Academic emergency medicine*, 18.10 (2011): 1099-1104.
113. Taggart, Paul, „Populism and representative politics in contemporary Europe“ *Journal of political ideologies*, 9.3 (2004): 269-288.
114. The World Happiness Report, „WHR Dashboard“, World Happiness Report, žiūrėta 2025 m. gegužės 12 d., https://data.worldhappiness.report/table?_gl=1*pdd5jk*_gcl_au*OTIxMTQxMTU3LjE3NDMwNzk1MDE.
115. Tillman, Erik R., „Economic judgments, party choice, and voter abstention in cross-national perspective“ *Comparative Political Studies*, 41.9 (2008): 1290-1309.
116. Uggla, Fredrik, „Incompetence, alienation, or calculation? Explaining levels of invalid ballots and extra-parliamentary votes“ *Comparative Political Studies*, 41.8 (2008): 1141-1164.
117. V-dem, „V-Party Dataset“, žiūrėta 2025 m. gegužės 13 d., <https://v-dem.net/data/v-party-dataset/>.
118. Vilniaus Gedimino technikos universitetas, „11 Paskaita. Logistinė regresija“, žiūrėta 2025 m. gegužės 13 d., http://techmat.vgtu.lt/views/dalykai/Taikomoji_statistika_Paskaitos-20190705/11paskaita.pdf.
119. Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, „Parama demokratinėms institucijoms ir visuomenės poliarizacija: tarpusavio sąveikų analizė“, VU TSPMI, žiūrėta 2025 m. gegužės 12 d., <https://www.tspmi.vu.lt/tyrimas/parama-demokratinems-institucijoms-ir-visuomenes-poliarizacija-tarpusavio-saveiku-analize/>.
120. Vittinghoff, Eric ir Charles E. McCulloch, „Relaxing the Rule of Ten Events per Variable in Logistic and Cox Regression“, *American Journal of Epidemiology*, Volume 165, Issue 6 (2007): 710–718.
121. Voogt, Robert JJ ir Willem E. Saris, „To participate or not to participate: The link between survey participation, electoral participation, and political interest“ *Political Analysis*, 11.2 (2003): 164-179.
122. Vyriausioji rinkimų komisija, „Rinkimai ir referendumai“, VRK, žiūrėta 2025 m. kovo 27 d., <https://www.vrk.lt>.

123. Whitten, Guy D. ir Harvey D. Palmer, „Cross-national analyses of economic voting“
Electoral Studies, 18.1 (1999): 49-67.
124. Zulfikarpasic, Adélaïde, „Le vote blanc: abstention civique ou expression politique?“
Revue française de science politique, 1 (2001): 247-268.

Dirbtinio intelekto naudojimo deklaracija

Vardas, pavardė: Marius Danilevičius

Studento pažymėjimo numeris:

2110393

Prašome pažymėti „x“ taikytiniems punktam:

- Aš **naudojau** dirbtinio intelekto įrankių pateikiamame darbe.
- Aš **naudojau** vieną ar kelis dirbtinio intelekto įrankius pateikiamame darbe.

Jei taip, kokius? „ChatGPT“.

Dirbtinio intelekto įrankius naudoju kritiškai, kaip pagalbines priemones. Prisiimu visą atsakomybę už darbe pateiktą informaciją, argumentus ir galutinius darbo rezultatus.

(Parašas)

.....

Prašome pažymėti „x“ taikytiniems punktam bei paaiškinti, kaip naudojote dirbtinį intelektą:

Aš naudoju dirbtinio intelekto įrankius šiam/-iems tikslui/-ams:

1. **Idėjų generavimui** (pavyzdžiui: argumentų ar kontra-argumentų generavimui, struktūros plano sudarymui, galimų tyrimo klausimų generavimui)

Paiškinkite:

2. **Informacijos paieškai** (pavyzdžiui: papildomos literatūros ar kontekstinės informacijos paieškai)

Paiškinkite:

3. **Kaip rašymo asistentą** (pavyzdžiui: gramatinių ar stiliaus klaidų taisymui, vertimui, pastraipų perstruktūravimui ir pan.)

Paiškinkite:

4. **Vizualinės medžiagos kūrimui** (pavyzdžiui: naujo paveikslėlio, žemėlapių sukūrimui ar redagavimui)

Paiškinkite:

5. **Kaip mokymosi pagalbininką** (pavyzdžiui: papildomam medžiagos paaiškinimui paprastesne kalba, sąvokų ar teorinių koncepcijų palyginimui, žinių patikrinimo užduočių generavimui ir pan.)

Paašškinkite:

6. **Duomenų analizei** (pavyzdžiui: skaičiavimui, kodavimui, kokybinių ar kiekybinių duomenų vizualizacijai, lentelės ar grafiko sukūrimui)

Paašškinkite: ChatGPT buvo pasitelktas „R“ programoje prieinamų duomenų vizualizavimo funkcijų (randamų, pvz., programinės įrangos paketuose „ggplot2“, „sjplot“, „patchwork“ ir kt.) paieškoms ar šių funkcijų panaudojimo instrukcijoms gauti (pvz., siekiant pasikonsultuoti, kokia formuluote reikėtų pakeisti grafiko pavadinimą, spalvas ar skalę ir pan.).

7. **Efektyvumo didinimui** (pavyzdžiui: tekstų santraukų kūrimui, išnašų formatavimui ir pan.)

Paašškinkite:

8. **Kitu būdu.**

Paašškinkite:

9. **Kokių žingsnių ėmėtės siekdami sumažinti dirbtinio intelekto daromų klaidų ar neatsakingo naudojimo tikimybę?**

Paašškinkite: dirbtinis intelektas nebuvo naudojamas kaip savarankiško darbo ar analizės alternatyva ir pasitelkiamas buvo tik techninių klausimų apie „R“ programą atsakymui. Dirbtinio intelekto padarytos klaidos tyrimo analizės ar išvadų paveikti negalėjo, kadangi vizualizacijų pagrindu argumentuojama nebuvo – jos pasitelktos tik paprastesnio ir aiškesnio informacijos perdavimo tikslais. Modelio pasiūlytų sprendimų rezultatai visada buvo sugretinami su statistinio modelio rezultatais.

Summary

WHY DO LITHUANIAN VOTERS SPOIL ELECTION BALLOTS? ANALYSIS OF 2012-2024 SEIMAS ELECTIONS.

While the proportion of invalid ballots in elections of stable democracies is often quite low, the potential importance of invalid ballots in these elections should not be diminished. In democracies where electoral competition is high and electoral volatility is relatively low, votes that are spoiled could also have a significant impact on the outcome of elections. In some long-established democracies there are even cases where the number of invalid ballots gives rise to the notion of a "party of invalid ballots", i.e. the percentage of invalid ballots either reaches or exceeds the parliamentary electoral quota, or "outperforms" the small parties.

Still, the phenomenon of ballot spoiling has not been the subject of interest in the academic literature for a very long time. Additionally, most research on ballot invalidation is still based on aggregate statistics and mainly focuses on Latin America. However, research on ballot spoiling in post-communist countries, especially in Lithuania, where the percentage of invalid ballots in elections is one of the highest in the post-communist bloc, is relevant and needed.

This bachelor's thesis focuses on Lithuanian voters spoiling their ballots in the 2012-2014 Seimas elections. The relatively stable proportion of invalid ballot papers in the history of parliamentary elections in Lithuania provides a double puzzle. On the one hand, it raises the question of the factors impacting the decision of some of the voters in the Seimas elections to spoil their ballot paper and thus, in effect, to waste their vote instead of voting for (non-)mainstream parties. On the other hand, this paper also attempts to establish why such voters still turn out to vote rather than abstain in the Seimas elections.

Since it is difficult to find a single agreed-upon model that would explain the spoiling of ballot papers in the academic literature, several theoretical assumptions based on the best-known theories of political behaviour, the limited research on ballot invalidation, and the Lithuanian political behaviour literature were used in this paper, including: economic voting, political trust, party identification, interest in politics, political efficacy and evaluations of democracy. Based on these assumptions, a total of fourteen hypotheses were formulated and evaluated in a multinomial logistic regression model used to compare mainstream voters, non-mainstream voters, abstainers and those who spoil their ballot.

The results of the study provide noteworthy insights into the decision of Lithuanian voters to invalidate ballots in the Seimas elections. The answer as to why ballots are spoiled in the Seimas elections seems to lie in the viable party options in the elections. Voters who spoil ballots usually do

not feel close to any political party but cannot allow themselves to vote for new, populist or anti-democracy non-mainstream political forces, because they strongly support the country's democratic system. At the same time, these powerless voters are not apathetic and participate in elections since the political situation in the country is quite relevant to them. Such research findings cast doubt on the assumptions found in theoretical models that voters who are extremely critical and protest-minded choose to invalidate their ballots. It seems that Lithuanian voters who choose to waste their vote still participate in the Seimas elections out of concern and support for the same political system in which they do not find representatives who meet their interests.

Perhaps the biggest shortcoming of the thesis is the imperfections of the multinomial logistic regression model, which arise due to the small share of ballot invalidation in the election survey data. The low events per variable ratio may raise reasonable doubts about the strength of the relationships presented in the results. However, in author's opinion, the decision not to construct a penalized regression model was justified, and its results were interpreted with sufficient caution.

Finally, this bachelor's thesis could serve as a starting point for further studies of ballot spoiling. First, it would be worth analysing the trends in ballot invalidation in Lithuanian single-member districts or evaluate the effect of geographical context, using a more complex multilevel analysis. Second, research on ballot spoiling in Lithuania could go beyond the Seimas elections and analyse, for example, the European Parliament or Presidential elections, which in turn would have the potential to explain the noticeable differences between these elections. Third, the impact of party supply on the motivation for ballot invalidation implied by this study requires a more detailed qualitative or quantitative analysis that examines the political preferences of voters.